HIERONYMI LAGOMARSINI
E
SOCIETATE JESU

ORATIONES
PUBLICE DICTÆ FLORENTIÆ
AB IPSO AUCTORE,
STUDIORUM IBIDEM PRÆFECTO,
ET JAM
CUM SPECIALI PER PROVINCIAM GERMANIÆ SUPERIORIS SOC: JESU FACULTATE
TYPIS IMPRESSÆ.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
A Joanne Michaële Labhart, Reverendiss. & Celsiss. Principis & Episcopi Augustani, ac Civitatis Typographo.
ANNO M. DCCXL.

DOMINICUS CASOTTI,
SOCIETATIS JESU
IN PROVINCIA ROMANA
PRÆPOSITUS PROVINCIALIS.

CUm Librum, cui Titulus: HIERONYMI LAGOMARSINI Orationes à prædicto Patre LAGOMARSINI, Societatis nostræ Sacerdote conscriptum, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, Potestate nobis ab Admodum Reverendo Patre Nostro FRANCISCO RETZ, PRÆPOSITO GENERALI, ad id tradita, Facultatem concedimus, ut Typis mandetur, si ità iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has Litteras manu nostra subscriptas, nostróque Sigillo munitas dedimus. Romæ Die 15. Augusti 1739.

(L. S.) DOMINICUS CASOTTI.

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,
ORATIO
IN ADVENTU
FRANCISCI III.
LOTHARINGIÆ BARRI
ET MAGNI ETRURIÆ DUCIS
AD FLORENTINOS
CORAM
ZENOBIO DE RICCI
ORDINIS
HIEROSOLYMARII EQUITE COMMENDATARIO
ET EJUSDEM MAGNI DUCIS A CUBICULO
PRINCIPIS MANDATO AC NOMINE PRÆSIDENTE
HABITA
IN ÆDE S. JOANNIS EVANGELISTÆ
VII. KAL. MARTIAS. MDCCXXXIX.

I

SI vestrum incredibilem mærorem, Florentini, in acerbissimo luctuosissimóque JOANNIS GASTONIS PRIMI funere, non obscuris Doloris significationibus Collegii hujus Sodales olim prosequuti sumus; dabitis iisdem, opinor, hanc veniam, ut summam lætitiam vestram in auspicatissimo jucundissimóque FRAN-

CISCI TERTII adventu, publica etiam atque Illuſtri Gratulatione proſequamur. Neque enim minùs æquum vobis debet videri, lætari nos in veſtris fœlicitatibus, quàm mæſtos in acerbitatibus fuiſſe. Certè, ſi non tantam in ſecundis rebus veſtris præ nobis lætitiam ferremus, quantum mæroris atque triſtitiæ in adverſis oſtendimus, ſimulatus ille ipſe dolor videri poſſet, nec magìs veſtrâ causâ, quàm privato noſtro aliquo incommodo eſſe ſuſceptus. Non enim poſſumus acerbè caſus triſtes aliorum ferre, ut non iidem jucundè proſperos ac fortunatos feramus. Ac tum quidem vox Oratoris audita eſt nulla ex hoc loco; vel quòd propter vim inuſitati doloris obmutueramus, vel quòd nulla orationis noſtræ facultate levari ægritudinem veſtram poſſe conſideremus, vel denique quòd conſolandi Provinciam melioribus auctoribus integram reſervari mallemus. At verò in hoc tempore, domeſtico etiam, ex noſtróque numero eſſe locum Oratori intelligimus. Neque enim aut lætitiæ comes eſt taciturnitas, aut non aliquem voce etiam noſtra lætitiæ veſtræ cumulum afferre nos poſſe ſperamus, aut, etiamſi gratulationis officium æquè commodè atque alios exſequi te poſſe diffidas, idcirco eſſe prætermittendum homines arbitrantur. Ego autem, cui hæ partes impoſitæ ſunt ac demandatæ, vobis ut, in recentiſſima hac tantáque lætitia veſtra, omnium meorum Sodalium nomine gratuler, ſatìs me illis meóque muneri eſſe facturum confido, ſi lætitiæ hujus ipſius veſtræ cauſas mea oratione complexus, & fœlicitatem veſtram in FRANCISCI TERTII fortunatiſſimo Imperio reten-

tentam ac constitutam commemorans, jure ac merito tantopere lætari vos ejus adventu præsentiáque docuero. Vos quæso atque obtestor, ut me de fœlicitate vestra, maximè libenti animo studiosóque dicentem, benignitate atque benevolentiâ eâ, qua consuêstis, audiatis.

Ac primùm quantæ fœlicitati vestræ tribuendum est, Florentini, quòd sine ulla hostilis belli vobísque calamitosi non modò vi aut impressione, sed ne terrore quidem aut suspicione, Etrusci hujus Imperii tanta sit nuper facta mutatio; eáque tranquillitate ac quiete novus hic repentè dominatus statúsque rerum constitueretur, ut non externus atque longinquus accitus, sed domesticus & paratus ac præsens adscitus esse heres videatur? Repetite ac vobiscum ipsi recordamini præteritorum temporum memoriam, vetustissimis annalium monumentis ac litteris consignatam. Vix reperietis, sine gravibus bellis summáque rerum omnium perturbatione atque hominum maximis calamitatibus, alienorum in vacua Imperia successiones contigisse. Quæ quidem ego bella ùt justissima plerumque, nec, nisi legitimi juris obtinendi voluntate aut certè opinione, fuisse suscepta concedam: tamen vehementer miseras ac calamitosas videri eas gentes necesse est, de quarum Imperio, vel justissimo jure, utrimque certatur. Quin etiam, quò justiùs cepisse arma sibi pars utraque videtur, eò acriùs pertinaciúsque contendunt, eò minùs ab injuriis ac detrimentis inferendis absistunt: contingítque nonumquam, ut miserandum in modum diripiantur Urbes, Regionésque vastentur eæ, quarum posses-

ſionem ac fructum ſibi quisque depoſcit, bellóque perſequitur: ut ſæpe is, qui vicit, non ſatìs, aut ubi conſiſtat, aut quibus imperet, habeat. Veritus enim ne ſuum facere non poſſet, quo de contendebat, perdere illud maluit, quàm ſuis hoſtibus concedere; quumque adimere illis vellet, quod poſſiderent, ſibi vix, quo potiretur, reliquit. Itáque ſic tandem domini plerique evadunt, ut eos, quos appetere ac propemodum deperire videbantur, partim perdiderint, partim afflixerint; & in fidem amicitiámque recipiant, quos antè tamquam adverſarios atque hoſtes tractârunt, quorúmque bonis atque fortunis bellum funeſtiſſimum intulerunt. Qui quidem ſi Imperium moderatè ferunt, fortes eos ego atque etiam ſapientes appellare poſſim; fœlices ac fortunatos appellare quis poſſit? Vos propè uni, Florentini, in omni ferè temporum memoria, hoc aſſequuti eſtis, ut, vetuſtìs dominìs amiſsìs, in novorum poteſtatem, ſine partium contentione ac ſine ulla veſtra calamitate, veniretis. Inventus eſt, qui ità præeſſe vobis atque imperare voluerit, ut, niſi vobìs rebúsque veſtrìs ſalvìs atque incolumibûs, Imperium recuſaturus videretur; qui non aut improvidos occuparet, aut invitos ac repugnantes caperet, aut, quos alii etiam depoſcerent, ſibi uni vi atque armis vindicaret: ſed volentes atque exoptantes, nemine interveniente aut recuſante, non tam ſub ditionem ac poteſtatem redigeret; quàm in ſuam fidem patrociniúmque reciperet; qui denique non otium vobis ac tranquillitatem bellô turbíſque ac jacturìs veſtrìs quæſiêrit, ſed beatiſſimam pacem ac ſempiternam pacis adju-

adjumentîs atque insignibûs constituerit: ut non iratus vobis DEUS immortalis, id quod nonnulli suspicabantur, ob aliquod delictum, qui optimum vestríque amantissimum Principem è medio repentè sustulerit, sed certè placatus atque amicus sit existimandus; qui, siquidem illa eventura erant, quæ acciderunt, ità res admirandâ quadam providentiâ gubernârit, ut, in tanta Imperii, tanquam orbîs, conversione, vix impressam orbitam videretis, mutatísque repentè dominîs, vestræ pristinæ fœlicitatis minimè esse immutatam conditionem sentiretis. Ità vobis Superior est Princeps ereptus, ut continuò sit alter maximè opportunus ac commodus, DEI benignitate, donatus; nec ille Successorem Imperii hunc temere fortuitóque nactus, sed consilio ac voluntate destinâsse & reliquisse heredem videatur. Certè si non JOANNES GASTO sine liberis decessisset, si moriens, id quod tunc optabatis, filio alicui suo Imperium atque opes suas tradidisset, non video, quî tranquilliùs id ac minore cum rerum vestrarum motu transigi, quî meliùs tum vobis, Florentini, consuli posset.

Sinite me, quæso, hoc loco, recentis lætitiæ vestræ augendæ cumulandæque causâ, paulisper veteris doloris vestri memoriam recordando renovare. Neque enim refricare vulnus illud commemorando, sed obduci planè cicatricem, si qua hiabat, præsentium rerum adspectu volo. Scio, id vulgò in principibus, iis præsertim, quibûs diu mansuetîs ac commodîs usi sumus, expeti atque efflagitari, ut, siquidem mori ipsi debent, non toti quodammodo moriantur; aliquémque ex sese genitum ac pro-

procreatum, in ſpem generis ſubmittentes, ſuam quamdam expreſſam in eo vivámque imaginem hinc abeuntes relinquant. Quod ubi contingit, levatur magna ex parte in Principum ſuorum obitu luctus populorum. Non omnino deſtitutos ſeſe homines unius morte arbitrantur, quos alicui ex eadem ſtirpe ſuperſtiti concreditos & commendatos intelligunt: paternámque in filiis atque avitam virtutem, animos præſertim illos liberales, mites, amantes, de ſuis populis unicè ſollicitos atque anxios, eſſe iterum revocandos atque inſtaurandos confidunt. Hac illi ſpe erecti atque elati, nihil tam averſantur atque exhorreſcunt, quàm ſuorum Principum orbitates, nihil tam exoptant ac poſcunt, quàm regiæ ſobolis propagationem. Quam ſi impetrârint, præſertim poſt longam votorum ſpem atque exſpectationem, videmus, eos præ gaudio, non geſtire atque exſultare, ſed propemodum inſanire. Non poſſum equidem, quod bonum pleriſque mortalium videtur, non bonum ducere. Niſi multæ ac magnæ utilitates in Principum liberis oſtenderentur, non tantopere de iis expetendis atque efflagitandis ferè univerſæ gentes conſentirent. Ineſt profectò ſua commoditas, & ad plurimas cùm publicas, tum privatas res, in perpetua Principum ex eadem gente ſucceſſione, opportunitas. Fruantur ſanè eo bono, quibus datum eſt; quo vos etiam, Florentini, ſi ità ſuperis viſum eſſet, frueremini. Verumtamen ſic intelligite; alia vobis ratione, atque haud ſcio an commodiore, ab DEO immortali, cui certè eſtis chariſſimi, eſſe proviſum. Nihil eſſe video de veſtra fœlicitate detractum: detractum dico?

dico? aliquid etiam esse illi additum confirmo. Etsi enim, nascentibus Principum liberis, populorum sit tanta lætitia; eáque re una homines maximum reipublicæ bonum suámque omnem incolumitatem contineri ac dignitatem putent; tamen, quàm sæpe sua ipsorum spe atque opinione fallantur, nec causam fuisse, cur tantopere iis nascentibûs lætarentur, quos adultos parùm sibi aliquando commodos, sive imbecillitate consilii, sive naturæ ac voluntatis pravitate, experiuntur; testantur scilicet quotquot in hereditariis Imperiis non boni Principes exstiterunt. Quòd si, jam tum in nascendo, quales futuri essent, aliquo certo signo atque indicio declararetur; si de eorum sapientia, justitia, liberalitate, de reliquis virtutibus, quibûs rempublicam administraturi olim sunt, tantò antè sciri ac provideri sine ullo errore posset: tum profectò, liquida planè atque sincera, nec ulla metûs aut suspicionis acerbitate permista, populorum voluptas & in recèns natis Principibus lætitia illa esset ac gratulatio justissima. Ac ne tum quidem non aliquid tamen ad eam augendam ac cumulandam posset accedere, si, quæ bona in universos olim profectura conspicerentur, eorum fructus, non in spem futuri temporis dilati, in ipso nascendi exordio maturi atque uberes perciperentur. Etenim, si jucunda est boni, quod certò futurum scimus, exspectatio, multò est certè jucundior ipsa perceptio; quum, nisi nos id percepturos confideremus, non modò exspectationis jucunditas, sed ne exspectatio quidem ulla esse posset. Hoc igitur vobis pulcherrimum ac jucundissimum deputo, Florenti-

ni, quòd non incerto rerum eventui commiſſa, neque in longinqui temporis ſpem rejecta ſit veſtra fœlicitas: verùm, quo primùm tempore vobis eſt Imperii veſtri Succeſſor atque heres oſtenſus, is & firmata ætate, & maturo conſilio, & rebus omnibus ad veſtra ſumma commoda maximè aptis atque opportunis contigerit: ut neque incerta, neque diuturna exſpectatione ſuſpenſi atque anxii quidquam de veſtra ſumma lætitia ac fœlicitate deperderetis. Talem repentè Principem habuiſtis, qualem neque ſemper, & non niſi ſerò, habere reliquæ nationes ſolent. Non, qualis evaſurus eſſet, umquam dubitâſtis. Evaſerat jam ſummus, quum primùm vobis eſt datus. Non diu ſpem ac vota duxiſtis. Vix frui priore bono deſiêratis, quum, circumſcripta exſpectandi omni mora ac ſollicitudine, alterum bonum eſt vobis oblatum. At quale bonum, Deus immortalis! Námque hoc ad fœlicitatem veſtram maximè pertinet, Florentini, non modò quòd tanto cum reipublicæ otio ac tranquillitate, quòd ſine animorum, qualis evaſurus eſſet, ancipiti dubitatione, quòd ſine moræ atque exſpectationis moleſtia, ſed quòd tanta nobilitate conſpicuus, tantis virtutibus præditus, támque ex omni parte perfectus vobis Princeps obtigerit.

Si generis vetuſtam neque interruptam claritatem ſpectârimus, audebo dicere, ne ſi optio quidem daretur, ex clariore magíſque nobilitata gente deligi potuiſſe. Ab ipſo Carolo, Francorum Rege, in quem longo intervallo Romanorum vetus Imperium revocatum eſt atque translatum, quíque non populari adſentatione, ſed incredibilium

vir-

virtutum admiratione, Magni cognomen eſt conſequutus, Lotharingicæ Familiæ hujus duci primordia non ignoratis. Num multas toto Orbe terrarum Familias arbitramini tam antiqua, támque Illuſtri poſſe Nobilitate cenſeri? Nónne, ſi quæ ampliſſimæ exiſtimantur, ab eodem illo Auctore ac Principe amplitudinem ſuam repetant neceſſe eſt? Nam, quàm multi ex hac gente tum belli tum domi præſtantes ac planè ſingulares viri deinceps atque admirandi prodiërint, quibus Imperiis atque honoribus, quantáque nominis celebritate floruerint, quid me attinet commemorare? Poſſem Gothofridum Bullionium, illum, cujus ductu atque auſpiciis, iter eſt ad Hieroſolymorum Urbem, antea obſtructum atque intercluſum, Barbarorum internecione, noſtris exercitibus patefactum; & religioſiſſimum illud humani generis ad ſalutem, DEO Vindice, revocati, monumentum, Chriſti Sepulchrum, ex hoſtium ditione ac poteſtate ereptum, populo Chriſtiano eſt reſtitutum; Poſſem duos Carolos, Quartum & Quintum, Lotharingiæ clariſſimos Duces; Poſſem duos Guiſæ item Duces, Franciſcum atque Henricum; Poſſem innumerabiles alios proferre: Qui, quum pacis artibûs apprimè florerent, maximis bellis, præſertim pro Religione ſuſcipiendis, perfecerunt, ut, non cum aliis, ſed ſecum ipſi de ſumma dignitate & in omni laudis genere præſtantiâ certare viderentur. Verùm me rapit ad ſe jam dudum, & quodammodo abſorbet orationem meam FRANCISCI TERTII incredibilis vis animi ac magnitudo, pietas, moderatio, ſapientia, juſtitia, fortitudo, virtutes omnes; qui-

bus majores suos non tam singulos æmulatur, quàm unus exhibet universos: quæ quidem tantæ sunt, ut constitui satìs ac dijudicari non queat, plúsne ille majoribus suis, an illi majores sui debeant, & num ille ex suis, an sui ex illo crescant. Hoc brevissimum dictu est, idémque verissimum, non egere alienis laudibus, qui abundet suis; nec, si nullos tales ex sua gente majores habuisset, idcirco nos hominem, satìs per se cognitum atque spectatum, minùs admiraturos. Quo quidem loco hoc mihi levius onus imponi video, eóque me breviorem esse oportebit; quòd FRANCISCI TERTII virtutes cùm notissimæ vobis, tum etiam summa in admiratione sunt: ut earum à me non modò exornatio, sed ne commemoratio quidem quæri aut exspectari videatur: quorum alterum molestum vobis, de notissimis rebus à me doceri; alterum mihi periculosum ac turpe, ipsi illi, quem exornare velim, incommodum atque inimicum, si fortè opinioni de illo vestræ mirificæ, amplissimísque judiciis minimè orationis meæ studio celebrandi hominis ac facultate responderim. Perficiam tamen, ut neque in virtutum ejus commemoratione verser, & tamen intelligatis, ità me universas fuisse complexum, ut à nemine neque distinctiùs explicari, neque uberiùs ornari, amplificaríque potuerint. Adestote igitur animis, quotquot hîc adestis corporibus, & me de FRANCISCI TERTII virtutibus nullam præcipuam commemorantem, ac tamen nullam prætermittentem, diligenter attendite. Neque enim vereor, ne aut quidquam mihi arrogâsse, quod præstare non possim, aut quidquam FRANCISCO, quod illi debeatur, videar derogâsse. Breve est, quod

quod dicam, sed quo uno & fidem meam liberâro; & omnia illi summa concessero. FRANCISCUS TERTIUS is est, cui CAROLUS SEXTUS, Imperator Augustus, & summam belli gravissimi contra Turcas commiserit, & MARIAM TERESIAM filiarum maximam natu charissimámque desponderit. Potuítne FRANCISCUS TERTIUS magnificentiùs, cummulatiùs, explicatiùs à me, quàm Sapientissimi Cæsaris tanto studio judicióque laudari? Quæ potest huic, bellica præsertim, virtus abesse, quem suis provinciis in potestate retinendis, sui nominis dignitati conservandæ, Christiano Imperio ab immanissimis gentibus tutando, omnium mortalium securitati præstandæ, CAROLUS Cæsar præposuit, & Eugenio illi magno atque invictissimo subrogavit? Non possum magìs laudare Cæsarem quàm Cæsarem appellando: neque ulla majori FRANCISCI TERTII laudatio esse potest, quàm tanti à tanto Cæsare fieri. Agite verò: quanta ejusdem hominis dignitas ex eo, immo verò in eo declaratur, quòd idem Cæsar dignum judicârit, cui Filiam charissimam, electissimam Fœminam, in matrimonium daret? Non ille hunc delegisset, si quem magìs probâsset: Et certè alium probâsset, si quem potiorem reperisset. Præter enim patriam charitatem illam, qua parentes in liberos naturâ sunt propensi, ut eos etiam, qui minùs videntur diligendi esse, maximè diligant, eísque optimam vivendi conditionem facultatémque comparent; Illa etiam Cæsari amoris erga filiam, & paternæ de ea bene, ex animíque ejus sententia, collocandâ, curæ ac sollicitudinis causa accedebat, quòd pro lectissima, nec suo modò, sed omnium gentium amore dignissima

 Fœ-

Fœmina laborabat. Capiebatur mirandum in modum eximiâ Virginis honestissimâque formâ; in qua nec Majestas pulchritudinem desideraret, nec pulchritudo quidquam de Majestate decerperet; ut altera re Matrem pulcherrimam, altera verendum Augustúmque Patrem, mira quadam utriusque rei confusione ac temperamento, referret: indolem præsertim egregiam, suavissimos castissimósque mores, perspicax Ingenium, plurimarum rerum Scientiam, dicta, facta filiæ rarissimæ non modico neque usitato patrum amore, sed immenso quodam ac singulari prosequebatur. Huic tantæ tam eximiæque virtuti pari virtute vir quæsitus est; quem non modò Cæsar, verùm etiam Cæsaris Filia, cui maximè consultum in hac quidem re ipse Cæsar volebat, tanto conjugio dignum judicaret. Habetis igitur utriusque gravissimis judiciis, CAROLI MARIÆque TERESIÆ, FRANCISCUM TERTIUM reliquis prælatum omnibus: ut omnes summásque virtutes confitendum sit inesse ei, quem Cæsar sibi Generum legit, Cæsaris Filia sibi Cònjugem optavit. Si quis adhuc, quanta sit FRANCISCI TERTII dignitas atque amplitudo, non satìs intelligit, nec de ejus universis maximísque virtutibus satìs à me esse dictum arbitratur, is specie quidem mihi facultatíque meæ non nihil detrahit; re autem verâ plus quàm ego velim ac res ipsa patitur, tribuit atque concedit. Majorem enim orationi meæ, quàm tantis, quantas attuli, auctoritatibus fidem habiturus videtur; qui meæ potiùs vocis auctoritatem ac testimonium requirit. Ego autem nihil mihi, omnia tribui veris argumentis ac rationibus volo. Vobis igitur mirificè gratulor,

Ho-

Florentini, omniúmque gratulatione fœlicitatem veſtram proſequendam cenſeo, qui Cæſaris Filiæque Cæſaris judicio probatum, hoc eſt, omni virtutum, quæ cadere in hominem poſſunt, genere præditum atque ornatum Principem nacti eſtis. Qui ſi idem amore eſt erga vos incredibili quodam ac ſingulari, ſi tantarum virtutum fructum in veſtram incolumitatem ac commodum eſt collaturus, ac ſui quodammodo oblitus de vobis eſt unicè cogitaturus; immenſum quiddam atque infinitum eſt, quod ad veſtram totiúſque Etruriæ fœlicitatem accedat. De quo ne dubitare poſſitis, duo illa pauliſper tempora animis veſtris proponite: Alterum, quo primum fuit huic Imperio deſtinatus; Alterum, quo nuper ad vos ex Germania venit. Nihil illo veſtri veſtrorúmque commodorum amantius fieri aut cogitari poſſe intelligetis.

Lotharingiæ, quæ Galliæ Belgicæ Regio eſt multò ampliſſima ac florentiſſima FRANCISCUS TERTIUS imperitabat. Erat id ei paternum avitúmque & ab ultimis usque majoribus, Jure hereditario, traditum ac commendatum Imperium: Quod ita diligenter ac ſtudiosè retinebat, ut in eo conſervando ſuas omnes totiúſque poſteritatis ſuæ fortunas eſſe poſitas & conſtitutas arbitraretur; nihílque mallet, quàm inclyto conjugio, affluentibûs copiîs ac multiplici prole floreſcentem, patriô inter ſuos Regnô conſeneſcere. Colebant autem eum populi ſic ac diligebant, ut ſua bona ſibi diripi vitámque adeò eripi mallent, quàm ſuum ab ſe divelli Principem ac diſtrahi paſſuri eſſe viderentur. Ecce autem de Etruriæ Succeſſore ſubrogando, veſtrîs temporibûs ità

po-

poſcentibûs, & de florentiſſimo hoc Imperio Francisco Tertio comittendo agi cœptum eſt. · Cohorruit Lotharingia univerſa improviſo acerbiſſimóque nuncio: Vox propemodum ac ſpiritus eſt, tam horribilis calamitatis denunciatione ac metu, omnibus interclusus. Mærebant, afflictabantur, propè exanimati concidebant. Denique, quum jam nihil in vita fore poſthac jucundum ſibi, Francisco amiſsö, conſiderent, crudelem vitam abrumpere ac mori potiùs, quàm in tanta rerum ſuarum acerbitate verſari cupiebant. Una modò ſpe illa ſuſtentabantur animi, fore, utì conditionem Franciscus nequaquam acciperet, ſuorúmque rationes potiores, quàm alienorum duceret. Verùm, ubi non ità eſſe intellectum eſt, ac de veſtris commodis cogitantem illum Etruriam Lotharingiæ præferre ſenſerunt: Tum enimvero deſperare rebus ſuis omnino cœperunt; Et vicem dolentes ſuam, fortunæque inconſtantiam atque impetum incuſantes, duriùs ſecum agi, quàm cum cæteris gentibus atque atrociùs ſtatuerunt. Etenim cæteris eripiuntur ferè Principes neceſſitate moriendi atque naturâ; Sibi viventem eripi atque adeò vigentem florentèmque intelligebant: Ut in acerbiſſimo ſuo graviſſimóque caſu non exſpectata communis humanitatis conditio, ſed multò antè repræſentata videretur. Ex ſenſu doloris veſtri, quem tam acerbum, Florentini, in obitu Superioris Principis, non ſine ratione juſtiſſimíſque cauſis, ſuſcepiſtis, quàm graviter Lotharingici abitum ſui Principis atque amiſſionem tulerint ac ferre debuerint, exiſtimare poteſtis. Nam in obitu quidem vel chariſſimorum, etſi gravi dolore ac de-

ſide-

ſiderio angimur, tamen, quum naturæ repugnare, nec neceſſitati fatóque parere minimè ſani eſſe ſentiamus, ratione in conſilium advocata, naturales illos immoderatósque motus, ubi paululùm ſeſe effuderunt atque jactârunt, cohibemus continuò atque comprimimus. At verò in charorum hominum diſceſſu, quos non mortali conditione, ſed caſu voluntario aliquo in perpetuum amittimus, non à natura, cui eſſe acquieſcendum putamus, ſed ab hominum iniquitate, cui reſiſti ac repugnari in noſtris incommodis poſſe atque adeò debere cenſemus, invadi nos ac violari arbitramur: ut iniquiùs aliquando atque ægriùs vivorum, quàm mortuorum diſceſſus atque diſcidium feramus. Neque hæc Franciscus non intelligebat; quantóque in mærore Lotharingici, profectione illa ſua ac fuga, futuri eſſent videbat. Erat illi grata ac jucunda tanta ſuorum erga ſe ſtudii benevolentiæque ſignificatio; amabat amorem; dolore ac luctu commovebatur. Verumtamen obverſabatur illi ante oculos Etruria; quæ illecebrîs neſcio quibûs ſuîs, occultáque quadam amoris vi ac vehementi, eum ad ſeſe rapiebat potiùs quàm invitabat. Ceſſit enimvero blandiſſimo lenocinio; tradidit ſeſe atque addixit Etruriæ; vóſque jam tum mente animóque complexus, alienos prætulit ſuis, nec, niſi vos, duxit ſuos. Hoc quantum eſt, Florentini! quàm inuſitatum! quàm inauditum! quantáque in eo incredibilis erga vos vis amoris oſtenditur! Neque enim mediocribus quibusdam vinculis adſtricti patriîs quisque regionibûs retinemur. Hîc incunabula, hîc ſedes, hîc gentis inſignia hîc monimenta majorum, conſuetudines amicorum, conjunctiones

propinquorum, senectutis perfugium, &, vel in ipsa morte, multa tot inter charos solatia, funeris piæ complorationes, sepulturæ domesticæ religiones. Itaque sapienter inductus esse à summo Poëta * prudentissimus vir Ulysses existimatur; cui quum Calypso immortale ævum, secum si perpetuò manere vellet, polliceretur, negavit; Ithacámque illam suam, in asperrimis saxis, tamquam nidulum, affixam, ipsi immortalitati anteposuit. Nimirum omnes omnium charitates Patriæ charitas vincit. Sed hanc ipsam tamen rerum omnium victricem charitatem FRANCISCI TERTII inaudita erga vos atque incredibilis charitas vicit. Statuit, hanc, quæ vestra patria est, sibi non esse alienam; illam, quæ vestra non esset, non duxit suam: ac, tamquam inter vos vobísque unicè natus esset, vobis inter vos ac vobiscum vivere, animum vestri amantissimus Princeps induxit.

* Homer. Odyss. l. v.

Jam quale ad vos iter, abdicatô Lotharingiæ Imperiô, proximè instituerit, extremô locô cognoscite. Expleri fœlicitatem vestram ac planè cumulari, tanta ac tam singulari amoris significatione, intelligetis. Profectionem ille quidem aliquamdiu Italicam distulit, neque statim, ac vester esse Princeps cœpit, vobis præsentiæ suæ copiam fecit. Maximo difficillimôque bello implicatus, quo bello rei Christianæ salus ac dignitas agebatur, itineris faciendi tempus publicis temporibus esse transmittendum putavit. Verùm ille ità à vobis abfuit, ut vestræ etiam incolumitati atque otio tum maximè prospexerit, suìsque laboribûs atque periculìs, sollicitô animô atque amantissimô consuluerit. Non ferocissimorum hostium impetum atque immanitatem pertimescebat, non ullam dimicatio-

tionem, non ullum vitæ discrimen in acie atque in prœliis pro communi, vestrâque potissimùm, salute deprecabatur. Equidem de tanto Imperatore non possum dicere, cavisse eum sibi aliquando, quò caveret vobis; vitæque suæ aliqua in re pepercisse, ut eam vestræ fœlicitati ac bono reservaret. Illud mihi videor verè esse dicturus: si quid illi, in tanto bello quotidianísque contentionibus atque periculis, humanitus accidisset, non id fortissimo viro doliturum fuisse, quòd vitam, naturæ debitam, immortalitati ac gloriæ redderet; sed quòd vestro conspectu, multò jucundissimo atque exoptato, antè quàm è vita excederet, caruisset. Sed omen tristissimum atque horribile ac omne periculum superi averterunt; sibi vobísque servârunt; incolumem atque victorem præstiterunt. Ponuntur arma; miles in hiberna dimittitur; res bellicæ paululùm conquiescunt. Num hîc FRANCISCUM etiam, num amantissimi Principis de vobis curam ac sollicitudinem, num desiderium quamprimum videndi vos, Florentini, conquieturum putatis? Iter illi ex Hungaria continuò Viennam: Viennâ confestim ad vos cogitabat. Quò tuus iste cursus, impiger atque invicte Imperator? quò tanta festinatio ista atque celeritas pertinet? nullámne diuturno militiæ labore atque opere, assiduîsque ac difficillimîs itineribus defatigato corpori atque confecto; nullam tanti belli administratione ac curis defessæ menti atque contractæ convenit requietem ac relaxationem dari? Atqui victrices legiones tuæ, te non modò permittente, sed imperante, curant sese hoc tempore atque reficiunt; vacuæque curîs atque laboribûs, summa

tranquillitate in hibernis atque otio ſuaviſſimo perfruuntur. Iniquum eſt profectò, ducem, ceſſante milite, laborare. Quid? Sæviſſimam anni maximéque infeſtam tempeſtatem non animadvertis? Dabis te igitur ſumma hieme in iter? Non montium difficiles lubricóſque adſcenſus atque deſcenſus, non torrentium ac fluminum periculoſos tranſitus, non viarum ſalebras aſperrimas cæcóſque hiatus, non imbres, non nives, non vim ventorum ac frigorum pertimeſcis? Nos tectis urbium parietibûſque defenſi inſolitam cœli intemperiem atque inclementiam ferre vix poſſumus. Quid ſub dio, inter Apenninorum pruinas illas ac nives, iter habentibus fiet? Sed ne perpetuo quidem atque interrupto itinere venire in Italiam, cursúque conſueto poteris. Obvallatos aditus atque interclufos peſtilentiæ metu ac ſuſpicionibus offendes. Si rectè te atque animum tuum novi, ægriùs haſce moras, quàm reliquas itinerum difficultates feres. Moleſtum eſt, tot inter cœli terræque incommoda, peregrinari: properantem verò in medio curſu detineri ac retardari, certè moleſtius ac non ferendum. Hæc omnia, Princeps, vitâris, vitæque tuæ, qua noſtra omnium continetur, valetudiníque peperceris, ſi iſtud iter in aliam, quæ mox ventura eſt, magìs idoneam tempeſtatem diſtuleris. Perfer modò deſiderium: ſine, paululùm frangat ſeſe vis hiemis atque cœli: dum itinera libera atque aperta fiant, pauliſper exſpecta. Seriùs ad nos, modò tutiùs ac ſine moleſtia tua, Princeps, veni.

Hiſce vocibus amantiſſimis Etruria, ùt mihi quidem videtur Principem ſuum, ubi primùm de ejus conſi-

consilio huc ad vos, post tanti belli labores pérque itinerum tot incommoda, veniendi cognovit, anxia atque sollicita compellabat: quibus incensam moræque impatientem hominis cupiditatem restingueret ac retardaret. Quid ille? Num sibi persuaderi quidquam est passus? num orationi succubuit? num precibus concessit? Cessisset ille quidem (nam quid est illo mitius atque indulgentius?) neque quidquam repugnâsset, nisi in eo, quod rogabatur, amori erga vos suo, acri ac vehementi, vim quamdam fieri, aut certè modum statui præscribíque sensisset. Non ille ità vos diligebat, ut, vel rogatu vestro, posset aut minùs diligere vos, aut minores, quàm ipse vellet, diligendi vos significationes dare. De itinere Etrusco, sine cunctatione suscipiendo, agere adhuc armatus bellíque egregio pulvere penè sordidus cœpit.

Hîc jam certè Uxor amantissima intercedet: &, quod Etruria à Principe non potuit, ipsa à Viro profectò impetrabit. Num abire, vix ex belli ore tantîsque periculis ereptum, ex longôque, quo penè contabuerat, desiderio receptum; & diuturnis pérque incommodis itineribus sese, tam adversa tempestate, committere charissimum atque amantissimum Conjugem sinet? Quòd si se comitem ac sociam itinerum ac laborum adjungere generosa atque amans Virago destinârit; si, ne cupido profectionis Viro retinendo molesta sit, sibi, Viri cupidissimæ, remanendo infesta ac gravis, unà simul proficisci atque in iter se dare constituerit: huic certè suavissimæ Filiæ tali consilio providentissimus Pater obstabit, Mater amantissima repugnabit. Non po-

 te-

terit tantam utriusque auctoritatem illa defugere: nolet hunc acerbiſſimum chariſſimis Parentibus dolorem inurere: ſi non Imperio, at certè precibus lachrymîsque flectetur.Ità MARIAM TERESIAM Parentes abire non ſinent; FRANCISCUM abire non ſinet Uxor; Etruria ſui Principis incommodorum metu curâque levabitur.

Sed jam tempus illud metus ac ſollicitudinis abiît, Florentini. Nunc decet quoniam quidem tam bellè res è veſtróque commodo proceſſerunt, tantummodo lætari vos atque geſtire, nec de præteritis veſtri Principis incommodis, niſi ut eximium ac ſingularem hominis erga vos amorem, in iis veſtrâ causâ ſuſcipiendis ac tolerandis, intelligatis, cogitare: quibus uſque adeò deterreri ſe non eſt paſſus, ut in eorumdem ſocietatem non modò inclytum FRATREM, verùm etiam Auguſtam CONJUGEM, volentem illam quidem, nec Viro quidquam de amore erga eosdem vos concedentem, vobis quàm illi certè commodior, veſtri ſtudioſiſſimus cupidiſſimúsque vocârit. Iter longum atque difficile, horidâ maximéque infeſta tempeſtate, non mærore, non lachrymis amantiſſimorum ſui chariſſimorúmque permoti, læti atque alacres ingreſſi ſunt: nec verò illi, quàm difficilis eſſet via, ſed quàm longa, cogitabant: cujus ſi brevitas incommodîs ſuſcipiendîs redimi potuiſſet, multîs partibûs plura ac graviora, quò fieret illa breviſſima, ſuſcipere non dubitâſſent. Nihil ſolet eſſe viatoribus tam opportunum támque jucundum, quàm paratæ diverſoriorum ſtationes; ubi diurnîs laboribûs moleſtiâque defuncti, nocturnæ quietis aliquid ac levationis defati-

fatigatis corporibus tædiôque affectis animis impertiant. Quo reliqui capiuntur ac recreantur, eo nihil illis, ad vos inflammatô studiô properantibus, odiosius atque molestius: ut quiete defatigari, itinere ac cursu levari ac refici viderentur. Assiduus illis de vobis inter se sermo; vix ulla secum, nisi de vobis, cogitatio. Quò propiùs Etruriam accedebant, eò minùs eos tanti itineris suscepti tantorúmque incommodorum pœnitebat: quin immo eò magìs de tali consilio suo propositôque gaudebant. Ut verò in conspectu ex edito quodam propinquóque loco Florentia fuit, non secùs affectos eos intimîsque commotos sensibûs affirmant, ac si, non hospitam tum primùm terram adspicerent, sed dulcissimam patriam, ex longo errore ac veluti postliminio, reviserent. Hasce inter itinerum asperitates, animorum autem tam sedulas atque officiosas curas, tandem ad vos vestri amantissimi Principes pervenerunt.

Hîc ego jam finem dicendi faciam necesse est. Plura ac majora vel in ipso illo primo adventu vidistis atque experti estis, quàm quæ ego assequi aut complecti oratione mea possim. O noctem illam beatam & propè ad immortalitatis memoriam consecrandam! O occursus illos vestros, cùm dignitatis, tum etiam inusitatæ cujusdam jucunditatis plenissimos! O effusas gratulationes! O secundos festósque clamores, quibus peregre venientes excepistis! Quis non interfuit? quis non gaudio lætitiâque exsilivit? quis non, suorum Principum adspectu mirificè captus ac delinitus, Populorum fœlicitatem intra mœnia receptam sensit? O consequentes dein-

deinceps dies, vobis Etruriæque universæ auspicatissimos, & futuræ omni posteritati vestræ, tamquam sacros, quotannis colendos ac celebrandos; quibûs, tot jam signis atque indiciis amoris, tam brevi tempore, editis ac declaratis, quàm chari vestris Principibus essetis, sentire potuistis! Videtis profectò, prima illa hisce novissimis pulcherrimè respondere. Etrusci Imperii successorem, statim ac superiore Principe orbati estis, talem ab Deo immortali paratum vobis atque oblatum, me dicente, cognovistis, qui sine bello aut tumultu, sine animorum ancipiti atque anxia, qualis futurus esset, dubitatione, sine temporis mora, maturus jam tum atque perfectus, & summis virtutibus cùm bellicis, tum domesticis præditus, amore præsertim erga vos singulari, olim in Etruriam veniens suis populis imperaret. Hac tanta fœlicitate, quæ vobis tum ventura ostendebatur, allata ac præsente nuper potiti estis. Nihil jam, quo omnium gentium fœlicissimi & sitis & habeamini, esse reliquum intelligo, nisi (id quod ab eodem immortali Deo omnes, qui vestro nomini ac commodis maximè favemus, enixè petimus atque precamur) ut vestrîs Principibûs diutissimè vos, vestrorum Principum Filiîs atque Nepotibûs, eorum similibus, vestra posteritas omnis atque Etruria universa, perpetua ac sempiterna successione, perfruatur. Dixi.

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,
ORATIO
HABITA FLORENTIÆ
III. IDUS JANUARIAS MDCCXXXIV.
CORAM
FABRITIO SERBELLONIO
ROMANI PONTIFICIS
AD MAGNUM ETRURIÆ DUCEM
LEGATO, &c.

MULTAM DANDAM ESSE LITTERIS, AT NON MULTIS OPERAM.

I.

QUod vulgò reliqui artium liberalium Magiſtri vehementer expetunt, quaque re una maximè litterarum utilitatem contineri arbitrantur, ut, qui ad ſeſe doctrinæ comparandæ causâ adoleſcentes adcedunt, ſtudium immenſum quoddam, atque inexplicabilem quamdam diſcendi cupiditatem adferant; id mihi Rhetoricæ præcepta nunc primùm apud vos, Florentini, tradere inſtituenti, neque utile, neque propterea optandum videtur: quin, niſi modus, ac certa in ea ipſa re adhibeatur ratio, nihil litteris infeſtius, nihil juventuti pernicioſius puto, quàm nimio iſto diſcendi ſtudio inflammatos eſſe diſcipulos. Nam me uſus annorum jam ferme decem, quibus in hoc Rhetoricæ tam-

quam curriculo verſor, edocuit; nullius in humanis hiſce litteris progreſſus eſſe tardiores, quàm eorum, qui humanitatem omnem tota mente animîsque ſpectantes, ità contendunt, ſic impetu quodam ſtudiorum ſuorum ac tamquam ardore rapiuntur, ut, quemadmodum Herculem ajunt ſtadium Olympicum animam continentem unôque ſpiritu confeciſſe, ſic ipſi ſpatia hæc litterarum immenſa vix unquam reſpirantes, animámque liberam ducentes percurrere velle videantur. Non eos multitudo cognoſcendarum rerum propè infinita, non varietas incredibilis, non difficultas ſumma deterret. Artem Oratoriam, Poëticam Facultatem, Latinas, Græcas, Etruſcas litteras, rerum geſtarum monumenta, antiquitatis memoriam, reliqua artium omnia non eodem modò tempore, ſed eadem, ut ità dicam, opera conſectantur. Iidem & accuſatores acres, & defenſores boni, & hortatores graves, & diſſuaſores conſiliorum probabiles, & laudatores rerum ac perſonarum periti, & vituperatores vehementes (quibûs dicendi generibûs eloquentia ferme circumſcripta continetur) iidem Epici, iidem Tragici, iidem Comici, Lyrici, Bucolici, Satyrici, & ſi quod eſt aliud Poëticæ laudis genus, repentè evadere, atque haberi vellent. Atque utinam ætatis hoc eſſet vitium, non naturæ: Ubi ſemel juvenilis hic eorum ardor deferbuiſſet, moderatioribûs tum iîsdem, ac ſanioribûs uteremur. Nunc ætates omnes hominis reliquas diſcendi hoc tamquam Cacoëthes conripit, in diésque latiùs miſerâ contagione ſerpit ac ſævit. Quàm multos enim viros,

quàm

quàm multos ſenes videmus æſtu quodam cognoſcendi omnia ſic ferri, & tamquam tempeſtate aliqua perpetuò jactari, ut nunquam errandi finem faciant, nunquam in ullius doctrinæ tamquam portu conquieſcant. Per Logica, per Phyſica, per Mathematica, per Cœleſtia, per terreſtria, per humana, per Divina omnia vagantur. Diſcruciantur intimîs ſenſibûs, ſi quis ullius aut veteris, aut novi ſcriptoris liber non in eorum manus pervenerit: ſi verò aliquid, ſibi antea inauditum, inter legendum offenderint, planè, planè inquam exanimantur: mirantúrque quodammodo taciti ipſi ſecum, potuiſſe in rerum omnium naturâ eſſe aliquid, quod non jam antè didicerint. Sed ſi verum quærimus, non eſt ea diſcendi cupiditas, ſed faſtidium. Ut quidam ægro corpore ciborum omne genus adpetunt, adlatos verò, quum paululùm guſtârint, rejiciunt, atque adſpernantur, alióſque, quos ſuaves atque jucundos palato ſuo fore falsò autumant, ſubinde poſcunt: ſic iſti morbida quadam diſcendi tamquam orexi incitati, quas primùm tam avidè diſciplinâs adpetiverunt, eas primoribûs, ùt ajunt, labrîs guſtatas reſpuunt, deinde atque faſtidiunt, animúmque continuò ad alias deinceps, atque alias, mox æquè faſtidiendas, ac repudiandas adjiciunt.

Horum ego hominum morbo, quantum quidem poſſum, ſive potiùs quantum ipſi, qui ſibi ſani videntur, me poſſe ſinent (pro ea, qua omnes, qui bonas litteras amamus ac colimus, erga litterarum ſtudioſos charitate; & pro eo, quo erga litteras ipſas, quibus ex hoc immoderato littera-

 torum

torum hominum ſtudio periculum ſanè ingens impendet, amore eſſe debemus) ſententiæ meæ atque Orationis medicinam adhibebo in hoc tempore. Ea eſt hujusmodi: ut in animum inducant, ſibíque illud perſuadeant: *Multam quidem dandam litteris eſſe, at non multis operam.* Hoc ego dum planum facere conor; dum ea, quæ adoleſcentibus diſciplinæ noſtræ commiſſis, cenſeo profutura eſſe, dico; dum litterarum ſtudiis modum certósque fines conſtituo; dum litteras ipſas eadem opera orno atque amplifico: tu me, Præſul ampliſſime, & litterarum cultor, & litteratorum fautor, vosque omnes, quotquot huc tam frequentes, tantâque alacritate conveniſtis, litteratiſſimi viri, multùm dubitantem, neque modò judicia de me veſtra, ſed conſpectum vultúsque ipſos verentem, víxque tandem aliorum voluntate atque auctoritate compulſum, non mea ſponte in hanc lucem domeſtica ex umbra prodire audentem, humanitate veſtrâ atque benevolentiâ, quæſo, ſuſtentate, & mea verba bonâ cum veniâ, ùt aliorum ſoliti eſtis, ac diligenter attendite.

Doctrinarum omnium, ùt virtutum, quoddam eſſe inter ſe vinculum; neque poſſe quemquam in una aliqua ſic verſari, ut excellat, qui non ſit reliquarum etiam omnium copiis atque opibus inſtructus, poſſum facilè ſtoicis adſentiri. Hinc ille Doctrinarum curſus, ac tamquam orbis exſiſtit, quem Græci propterea ἐγκυκλοπαιδίαν dixerunt: quem qui potuit univerſum conficere, is demum cumulatè doctus, ac planè ſapiens exiſtimatur. Præclara profectò res, ac magnifica, mul-

multorúmque mortalium ſtudiis acerrimis expetita; verumtamen ejusmodi, quam nondum quisquam adſequi complectíque potuerit. Nam, quamquam nonnullos aut legimus, aut audivimus doctrinis omnibûs excultos, ſapientiſſimos evaſiſſe, id non ità intelligere debemus, quaſi nihil ab iis fuerit dignum ſtudiis hominum ac cognitione, præteritum; ſed ità, ut tantum quisque in cognoſcendo profecerit, quò plùs, qui ſimile ingenium ad diſcendum adtulerint, parémque induſtriam adhibuerint, proficere non potuerunt. Nempe hanc in omni rerum naturâ æſtimandâ regulam normámque adhibemus, non ut eas per ſe ipſas conſideremus, ſed ut, ad res alias in eodem genere referendo, quantum aliis aliæ præſtent, judicemus. Nam neque magnum adpellare poſſumus in rebus humanis quidquam, neque multum, neque aliquid tale, niſi cum aliis magnis, multis ceteriſque ſimilibus unumquodque comparetur. Quâ etiam ex re fit, ut, quæ ſumma eſſe in aliquo genere exiſtimamus, ea excellere atque præſtare in illo eodem genere dicamus: ut non modò ſine comparatione judicare de rebus non poſſimus, ſed neque judicia ipſa noſtra ſine comparandi ſignificatione iisdem de rebus expromere. Atque hæc quidem omnis diſputatio non mea, hominis indocti, ſed ſapientiſſimi Socratis apud Platonem, ex mediâque ipſa Academia repetita eò pertinet, ut ne nos vulgi opinionibûs abduci, abripíque patiamur, néve iis, quos in omni temporum memoriâ, doctiſſimos, ſapientiſſimos, ac ſi ſuperis placet, minùs quidem Latino, verumtamen ſplendi-

dissimo gloriosóque vocabulo *omniscios* adpellatos cognovimus, nihil doctrinæ, sapientiæ, scientiæ ullius defuisse arbitremur. Non est profectò, non est hujus imbecillitatis ingenii nostri, non exigui hujus spatii, quod est homini ad vivendum datum, non denique ipsius naturæ rerum, quæ in infinita cùm varietate, tum difficultate versatur, omnia pervidere, omnia nôsse, omnia meminisse. Fuit ista quondam Sophistarum veterum adrogantia; quorum Princeps Leontius Gorgias poposcisse in Conventu Græciæ quæstionem fertur; déque omni re, quæ in disceptationem vocaretur, professus fuisse, copiosissimè se esse dicturum. Haud paullo adrogantior Eleus Hippias ex eadem disciplina fuit; quem ait Cicero, (a) quum Olympiam venisset, maximâ illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatum esse cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has artes, quibûs liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, Geometriam, Musicam, litterarum cognitionem & Poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. O hominem singularem! O miram professionem, ac propè horribilem! de qua profectò idem sentiendum puto, quod de quorumdam testimonio, qui mira quædam de Marco Antistio Pyrgensi dicerent, optimum eum colonum, parcissimum, modestissimum, frugalissimum esse, Marcus Æmilius Lepidus Censor liberè festivéque

(a) *de Or.* l. 3. c. 127.

véque respondit: (*b*) *Nihil se illorum credere.* Certè Socrates, qui cum Gorgia veluti compositus, congressúsque de ea arte, quam Sophista ille profitebatur, multa subtilissimè ac propè divinitus disputans inducitur à Platone (*c*) eò hominem confidentissimum adigit, in eásque angustias, & interrogando, & instando compellit, ut tandem loquacissimus ille obmutescat; quísque se omnia scire profitebatur, omnino quid respondeat reperire non possit. Quantò modestiùs idem Socrates, quantóque commodiùs *id unum se scire professus est, quòd nihil sciret?* Atqui Philosophiam, morum illam vitæque magistram, primus Philosophorum *è Cælo*, ùt ait Tullius, *evocârat.* Idémque eam, quæ Physicis continetur, universam lustrârat, & id, quod ex Timæo Platonis intelligimus, multìs partibûs auctam illustrârat. Quid? æqualis Socratis Democritus? quocum Cleanthes, Chrysippus, reliquíque inferioris ætatis philosophi comparati, esse quintæ classis eidem M. Tullio videntur: (*d*) Nónne sophistarum ejusdémque generis hominum levitatem contraria professione Auctor gravissimus refutavit? *Nego* inquit, *scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus: ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire nos.* Nimis hic quidem, plus certè, quàm ille Socrates, non modò de sua, sed de omnium mortalium scientia detraxit. Potuit uterque aliquid, meâ sententiâ, hominum studiis relinquere, neque animos à discendo tam severa tristíque oratione deterrere. Sed licèt hominum ingenia ac Facultatem de iis angustiis, in quas illi Philosophi

conje-

(b) *Apud Cic. 2. de Or. c. 287.*

(c) *In Gorgia sive de Rhetor.*

(d) *Lib. 4. Academ. quæst. c. 73.*

conjecerunt, in campum paulò patentiorem eduxerimus, nec omnem omnino ſcientiam ex humanis mentibus ſuſtulerimus: ſciendi tamèn fines haud ità multùm propagabimus; nec quantæcumque, quámque diuturnæ noſtræ contentiones exſtiterint, illud efficere unquam poterimus, ut non multò plura, quàm quæ ſciêrimus, neſciamus. Moderemur igitur ſtudiis noſtris, diſcendíque immenſam cupiditatem illam coerceamus: ne ſi omnia omnium artium ſcire voluerimus, plus, quàm natura rerum patitur, hominíſque conditio fert, expetere videamur.

Quid? ſi non modò omnes artes ſcientia & cognitione complecti, ſed ne ſingulas quidem perfectè ac cumulatè callere poſſumus? ardebimúſne etiam, flagrabimus, æſtuabimus omnia cognoſcendi cupiditate? an non potiùs ſapienter omittentes, quæ omnino nos conſequi poſſe diffidimus, in unam artem aliquam ſtudio & cogitatione converſi, illam tamquam ſpartam, vel quæ nobis ſorte obtigerit, vel quam conſilio delegerimus, pro virili parte exornabimus? equidem (ne Socratem adhuc atque Democritum dimittamus) ſæpe mecum ipſe quæſivi, quid illis hominibus certè doctiſſimis in mentem venerit tam valde teſtari, *Nihil ſe ſcire*: ac propemodum eò aliquando adducebar, ut crederem, voluiſſe eos, aut diſcendi ſpem hominibus, ut ſoli ipſi ſaperent, adimere, aut potiùs modeſtiæ opinionem quamdam apud vulgus ea prædicatione captare. Sed neque ambitionis ſuſpicio in tantam virtutem cadere, neque ullius invidiæ poteſt: neque profectò, qui tam multîs aliîs ſermonibûs doctri-

nas

nas hominibus commendârant, eásque cum auditoribus suis in Gymnasiis magnâ cum voluntate communicârant, quíque non minùs inscientiæ quàm adrogantiæ reprehensionem verendam esse intelligebant, aut aliarum doctrinarum studia retardare, aut existimationi suæ detrahere quidquam voluerunt. Quid ergo est? Illud profectò. Intelligebant sapientissimi homines, scientiam mortalibus ullius artis, nisi omnia, quæ ad illam artem pertinerent, perfectè tenerentur, nullam contingere: nihil esse autem in ulla arte, quod non ad singulas alias pertineret: itaque necesse ei esse, qui unam scire vellet, scire omnes: scire autem omnes non licere: igitur ne unam quidem sciri posse: ac propterea nihil se, nihil quemquam scire. Fateor *esse hanc exilem quamdam* (ùt M. Antonii illius eloquentis verbîs utar) *& spinosam Orationem longéque à nostris sensibus abhorrentem:* sed eamdem verissimam esse confirmo, & tum ad animorum adrogantiam, si quis fortè sibi scientiæ opinione placuerit, minuendam, tum ad studiorum impetus, si quis omnia aut pleraque concupiêrit, retardandos, valere plurimum censeo.

Verùm subtilia hæc argumenta, quæ solent à concione repudiari, omittamus: conemur, si modò id consequi poterimus, singularum artium difficultatem hanc planiùs, ad omniúmque captum demonstrare. Ac ne omnia, quod esset infinitum, consectemur; de iis facultatibus, quæ magìs in Gymnasiis hoc tempore celebrantur, pauca cursímque dicamus: ex quibus haud erit difficile reliquarum facere conjecturam. Principem in-

ter Facultates locum, concessu omnium, obtinet ea, quæ de rerum omnium Auctore ac Principe DEO, de rebúsque Divinis agit, quámque Theologiam propterea nominamus. Hanc, quòd universam mente animîsque comprehendere homines non potuerunt, in plura tamquam membra secuerunt: quibus ex singulis immensæ ac perdifficiles Facultates exsistunt. Nam & sacrarum litterarum explicatio, sine veterum monimentorum, temporum, locorum, & sine linguarum, Ebrææ præsertim ac Græcæ cognitione, manca est quodammodo atque imperfecta: & Dogmatum Theologicorum tractatio, non ex ipsis sacris litteris cognitis, & Sanctorum Patrum atque Doctorum voluminibus, & Conciliorum omnium, tum quæ œcumenica, tum quæ provincialia adpellantur, actis diu multúmque perspectis, viro est periculosa Theologo. Quam partem longè omnium præstantissimam ac difficillimam, nemo ad hanc diem majori ingenii atque doctrinæ laude, nemo uberiùs, nemo elegantiùs Dionysiô Petaviô persecutus est; neque tamen quum dies noctésque unum illud opus urgeret, potuit morte occupatus, quæ inchoârat, absolvere. Quid controversas Christianæ Catholicæque fidei quæstiones, quid de septem Sacramentis, (ità enim adpellant: neque verebor Grammaticorum reprehensionem, modò usitatîs rerum vocabulîs utar) quid de moribus disputationes commemorem? Nónne in hisce Theologiæ singulis partibus hominum doctissimorum ætates totas videmus esse contritas? Sed quid partes dixi? vel unum sæpe earum partium caput, de DEI scien-

ſcientia, de auxiliis divinæ gratiæ, de probabili, probabilioríve opinione, de ſexcentis aliis quæſtionibus, ſi quis modò, quæ de iis ſunt ab doctiſſimis hominibus in utramque partem diſputata, velit cognoſcere, omne propemodum humanæ vitæ ſibi ſpatium, acerrimúmque ſtudium requirit, ac poſcit. Jam Mathematicorum Facultas (Etenim huic primæ poſt Theologiam jure optimo deferuntur) tam latè patet, tantis, tam multíſque ex artibus coaleſcit, Arithmetica, Geometria, Algebra, Aſtronomia, Statica, Optica, Muſica, Architectonica, atque aliis, ut, ſi quis non plus unâ tractare voluerit, negent ei earum rerum periti tractationem umquam defuturam. Certè quamquam innumerabiles quidam ſummîs ingeniîs præditi ab antiquiſſimis temporibus in ejus ſive ſingulis, ſive univerſis tractandis partibus elaborârint, nequaquam tamen omnia ſtudiô atque exercitatione conſequi potuerunt. Multa priores ipſi occupârunt, multa poſteris intacta reliquerunt. Hinc & Joannis Neperi perutiles illos ad rem Trigonometricam Logarithmos, & Bonaventuræ Cavalerii indiviſibilium rationem, & Petri Fermatii præclaram illam de maximis minimíſque methodum à Carteſio Ugenióque tam feliciter inluſtratam: hinc ſacram illam in Geometria, quam dicunt Anchoram: hinc Analyſin Mathematicam, hinc Torricellianos tubos: hinc, ut reliqua innumerabilia recentiorum omittam, Galilæi veſtri, & multa & miranda inventa ſuſpicimus. Sed nondum exhauſta eſt omnis rerum Mathematicarum difficultas. Superſunt adhuc plurima fruſtra vel à

vetustissimis, vel à recentioribus, vel ab utrisque tentata, in quibus nobis iísque, qui nos ætate consequentur, negotii satìs esse supérque poterit. Superest longitudinis gradus (utor jam pridem facultatum ipsarum vocabulis; ne, si aliter fecero, & obscurus, & nimiô plùs diligens fuisse videar) superest, inquam, longitudinis gradus deprehendendus, Planetarum Theoria, tantis partium studiis, Copernico & Tychone subfectis Ducibus agitata, certâ ratione aliquâ perspicuâque constituenda; Circuli quadratura perficienda; gravitatis, ventorum, marini æstûs, magneticæ vis, aliarúmque rerum plurimarum causa cognoscenda.

Atque hæc quidem postrema, quæ ad se etiam Philosophi putant pertinere, monent me, ut jam de Philosophiæ difficultate, quæ sentio, dicam. Sed nullam sententiam meam hac quidem in re volo interponere: immo ne de omnibus quidem Philosophiæ partibus dicere. De ea modò, quæ physica contemplatur, quid summus Philosophus senserit, adcipite. Ego enim sic statuo, vix quemquam Avorum Patrúmque memoriâ aut ingenium acrius, aut vehementius studium, aut majorem solertiam ad res Physicas cognoscendas, quam Petrum Gassendum adtulisse. Hominem Aristoteli, Aristoteleæque Familiæ universæ perinfensum Peripateticus laudo; qui secùs atque ipse sentientium opiniones, si quando necesse est, reprehendendas, at ipsarum Auctoribus parcendum, ipsósque adeò suspiciendos esse semper existimârim. Is igitur naturæ tantus investigator in eo libello, quem *Dubitationes, & Instantiæ ad Cartesii Metaphysicam* inscri-

inſcripſit: - - *Quidquid* inquit, *fuit nobis de re unaquaque nôſſe neceſſarium, illud nobis* (DEUS) *apertum fecit, tribuendo rebus proprietates, per quas innoteſcerent, & nobis ſenſus varios, quibus illas apprehenderemus. Quod ad internam verò naturam, & quaſi ſcaturiginem adtinet, illam, ùt nobis cognitu non neceſſariam, occultam voluit: & nos, quum nôſſe affectamus, aut præſumimus, intemperantiâ laboramus.* - - Rursúsque in Epiſtola tertia ad Petrum Cazvæum Societatis noſtræ hominem, familiariſſimum ſuum, capite quinto. - - *Sed facio,* inquit, *vir Doctiſſime, ac Religioſiſſime, quòd, dum in perveſtigatione cauſarum naturalium verſor, nusquam non caligo mihi offundatur: atque idcirco, tamquam incedens in denſiſſimis tenebris, nihil non palpem, nihil non moveam, nullam non tentem ſemitam, ſi fortè in aliquam ſpeciem vel tenuiſſimæ luculæ emergam. . . . . Neque enim eſt, cur exiſtimes, iſtis me nugis ita hærere, ut ipſas, quaſi veritatem ipſiſſimam habeam, aut colam. Sed cùm totus mundus ſit nugarum plenus, & videre videar nugas quoque eſſe, quæ vulgò habentur ſeria maximè, ſupereſſe exiſtimo, ut eas nugas deligam, quæ eſſe minùs nugæ videantur.* - - Audiamus illum denique in litteris ad Renerium datis: - - *Sic ſemper,* inquit, *afficior, ut exiſtimem, nihil ſcire licere ex rebus naturalibus, præter ipſarum hiſtoriam . . . . ſufficit mihi conjecturam ſequi, quæ vel umbram quamdam levem probabilitatis habeat: de re ſeu veritate ipsâ DEUS maximus viderit, qui præter rerum corticem, quantum mea capit imbecillitas, nihil cognoſcendum mortalibus dedit.* - - -

 O homi-

O hominem ingenuum, eóque magìs intelligentem, quò ſeſe minus intelligere confitetur! Ubi ſunt tam modeſti Doctoris Feroculi quidam diſcipuli; qui, quaſi ſe illis rerum univerſarum natura è Cœlo, tamquam numen quoddam, videndam clara in luce contemplandámque præbuerit, ità doctrinæ ſuæ adrogantiâ ſubnixi ambulant. Deſinant, ſe eſſe aliquid in eo genere, arbitrari, cùm tam demiſsè, támque propemodum abjectè de re ac de ſuâ Facultate germanos Philoſophos ſentire intelligant.

Quid? In Rhetoricis operibus adrogantia num eſt magìs ferenda? An eſt cuipiam M. Antonii apud Tullium vox illa inaudita: *Diſertos exſtitiſſe quàm plurimos, eloquentem* ad ſua tempora in hominibus *neminem?* Annon M. ipſe Tullius, *homo* ille quidem, ut Fabii Quintiliani clariſſimi Rhetoris verbìs utar, *dono quodam providentiæ genitus, in quo vires ſuas eloquentia experiretur*, tamen in ſuo ad M. Brutum Oratore Antonii veriſſimam vocem illam fuiſſe multùm & ſæpe teſtatur? Num quis eſt poſtea, iìs exſtinctìs, eloquens, qualis antea non fuerat, exortus? ergo à nemine eſt adhuc perfecti Oratoris laus in maximis contentionibus occupata. Nemo ſe igitur circumſpiciat ac jactet: nemo ſibi in ea re diutiſſimè contendendum eſſe non putet.

Eadem ferme eſt atque una ratio Poëtarum: quorum, ùt Oratorum, Facultas quum ex omnium artium cognitione efforeſcat, ſtudii laboris ac temporis non minus, quàm univerſæ, requirit. Fac tamen ſolâ Grammaticâ Poëticam at-

que

que Oratoriam esse contentas. Contrahes utriusque Facultatis terminos, non definies. Cùm autem Grammaticam adpello, non eam dico, quam profitentur ii, qui pueris latinæ linguæ Rudimenta tradunt, neque ferme quidquàm, præter ea, quæ aliis tradunt, noverunt ipsi (de quibus est Luciani illud oppidò festivum: Jovem, quem oderit, eum Pædagogum facere) sed eam, quam M. Terentius Varro, omnium Romanorum, Auctore Cicerone, eruditissimus; quam P. Nigidius, Civitatis Romanæ, teste Agellio (e) doctissimus; quam C. Julius Cæsar in libris, quos de ratione latinè loquendi ad Ciceronem scripsit; (f) quam ipse Cicero non eloquentiæ modò, sed elocutionis etiam parens; quam, ut propiora temporibus videamus, Politianus in Miscellaneis, quam Muretus, Lipsius, vir ille eximius Victorius vester, in suis variarum lectionum libellis; quam Turnebus in Adversariis; quam tres Manutii, Lambinus, Nizzolius, Gruterus, uterque Gronovius, Grævius, innumerabilésque alii doctissimi Viri, cum antiquísque comparandi, in suis sive Præceptionibus, sive Glossariis, sive Commentariis, graviter copioséque tractârunt. Atqui hoc scitote; tam multa in iis à multis aut mendosa, aut suspecta fuisse deprehensa, tam multa de quibus sententiam eorum minimè dissimulari oportebat, ab iisdem esse præterita, ut qui aliquid judicare de iis rebus possunt, nihil adhuc in hoc genere perfectum à quoquam prodiîsse pronuncient. De Enarrationibus quidem (quas *Notas* ineptô vocabulo solæcóque adpellant) in omnes veteres lati-

(e) *L. 17. c. 7.*

(f) *Apud Cic. in Bruto c. 253.*

latinos Scriptores, quæ ad usum Serenissimi Galliarum Delphini inscriptæ circumferuntur, nihil gravius dicam, nisi videri, non tantum plerosque illarum Auctores, quantum ingenio ac Facultate poterant, voluisse contendere. Hominem Gallum de Gallis illis Grammaticis (Grammaticorum est enim tota illa tractatio) ne quemquam sententiâ meâ violâsse videar, testem dabo, atque eum quidem, qui toti illi rei non interfuit modò, verùm etiam præfuit, doctissimum Virum Petrum Danielem Huetium, cui secundæ partes in Delphini institutione cum Bossuetio Principe erant creditæ. Is in eo Commentario (g) quem de rebus ad se pertinentibus scripsit: - - *Quamvis,* inquit, *omnis adhibita est à me diligentia in seligendis perspecta tantùm doctrinæ Viris, quibus veterum Auctorum commentariis illustrandorum cura demandaretur: non nulli tamen vel leviùs, quàm putabam, tincti litteris, vel impatientes laboris, quam mihi commoverant, exspectationem sui fefellerunt.* - - Hæc Huetius. Ecce autem iîsdem ferme temporibûs, quibus veterum scriptis ab iis hominibus opera navabatur, vir quidam item Gallus, (h) neque ineruditus & valde industrius, Francisci Sanctii, Gasparis Scioppii, Joannis Gherardi Vossii vestigiis insistens, novam artis Grammaticæ methodum (sic enim commentationes suas inscripsit) tradere mortalibus instituit. Qui omnium recentissimus in hanc arenam prodierat, quique superiorum omnium Grammaticorum laboribûs adjuvaretur, is profectò absolutissimum quoddam opus Grammaticum perficere debuis-

(g) *Editus est Lipsiæ an. 1719. pag. 120.*

(h) *Claudius Lancellottus Benedictinus. Obiit an. 1695. in Abbatia Quimperlay in inferiore Britannia, cujus incolæ Britones.*

debuisset. Verùm is multò plura professus est, quàm quæ præstiterit; majorem omnia conligendi, quàm eligendi optima quæque curam adhibuit; superiorum peccata non multa sustulit; quin novis de suo additis cumulavit: quorum non pauca vir Latini ac Græci sermonis scientissimus Franciscus Vavassorus animadversa vulgavit; (i) quædam Italus interpres à se conrecta testatur; plurima nos etiam, quamquam cum illis nullo modo comparandi, adhuc conrigenda superesse aliquando ostendemus. Quò magis mirari soleo, potuisse eam Methodum Italis hominibus sic probari, ut reliquas veteres ac receptas jam multi fastidiant atque improbent; neque aliâ ratione, quàm quæ in eâ traditur, esse pueros in latinâ linguâ instituendos putent. Nimirum habent hoc præter cœteras gentes Itali propè singulare (dicam apertè quod sentio, quódque vos ipsos, sapientissimi viri, sentire necesse est) habent inquam, hoc Itali, ut bonîs suîs, quæ & multa sunt, & exteris nationibus invidenda, non sint contenti; aliena, quamquam sanè mediocria, sic adament atque suspiciant, ut pretium rebus, libris præsertim, non nisi peregrinitas apud eos facere videatur. Sed illuc revertor. Videtísne universam artis Grammaticæ regionem, quæ modicîs quibûsdam finibûs circumscribi putatur, nullîs adhuc fuisse cujusdam tamquam passibûs peragratam? Quàm multa in veterum latinorum libris à doctissimis Grammaticis ignorentur, annon intelligitis? Cùm autem eloquentiæ, ùt ait Cicero (k) *solum & quasi fundamentum sit Ora*-*tio*

(i) *In libello, cujus est tit. De vi & usu quorumdam verborum.*

(k) *In Bruto c. 258.*

tio emendata & latina (quod idem ad Poëticam transferre ſanè poſſumus) quantum in hac una re oneris Poëtis atque Oratoribus imponatur, planè perſpicitis. Reliquarum etiam principum facultatum immenſa ſpatia ac difficultatem, me, quantùm anguſtiæ temporis patiebantur, commonſtrante, cognôſtis. Poſſumúsne non ſingulis peramplam materiem ineſſe ac tamquam ſegetem arbitrari? poſſumus ſive univerſas, ſive plerasque, aut etiam aliquot ſtudiîs noſtrîs operâque complecti? poſſumus ingeniis hominum tantum tribuere, ùt tantam vim rerum ab ſingulis poſſe comprehendi putemus? Nihílne rerum ipſarum multitudo, nihil varietas, nihil difficultas intelligendi facultati oberit? vitæ hujus denique brevitatem, atque multiplicem occupationem contemplantes, nónne animis planè deſpondebimus, omittemúsque (ùt ait Poëta, bonus) (l) *multa brevi jaculari ævo?*

(l) *Hor. l. 2. Od. 16.*

Ac ſi reliquis eruditis hominibus, quibus omnia vel naturæ vel doctrinæ ſubſidia abundè ſuppeditârunt, ſummæ ſtudiorum ſuorum contentiones ſic è ſententiâ proceſſiſſent, ut in pluribus excellere artibus poſſent: magìs hoc concedendum nobis putarem, ut multarum artium excellentiam expeteremus. Nunc autem quorum tandem eſt iſta laus, ut pluribus in rebus iidem præſtarent? De iis modò, qui haſce litteras humaniores coluerunt, quíque maximè noti ſunt, quæram. Homerum, excellentiſſimum Poëtam, parémne fuiſſe Oratorem putatis? Demoſthenem contrà præſtantiſſimum Oratorem ad Poëticam

Ho-

Homeri laudem adſpirâſſe arbitramini? Jam Virgilium, latinum Homerum, *illa felicitas ingenii,* ùt ait Seneca (*m*) *in Oratione ſolutâ reliquit: Ciceronem,* latinum illum plusquam Demoſthenem, *eloquentia ſua in carminibus deſtituit.* Quales latini Poëtæ, Victorius, Sigonius, Muretus, Perpinianus, Manutii exſtiterunt? nónne mediocres? At Oratores valde iidem boni. Sannazarius, Fracaſtorius, Bargæus, Hoſchius, aliíque complures Oratores vix tolerabiles, at Poëtæ valde quidem probandi vel in eodem, vel in diſſimili carminis genere fuerunt. Quin illud uſu ferme ſemper veniſſe animadvertere poſſumus, ut, qui non utriusque facultatis laudem adamârunt, ſed in una modò conſtiterunt; ſi unam hanc & latinis & Etruſcis litteris celebrare, atque excolere voluerunt, non æquè vel latinis vel Etruſcis ſatisfecerint. Eximios duos Cives veſtros dumtaxat adferam. Quis enim neſcit, Joannem Caſam ſummum Etruſcum Oratorem exſtitiſſe? Unam, unam, inquam, illam ad Carolum Imperatorem Orationem malim ego, quàm ſexcenta aliorum Orationum volumina ſcripſiſſe. At verò latina ejusdem ſunt illa quidem non contemnenda, verumtamen non ejusmodi, ut ſimiliter ſe poſſe ſcribere plerique deſperent. Nihil poteſt non modò fieri, ſed ne cogitari quidem ſplendidius, uberius, elegantius Franciſci Petrarchæ carminibus, ſed Etruſcis. Nam latina quidem ſive Epica ſive Bucolica nemo iterum legenda exiſtimavit. Equidem ejus Africam ſi quando in manus ſumo, Petrarcham in·

(m) *Lib.* 3. *Contr.*

Petrarcha requiro: neque satìs possum statuere, mirérne magìs illorum temporum atque hominum indulgentiam sanè nimiam, qui non optimo latino Poëtæ lauream illam Apollinarem detulerunt, an posteriorum & temporum & hominum severitatem, qui tam multis certè melioribus denegârunt. O rem sanè miram ac propè incredibilem! unam eamdémque facultatem, ejus modò tractandæ ratione immutata, intimô artificiô sententiîsque retentîs, evadere sic planè aliam, ut duæ dissimillimæ inter se facultates constituantur, quarum in utraque non possit unus atque idem excellere! Quod si ità est, juréne an injuria, Doctores ii reprehendantur, qui latinæ atque Etruscæ Poëseos præcepta nolunt conjunctè tradere, vos videtis. Qui secùs faciunt, ego viros & acutos, & doctos & exercitatos, & docendi peritos esse, quosdam scio, quosdam puto. Verùm videndum est, num id illi judicio suo sensúque commoti, an aliorum voluntate, precibus, ac propè convicio efflagitati coactíque faciant. Nam sæpe (quod est profectò indignissimum) præceptoribus stare judicio suo in discipulorum institutione non licet: sed puerorum parentibus, consanguineis, Patronis mos est gerendus, tum temporibus, & cujusque ætatis studiis, ac tamquam genio indulgendum. Ut ùt res habet, ego neminem reprehendo. Tantùm peto, ut ne quis nos, ne nostros, ne quemquam nostri similem, in causa fortasse meliore, reprehendat. Nolumus discentium animos in plura studia magno

gno cum singulorum incommodo distrahi; nolumus adolescentulorum mentes tantâ dissimilium rerum obrui copiâ; nolumus è Gymnasiis litteratores magìs quàm litteratos prodire. Námque ea est hominum querela, atque haud scio an propemodum justa, quamdam adolescere, atque huic nostræ subcrescere ætati juventutem, tinctam illam quidem litteris, sed non imbutam; plus illi coloris, quàm succi ac sanguinis inesse; multa profiteri, non item multa præstare; nihil non conari, vix quidquam posse perficere: verendum propterea esse, ne semidoctorum in immensum numerus augeatur, & ne singulæ disciplinæ suîs tamquam tutoribûs certîs orbatæ, aliquando profugæ ex Italia in exterarum gentium tutelam venire ac fidem cogantur.

A quo periculo prohibete res Italas, Adolescentes optimi, (vos enim mea hæc extrema jam compellat Oratio) retinete illud à majoribus vestris partum, vobísque veluti per manus traditum litterarum decus; neque committite, ut, quæ apud vos & natæ & altæ sunt litteræ, eæ diutiùs apud vos consistere, atque in Italia confirmari non possint. Non ego socordia ulla vestra aut cessatione commoveor. Alacritatem istam vestram, studia ista discendi, spiritus istos atque animos pertimesco; neque vestræ cupiditati calcar, sed frænum esse adhibendum intelligo. Patriæ hujus vestræ solum, quo excepti primùm nascentes estis; Cœli hujus, quem viventes ducitis, Spiritus; majorum, in quos defixi intuemini, decus ac nomen; civium vestro-

rum, quos inter versamini, præstantia in litteris atque excellentia; indoles denique vestra egregia atque natura, stimulis vos gloriæ acerrimis dies noctésque compungit: atque ùt Themistoclem illum Miltiadis tropæa objecta animo somnum capere non sinebant, (n) sic vos assiduè de domestica laude cogitantes vix ullam potestis partem quietis capere. Quæ doctissimorum hominum in Urbe vestra frequentia? Quanta in iis omnium disciplinarum cognitio? Quàm celebris eorum & ubique pervagata fama? Alios Theologiæ penetralia magno cum doctrinæ apparatu fœliciter ingressos, de Divinis rebus quotidie tum commentantes, tum etiam scribentes videtis: Alios Philosophicas institutiones nitidissimo orationis genere tum voce, tum editis voluminibus explicantes: Hos egregiam Græcis Auctoribus navantes operam: Illos de Græcorum Romanorúmque numismatis, de veteribus inscriptionibus, de omni antiquitate eruditissimè differentes, scribentésque miramini: Quosdam Etruscam linguam sedulò locupletantes, & vocabulorum tamquam pollinem à furfure secernentes; quosdam Berniani stili charites, sed multò verecundiores factas, veluti postliminio, in Etruriam revocantes, & sibi honori, & patriæ ornamento, & universis mortalibus utilitati esse perspicitis. Mitto Causidicos, Medicos, Chirurgos, Architectonas, Pictores, Statuarios, Musicos, quorum artes honestissimæ ac maximè liberales domicilium quodammodo in urbe vestra constituerunt. Quid noctur-

(n) *Apud Cic. l. 4. Tusc. quæst. c. 43.*

ꝯturnos illos, octavo quoque die celebrari solitos, litteratorum hominum conventus commemorem? Quæ vestra tum mens, qui sensus, quæ animorum in omnem partem jactatio ac tamquam æstus esse solet, cùm sive Oratoribus, sive Poëtis, sive sibyllinorum ænigmatum Interpretibus admurmurari à concione ac plaudi auditis? Pudet tum vestri nimirum vos; Superiorum temporum in litteris cessationem damnatis tacitîs sententiîs ac devovetis; nullúmque in reliquum tempus litteraturæ comparandæ genus, quo similem laudem adsequamini, prætermissuros vos esse statuitis. Laudo egregiam indolem, laudo præclaros spiritus istos vestros: propositum laudare non possum. Quid enim? Omniáne vos in litteris adsequi posse confiditis? Quàm sint litteraturæ partes singulæ vastæ, quàm laboriosæ, quàm non cujusquam adhuc cognitione comprehensæ, nondum intelligitis? Ipsos illos, quorum eximiam præstantémque doctrinam mecum jure suspicitis, quibus tantùm non invidetis, quos æmulamini, quorum similes esse, quos æquare, quos si fieri posset, superare velletis, an putatis ad tantam fuisse litterarum laudem perventuros, si multis se litteris dedissent, si animos in plura ac dissimilia studia distraxissent, nisi unam facultatem, quam colerent, ad quam reliqua omnia referrent, in qua non mediocres quidam, sed excellentes, sed summi, sed singulares evaderent, delegissent? Quin agite, O generosi! horum exempla sectamini, hos vestigiis persequimi-

nor,

nor , eamdem femitam , qua illi præiverunt, infiftite, fi eódem pervenire , & fimilem comparare vobis laudem expetitis. Reprimite iftos neque vobis , mihi credite , neque litteris utiles ftudiorum concitatos ac cæcos impetus; ardorem difcendi iftum , quo flagratis acerrimo, paululùm, quæfo, reftinguite; & id, quod faciendum effe omnibus oratione hac mea oftendere conatus fum , vos fi quis alius , imprimis facite, ut multam quidem operam litteris, at non multis detis.

Dixi.

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO

GRAMMATICIS ITALIÆ SCHOLIS

O R A T I O

HABITA FLORENTIÆ

IV. IDUS JANUARIAS ANNO MDCCXXXV.

CORAM

JOSEPHO MARIA MARTELLIO,

FLORENTINÆ CIVITATIS ARCHI-EPISCOPO.

III

QUicumque in liberalium diſciplinarum ſive profeſſione ſive ſtudio quodam atque exercitatione verſantur, Ampliſſime Pontifex Joſephe Maria, eo eſſe animo, ea mente debent, ut, neque ſi quid vitii in illarum tractatione animadverſum à quoquam eſt, negligendum ſibi, neque, ſi quid commodi excogitatum eſt, repudiandum putent. Tum enim demum ſua doctrinis abſolutio atque artibus adcedet, ſi in iis fuerint &, quæ vitioſa deprehenduntur, ſublata, &, quæ utilia ac commoda reperiuntur, inducta. Neque verò ulla re alia magìs poſſunt ingenioſi homines atque acuti facultatem induſtriámque ſuam litteratorum ordinibus adprobare, quam ſi inventìs jam ac conſtitutìs quibûſque litterìs, eas ipſi aut caſtigando aut ornando meliores fecerint. Hanc ſibi pro-

 vin-

vinciam ac laudem in plerisque disciplinis juvandis docti quidam homines exitu sanè felici deposcerunt. Unam video profectò à multis, sed haud scio an æquè feliciter, esse tentatam. Nam, postteaquam in Italiæ Gymnasia ea latinæ linguæ tradendæ ratio, qua nunc etiam plerique utimur, recepta est; dici vix potest, quàm multi exstiterint, qui quodam sive contentionis, ùt nonnulli putant, sive, ùt ego interpretor, publicæ utilitatis studiô commoti, novas subinde de re Grammatica commentationes suas, tamquam meliores ac priscis propterea anteponendas, edere ac prædicare non destiterunt. Hos ego (ùt item cæteros, qui utilitatis novæ alicujus spem in omni re litteraria studiosis ostendunt) neque inauditos dimittendos esse, neque negligenter ac suspensìs animìs audiendos semper existimavi: ne, boni si quid adferrent, id superbè repudiatum, si quid incommodi obtruderent, periculosè admissum videretur. Videbam equidem Italos Præceptores, si paucos quosdam exceperis, à prisco illo suo instituto non recessisse; veterémque illam præceptorum rationem servandam sibi constanter ac retinendam censuisse. Movebat id quidem me non mediocriter: verumtamen eorum judiciis non tantum tribuendum putabam, ut mihi, recténe an secùs id facerent, meo arbitratu quærere non liceret. Conquisivi Doctores illos recentes undique: quid in vetusta Grammaticæ rei ratione reprehenderent; novi quid ipsi adferrent, num brevitate artis, num facilitate, num elegantiâ commendarentur, nullo partium studio, summa judicii æqui-

æquitate, acerrima mentis contentione perpendi. Quid quæritis? Nova hæc omnia deprehendi, Florentini, alia falſa, alia vera illa quidem, ſed aliena atque inepta, alia propè monſtroſa, alia planè ridicula; denique ſic apud me ſtatui, nihil eſſe tanti, ut à veterum magiſtrorum conſuetudine atque inſtitutis in re Grammatica recederetur. Sed quum animadverterem, Patronos ſuos novis iſtis Doctoribus non deeſſe, ab iíſque excogitatas tradendæ linguæ latinæ rationes in Cœlum laudibus ferri; vetuſtam verò, qua plerique hîc in Italia uterentur, vituperatione ac propè conviciis non nullorum peti: non ſatìs eſſe arbitratus ſum judicium meum de hac tota re, quam diu diligentiſſiméque expendiſſem, mihi eſſe probatum, niſi illud etiam efferrem, atque, ùt hominum vulgo probaretur, falsîs, ſi quas animo imbibiſſent, opinionibûs ſublatîs, efficerem. Et quamquam orationem, de re ſanè exili atque tenui inſtitutam, in quasdam me dicendi anguſtias ac tàmquam incitas compulſuram intelligebam; víxque arbitrabar eſſe ejus, qui nobiliſſimam artem profiteretur, quíque ſuperiore anno ex hoc ipſo loco præſtantiſſimas quasque facultates oratione ſua complexus eſſet, eumdem nunc ad hæc vulgaria delabi, & in una arte omnium, ùt opinio eſt hominum, leviſſimâ deſpectiſſimâque conſiſtere: tamen, non uno mihi dictionis meæ fructu propoſito, ſtatui exiguo hoc, tamquam campo, minùs glorioſè decurrere, quàm patentiore minùs utiliter exſultare. Nam profectò & quæri à me hoc tempore de optima ratione tradendi eas litteras, quæ reliquarum ſunt, ùt ait

 Cice-

(*) In Bruto c. 258. Cicero, (*) *solum & fundamentum*, vehementer utile futurum est: & recentium Grammaticorum adrogantiam paululùm coërceri, eorúmque qui illis cæco quodam studio patrocinantur, stultitiam leviter coargui, nihil, opinor, nocebit. Illud scio, initurum me gratiam, eámque magnam, à multis & honestis & doctis viris, qui ferre jam æquo animo non possunt, sibi tam sæpe tantîsque clamoribûs objici: Anglorum, Batavorum, Gallorum, Japonum, credo etiam, atque Sinensium Grammaticas institutiones Italicis esse longô intervallô anteponendas; ratione ea qua ipsi in tradendis latinæ linguæ præceptis utuntur, quáque in posterum etiam tempus uti fixum animo destinatúmque habent, adolescentium ingenia non instrui, sed obrui, cursúsque illorum ad reliquas disciplinas magnopere retardari. Hanc ego sive remissionis cujusdam, sive pertinaciæ notam non sinam diutiùs Italicis Gymnasiis hærere: ostendámque oratione hac mea, nullam satìs justam adferri causam, quamobrem debeant à veteri atque receptâ tradendæ artis Grammaticæ ratione Itali latinæ linguæ Præceptores recedere. Ac, ne quis fortè me putet privatam magìs atque domesticam, quàm publicam atque communem causam suscepisse: complectar oratione mea non eos modò, qui Emmanuelem Alvarum, verùm etiam eos, qui eruditum virum Ambrosium à visitatione, qui M. Antonium Bonciarium, qui denique aliquem horum similem in tradendis Grammaticis disciplinis ducem atque Auctorem sequuntur. Æquè enim omnes iisdem reprehensionibus sunt obnoxii, iis-

dém-

démque obtrectationibus patent. Quò plures autem mortales defendo, eò majori studio ac benevolentia oportet vos humanissimos homines meà verba excipere, méque diligenter adtendere.

Atque ut statim ingrediamur in causam: Ajunt reprehensores nostri primò: (a) Italos vehementer Magistros errare, in eóque plurimum adolescentulorum studiis obsicere, quòd latinæ linguæ præcepta, non Italico, sed latino sermone edita atque conscripta tradant: similitérque eos facere, ac si quis latinum hominem, græcè discere cupientem, juberet græcè scriptis præceptionibus uti. Hæc est prima reprehensio; in quâ novi isti Doctores, præsertim exteri, cùm se magnificè jactant, tum nobis propè contumeliosè atque impudenter insultant. Quod ii vel non facerent, vel moderatiùs certè facerent, nisi Italorum plurimos sibi subfragaturos arbitrarentur: qui quidem mihi videntur Italici nominis ac suæ dignitatis obliti, turpissimè ac penè flagitiosè exteris nationibus adulari: ità, quicumque novæ opinionis ex Anglia, ex Batavia, ex Gallia rumor adfertur, continuò excipiunt, amplectuntur, exosculantur: ut jam non modò vestimentorum atque epularum, sed etiam opinionum arbitria penes illas gentes esse videantur. Verùm ego & exteris Scriptoribus, & Italis subscriptoribus ità respondeo: primùm, latinæ linguæ non minimam partem non nisi latinè posse nostris adolescentibus tradi: deinde, reliqua utiliùs latinè quàm Italicè tradi. Etenim primò, quî possunt aliter, quàm latinè, aut nominum declinationes, aut verbo-

rum conjugationes proponi discentibus? Quum verò iidem in componendis, inter séque comparandis nominibus omnis generis atque verbis à Præceptoribus exercentur (quam exercitationem minùs quidem latinô, verumtamen receptô jam vocabulö *Concordantiarum* adpellant) quæro, num sit ullus aut esse possit vernaculæ linguæ locus? Ergo prima hæc, quæ certè non minimam Grammaticæ artis partem continent, ità necesse est latinè Tironibus proponi, ut, si aliter fieret, omnis iis esset ad linguæ latinæ cognitionem aditus interclusus: sunt enim totius artis quasi vestibulum. Atque hactenus quidem nos isti non reprehendunt: vident enim ità fieri necesse esse, neque verò se aliter facere intelligunt. Sed cur non reprehendant, siquidem sibi constare velint? An prima illa tam multa & nomina, in tot casus declinata, & verba, in tot tempora ac modos inflexa, quæ discere puerulos jubemus, latina non sunt? annon discentibus propterea etiam ignota? Ignota autem si sunt, cur non reprehendimus, qui non nota vocabula iis, quibus notam latinam linguam esse volumus, ediscenda proponimus? Nempe ob eam rem nobis hoc datur, atque conceditur, quòd ità ignota proponimus, ut tamen, adhibita continuò ignotorum interpretatione, ea ipsa, quæ ignota erant, nota faciamus. Ergo, quòd prima illa elementa, discentibus ignota, interpretemur, rectè possumus sine cujusquam reprehensione ignota proponere: si verò reliqua ejusdem artis, ignota illa quidem, similiter discentibus interpretabimur, etiámne tamen reprehendemur?

demur? Vel nobis hoc quoque concedendum eſt, ut facere rectè poſſimus; vel in primo illo caſtigandi conrigendíque ſumus. Fateor, latinæ linguæ præcepta à nobis non Italico, ſed latino ſermone edita atque perſcripta tradi: latinum ſermonem eſſe diſcentibus ignotum intelligo. Quid tum? Annon interpretando fit notus? Non adſumus adoleſcentulis? non præſtò ſumus? non facem in illis tamquam tenebris præferimus? nónne innoteſcunt? nónne inluſtrantur omnia? Quid igitur vetat, eſſe latinæ linguæ præcepta latinè ſcripta, ſi non latinè, ſed italicè Italis hominibus traduntur? Etenim, ſi verum quærimus, ignoto ſermone ſcripta eſt hæc ars, ſed noto tradita. Quòd ſi idem in lingua aut Græca aut alia quavis fiat, idem planè conſequi neceſſe eſt: ut omnino nihil Græcæ linguæ exemplo ac ſimilitudine, qua iſti utuntur, urgeamur.

Sed videte, quæſo, Florentini, quemadmodum iſti ſe in eosdem laqueos, quos nobis injicere vellent, per ſummam imprudentiam atque adeò ſtultitiam induant. Edicunt uno omnes ore, latinas litteras diſcere incipientibus latinum eſſe aliquem ſcriptorem prælegendum atque explanandum. (b) At in eo tamen deligendo haudquaquam eadem eſt omnium ſententia. Alii, quibus judicium in hac quidem re meum libens adjungo, Terentium, Cæſarem, Ciceronem, aut è veteribus illis aliquem horum ſimilem reliquis eſſe anteferendos exiſtimant. Alii, quòd in his intelligendis pluſculum negotii adoleſcentulis fore arbitrantur, Ludovici Vives Conloquia, Jacobi Pontani Progymnaſ-

gymnaſmata, ac, ſi ſuperis placet, Æſopi fabellas, latinè à neſcio quo redditas, malunt. Atque has quidem fabellas, (quas ego Tirunculis minimè omnium prælegi expedire cenſeo, non modò quòd ſolœcis barbaríſque vocibus ſunt refertæ, quas ſi ſemel illa ætas didicerit, nulla deinde ætas fortaſſe dediſcat; verùm etiam quòd illa narrationum inlecebra, quam quidam eam vim habere putant, ut ſermo, quo eæ ſcriptæ ſunt, altiùs puerorum mentibus inſigatur, valere mihi potiùs videtur ad eorum animos ab eloquutione, quam potiſſimùm ſpectare deberent, ad res ipſas, quæ narrantur, quibûſque unicè capiuntur atque oblectantur, avocandos) has inquam, fabellas multîs verbîs, ídque pluribus in locis ſuæ Puerorum Inſtitutionis, Lockes, Scriptor Anglus, dilaudat. ſi non in hac Urbe, aut ſi in hac urbe, ſed non apud vos verba facerem, vererer, ne aliquem obfendiſſem, quòd Locken ſine honoris præfatione nominaverim. In ea enim tempora incidimus, Florentini, ut quidam ægriùs ferant, hæretico homini (nihil enim gravius dicam) non bene dici, quàm Catholico maledici. Sed non id agimus, ut quemquam, quamvìs fortaſse meritum, inſectemur, aut de temporum calamitate conqueramur. Hoc tantùm dicam: tunc me æquô animô de re latina præcipientes, Italorúmque in ea tractanda rationem ac viam reprehendentes, Britannos homines auditurum, quum aliquid verè latinum (quod jamdiu deſideramus) ab ſe elaboratum ad nos ex illo Oceano ſuo miſerint. Sed unde digreſſa
eſt,

eſt, revertatur Oratio. Videtísne Doctores iſtos, in præcipiendo latino aliquo ſcriptore, qui puerulis ad latinam linguam adſpirantibus explanetur, convenire; in deligendo diſſentire? Atque hoc ego minimè miror, diſſentire eos; (*quot* enim *capita*, ùt eſt in veteri proverbio, *tot ſententiæ*) illud miror potiùs, eos convenire. Nam ſanè mirandum eſt, qui Grammaticos eósdemque latinos libros è puerorum manibus unanimi conſenſu excuſſerunt, ídque fecerunt ob eam cauſam, quòd latinè ſcripta ars à diſcentibus latinam linguam intelligi non poſſet; eorum neminem animadvertiſſe, ob eamdem cauſam nullos omnino latinos ſcriptores ab ſe iisdem permitti oportere. Verùm ità fit, ut, qui non ratione in reprehendendo, ſed pravo aliquo ſtudio ducuntur, ii ſæpe non aliena, ſed ſua, vel ſua non minùs, quàm aliena peccata reprehendant.

Quamquam ego non tam ſeverè cum iſtis agam, quàm ipſi nobiſcum. Licet per me latinos Scriptores, modò veteres ac probos, adoleſcentulis prælegant. Id ego & faciendum puto, & à noſtris fieri etiam video. Licet etiam, ſi ità volunt, Grammaticîs præceptionibûs, vernaculo, non latino ſermone ſcriptîs, utantur. Quin ego, homo cæteroquin vehementer obcupatus, tamen ut & illis morem geram, & diſcipulorum ſuorum utilitati proſpiciam, Emmanuelis Alvari (niſi fortè alterius docti Grammatici malunt) latinas inſtitutiones faciam italicas, &, ſi paululùm mente contendero, fortaſſe Etruſcas, atque adeò germaniſſimè Florentinas. Sed minimè, opinor,

 hanc

hanc à me operam flagitabunt; quòd ſciant, Alvari quidem præcepta Italicè jam à pluribus eſſe converſa, paſsímque vulgata; reliquorum autem ab iis potiùs, qui eos ſequuntur, quàm à me, converti oportere. Quid? quòd proximo ſuperiore anno hac ipſa in urbe aureolus ſanè libellus, Etruſco ſermone ab eruditiſſimo Viro, familiari meo, conſcriptus prodiît, quo Grammatica præcepta continentur, valde profectò pueris elementariis profuturus? Hoc ſive alio quolibet, ſed, ſi me audient, hoc potiſſimùm, me non modò non invito, ſed Auctore atque hortatore, utantur. Moleſtus eis certè non ero: neque umquam negabo, eſſe hanc etiam ad latinam linguam cognoſcendam rectam & ſatìs munitam viam. Sed nobis iidem, noſtra in eos benignitate atque æquitate perſpecta, benigniores ſe atque æquiores præbeant. Cur nos objurgant? cur reprehendunt? cur propemodum inſectantur? cur latinîs noſtrîs libellîs nos uti non ſinunt? qui, quòd latini ſint, non modò, adhibito interprete, non obſunt, ùt oſtenſum eſt, verùm etiam, ùt jam oſtendam, non nihil proſunt.

Etenim, Florentini, omnis iſtorum libellorum doctrina duobûs tantummodo conſtat ac continetur, præceptîs atque exemplîs. Exempla quidem ſunt è probatiſſimis quibusque latinis Auctoribus petita: quibus ea, quæ in ipſis præceptis tradita ſunt, luculentiſſimè confirmantur. Num etiam electiſſima veterum latinorum loca, diſcentibus à magiſtris explicata, obeſſe quidquam, ac non multùm prodeſſe potiùs lati-

nita-

nitati comparandæ possumus dicere? Jam Præcepta sunt illa quidem non veterum, sed recentiorum: verumtamen eorum, qui non recentibûs, sed vetustîs optimorum latinorum vocabulîs utuntur. Mihi quidem in Alvari nostri (de uno dicam; quòd unus ex omnibus mihi fuerit ab ipsa pueritia familiarissimus: non quòd existimem, non posse eadem vel certè similia de plerisque aliis Grammaticis commemorari) in Alvari, inquam, nostri præcepta intuenti, nihil fieri concinnius posse, nihil latinius, nihil elegantius videtur: ut, si quis ætatis illius aureæ artem Grammaticam rudium captui atque intelligentiæ adcommodatam scribere voluisset, propè existimem, non multò id fuisse meliùs aut feliciùs pæstiturum. Sed quia plerisque major de Horatio Tursellino (cujus multa elegantissimè, & ad veterum latinorum similitudinem adcedentia, scripta videre potuerunt) quàm de Emmanuele Alvaro opinio est; cujus hominis non nisi hoc opusculum, quod puerorum manibûs ac magistrorum teritur, exstare putant: faciendum est mihi, ut de tota hac re ipse vos doceam.

Quòd opusculum, Emmanuelis Alvari nomine inscriptum, de re Grammatica circumfertur, & in Gymnasiis adolescentibus explicatur, id scitote rebus, quas continet, esse Alvari; ipso rerum ordine atque compositione esse Tursellini. Nam quum Alvarus Grammaticam artem scribere uberiùs instituisset, sic ut nihil cognitione dignum præteriret, Grammaticos omnes, qui ante se fuerunt, tum veteres, tum recentiores

excuteret ; eorum controverſias omnes, quæ ſunt innumerabiles, acerrimô judiciô expenderet, de eísque ſententiam ſuam interponeret, opus quoddam excellens, atque opinione omnium doctorum abſolutiſſimum confecit, Magiſtris quidem adprimè utile atque probatum; ſed & mole grandius, & rebûs ipsîs, de quibus agebat, multis in locis ſubtilius, quàm ut à diſcipulis facilè & parari & geſtari & tractari & intelligi poſſe videretur. Adceſſit eò, quòd ipſe Luſitanus, in Luſitania ſcribens, nominum & verborum interpretationes ſuæ gentis hominibus adcommodârat: ut ob eam etiam rem minùs commodè in Italicas ſcholas induci liber illius poſſet. Juſſus eſt ab iis, qui tum Ordini noſtro præerant, Turſellinus Alvari opus univerſum retractare; atque efficere, ut Italis etiam hominibus prodeſſet. Ille, quo erat ingenio atque doctrina, omnia perpendit, recenſuit, digeſſit, edidit. Atque inde opuſculum illud, quod Alvari nomine Turſellinus ipſe, qui ex majori illo ejusdem opere concinnaverat, inſcriptum voluit, habemus. Quorſum hæc? Ut intelligatis, quo in pretio illorum præceptorum latinitas atque elegantia habenda ſit, quæ ſunt ab homine, omnium eruditorum conſenſu, latiniſſimo elegantiſſimóque conſcripta. Verùm minimè neceſſe eſt, ea præcepta eſſe eleganter expoſita: ſatìs eſt, ne obſint, immo ut proſint etiam diſcentibus, non eſſe barbara. At erunt fortaſſe, inquiunt, aliqua aliquo in loco barbara. *Erunt fortaſſe?* O rem ſtultitiæ plenam, atque oppidò ridiculam!

ſcri-

ſcriptum aliquod tamquam barbarum rejicere, non quòd ſint aliqua, ſed quòd *eſſe fortaſſe poſſint* barbara. Hæc vos deprehendere, hæc patefacere, hæc, veluti conteſtata lite, adcuſare oportet: defendemus. Quòd, ſi non poterimus, nos, nos, inquam, ipſi condemnabimus, locôque ſine cunctatione movebimus, atque alia, quæ vos ipſi probetis, latina atque elegantia ſubſtituemus. Ità adoleſcentes noſtri non modò latinæ linguæ præcepta, verùm etiam plurima latina vocabula, quibus præcepta ipſa continentur, una eadémque opera docebuntur: quod profectò utilius eſt, quàm ſi ſola ipſis ac tamquam nuda præcepta traderemus.

At certè, ajunt, tametſi præcepta tradi latinè eſt utile, tamen tam obſcurè ac perplexè tradi non eſt utile. Quid autem obſcurius, quid implicatius Alvari cæterorúmque Grammaticorum verſiculis?

Jam hæc ad alteram reprehenſionem pertinent. Prima illa de latinis præceptis evanuit. Dabo operam, ut hæc etiam de verſiculis evaneſcat. Quid autem eſt, quod debeat in noſtrorum Grammaticorum verſibus tantùm novis iſtis Doctoribus diſplicere? In Alvaro quidem (ut de hoc potiſſimùm loquar) ii, qui propter operis difficultatem paulò, non dicam obſcuriores, ſed minùs perſpicui videri poſſint; ab Alvari hoſte infenſiſſimo Scioppio multùm & ſæpe laudantur; qui quidem illos & *abſolutiſſimos* & *pulcherrimos* vocat. Reliquos autem recentiores latinos Grammaticos video aut verſus illos ab

Alvaro totidem verbîs defcripfiffe, aut paululùm immutatos edidiffe. Mihi quidem neque tum obfcuri videbantur, quum puer olim ex Magiftri ore, illos in ludo interpretantis, pendebam, meásque aures Apollineo illo cantu mirificè mulceri fentiebam. Sed utrúmne vos non animadvertitis, an verò diffimulatis, iisdem verfibus explicationem fuam fingulis foluta ac plana oratione fubjici? Una eft atque eadem verfuum & folutæ illius orationis fententia. Cui verfus difplicebunt, is enarrationes illas, omifsîs verfibûs, nobîs non repugnantibûs, amplectatur. Neque enim ad præcepta cognofcenda neceffarii funt verfus, fed ad illa jam cognita memoriter ac diu retinenda valde quidem adcommodati. Habet enim nefcio quid Poëtarum ille numerus ac modus ad memoriam vehementer firmum ac diuturnum. Mihi certè aliquando de re aliqua Grammatica inter loquendum fcribendúmve dubitanti, Alvarianos olim didiciffe verfus fuit fæpe utile. Fuiffet etiam illi Alvari inimico Scioppio non incommodum, fi non modò Alvari verfus laudare, id quod fuit judicii, verùm etiam edifcere, id quod erat voluntatis, animum induxiffet. Numquam certè, ut alia multa omittam, illa fcripfiffet : *Cùm tempus futurum fignificatur, apud Plautum & Ciceronem ufurpatum* abhinc *adverbium reperitur;* fi Alvari verficulos illos neque obfcuros neque implicatos meminiffet.

-- *Gaudet* abhinc *verbîs exacti temporis. Ergo*
Natus abhinc *annos vel centum dicimus* ANNIS --

Ve-

Verùm tu, qui inutiles latinos noſtros verſiculos eſſe arbitraris: putásne tuos Italicos adoleſcentulis multùm prodeſſe? Vereor, ne ſi quos ex Claudii Lancellotti *Nova methodo* (quam *Portûs regalis Grammaticam* vulgus adpellat) Etruſcè ab homine Neapolitano reddita, Italíſque hominibus plùs, quàm eſt ſatìs, commendata, vereor, inquam, ne ſi quos ex ea verſiculos exempli causâ adtulero, videar & ſeveritatis veſtræ, Florentini, & meæ gràvitatis oblitus: ſunt enim plerique verè ut dicam, perridiculi, ut neque recitari, neque audiri ſine riſu poſſint. Adcedit etiam, quòd ſunt ità hianter, ità hiulcè, ità confragosè, ità aſperè compoſiti, ut valde mihi timendum ſit, ne non poſſim eos memoriter atque expeditè, ſine lapſu aut certè hæſitatione aliqua pronunciare. Experiar tamen, ſed ità, ſi antè (quemadmodum Poëtæ Muſas, ubi in aliquem operis ſui inſignem atque ad explicandum difficilem locum devenerunt, invocare ſolent) ſic ego veſtram opem mihi, in loco ad dicendum profectò difficili, veſtrúmque auxilium implorem, atque ut mihi, ſi quando offendero aut hæſitâro, veſtra humanitate adſitis, obteſter.

- - Regola de' Nomi in NS ed RS.
Tis NS RS induce.
Dis glans, nefrens, e *lens* brama:
Che pur *libripens, frons* ama,
E gl' in *S.* che *cor* produce. - -

Quæ verborum ambages? quæ ænigmata? quæ rerum portenta ſunt iſthæc? Dædalo heic aliquo,

quo, Oedipo, Etrusco Lucumone est opus. -- *Tis NS RS induce* &c. -- Sibi ista quid volunt? Italica sunt hæc? an latina? an utraque? an neutra? Equidem videbar mihi Italicam linguam satìs commodè intelligere: latinam non admodum incommodè. Nunc à me video utramque planè ignorari. Hos vos versiculos vestros, novi Doctores, extollitis? latinos nostros deprimitis? Hos ad discendum faciles, illos difficiles, hos ad intelligendum perspicuos, illos obscuros ducitis? Magnam quidem habeo, Florentini, puerilis illius ætatis meæ moderatoribus gratiam, sive potiùs DEO immortali, qui me discere primas illas literas antè voluerit, quàm in Italia *nova* hæc *methodus* vulgaretur. Nam qui latinam linguam, non latinæ modò, verùm etiam Italicæ planè rudis, latinîs Alvari præceptionibûs non plùs bienniô didicerim; is, si in novam hanc methodum incidissem, adhuc in *Tis NS RS* hærerem; neque fortasse umquam è Scyllæo illo tamquam scopulo emersissem. Atqui scitote; reliquos item illius artis versiculos, quibus de nominum declinatione ac de cæteris rebus præcipitur, eâdem plerosque, nonnullos etiam majore sententiæ obscuritate laborare: id quod, si vel memoriæ meæ tantùm fiderem, vel satietatis vestræ rationem non haberem, planum eorum recitatione facere possem.

Sed omittamus de versiculis dicere: quorum fuit levis sanè reprehensio. Illa multò gravissima, qua non jam tradendæ artis ratio, verùm ars ipsa petitur, ac, nisi succurrimus, universa labe-

labefactatur. Quod eos conari, qui ſunt ipſi otioſi, nec quidquam vel poſſunt, vel audent de ſuo in rem Grammaticam adferre, non eſt ſanè mirandum: illud verò quis non jure miretur, eorum nonnullos, qui hanc ipſam artem ſcriptìs voluminibûs complexi ſunt, ſibi ipſos quodammodo obſtrepere, de eáque liberè fidentérque detrahere, atque ipſam, quantum in illis eſt, omnino convellere? Cujus equidem rei quum cauſam quærerem, hanc ſatìs probabilem inveniebam, quòd, quum ſuis illis artibus nullum fore inter celebriores ſatìs honeſtum locum ſperarent, invidia quadam commoti, bellum promiſcuè omnibus indixerunt, nec ſe jacere, modò adverſarii ſui non poſſent ſtare, recusârunt. De Gaſpare quidem Scioppio illud memoriæ proditum eſt, primò eum omni officiorum pollicitationúmque genere à noſtræ Societatis hominibus contendiſſe, ut ſuus, quem de arte Grammatica conſcripſerat, commentarius in noſtra Gymnaſia reciperetur: deinde, ubi petitionem ſuam repudiari intellexit, omnémque ambitioni ſuæ obſtructum aditum ſenſit, tum eum non in Alvari modò, ſed in omnes omnium, atque adeò ſuas, Grammaticas præceptiones invehi atque bacchari, tamquam furioſum, cœpiſſe; *Mercuriúmque* illum *bilinguem*, (c) quem ex Hiſpania in Italiam nuper adtulerat, omnibus obtruſiſſe, atque ubique vulgâſſe: quo uno commentariolo adhibito, univerſam latinam linguam, duobûs, opinor, menſibûs, ſine ulla præceptorum ope perfectè comprehendi poſſe jactabat. Inriſa eſt

ſem-

ſemper ab omnibus, qui quidem communi ſenſu non carerent, hominis adrogantia: eorúmque complures, qui poſt eum de re grammatica diſputârunt, tametſi eſſent, æquè atque ille, præceptis, tamquam minùs neceſſariis, infenſi; tamen non tam pernicia Mercurio illi talaria eſſe judicârunt, ut poſſet quemquam tam brevi tempore ad linguæ latinæ perfectam cognitionem ducere. Sed tamen iidem quiddam in eamdem rem, non minùs fortaſſe invidendum, adtulerunt. Legiſtis enim profectò apud iſtos, (*d*) ídque à multis, qui non ineruditi putantur, dici atque jactari in vulgus audîſtis: - - *Latinam linguam non in Grammaticorum libellis, ſed in veterum Latinorum ſcriptis eſſe diſcendam: in quorum lectione longè utiliùs, quàm in præceptorum cognitione tempus conlocari* (id quod Gallicæ Hiſpanicæque linguæ exemplô ajunt luculentèr oſtendi) *ſatìs eſſe præcipua quædam rei grammaticæ tamquam capita diſcentes doceri, reliqua per ſe ipſos in latinis libris cognituros: nunc, quòd præceptis tantum tribuitur, in Grammaticis ſcholis pueros conſeneſcere, neque tamen ſatìs umquam latinos evadere.* - - Utinam verò, Florentini, non dicam conſeneſcerent, ſed ſaltem adoleſcerent; neque tam immaturi, ùt vulgò fit, ad Rhetores, ad Philoſophos, ad Juriſperitos mitterentur. Tum illi, mihi credite, & latiniores evaderent, & cumulatiùs reliquis deinceps facultatibus ſatisfacerent. Nunc præpropera iſta ſive Parentum, ſive liberorum feſtinatione, crudi quodammodo nobis atque acerbi traduntur: qui,

ùt

ùt alia possimus, maturitatem certè illam, quam ipsi adferre ad nostra Gymnasia debuissent, conferre non possumus; neque eum propterea ex iis, ut ità dicam, succum, quem maximè oporteret, exprimere; subacti ingenii, maturíque judicii juvene, barbato denique, non cincinnato, nobis, qui severiores artes ac graviores disciplinas profitemur, est opus. Sinite ergo, sinite, hæc tamquam poma, quantùm est necesse, in cellis grammaticis maturescere: matura deinde ad nos, ingenti litterarum utilitate bonôque, mittite. Quòd si tamen properatis, neque ullam, licèt necessariam, ferre moram potestis, quodvis vobis compendium potiùs, quàm hoc ab istis doctoribus indicatum, vestræ isti festinationi adcommodatum fore putate. Nihil enim scitote esse longius, quàm ista latinorum legendorum via, præceptis omissis, incedere. Nam, si nihil præcepta ad discendi celeritatem adjuvarent, profectò latini ipsi illi veteres, qui eloquentiæ laudem expetebant, in scriptoribus suis dumtaxat legendis constitissent: quos tamen ad publicas scholas itâsse scimus, ut *rationem latinè loquendi*, quam, auctore Fabio Quintiliano, (*) *Methodicen* adpellabant, à Grammaticis docerentur. Ergo illi, qui latinæ linguæ scientiam ac cognitionem cum nutricularum lacte quodammodo sugebant, negligenda sibi tamen præcepta non putabant: nos alienam linguam, ac jamdiu intermortuam una lectione librorum celeriùs, quàm præceptorum conjunctione percipi posse arbitrabimur? Certè Doctores italos videmus ità grammatica præce-

(*) *Quintil. lib. 1. Instit. c. 15.*

pta in ſcholis tradere, ut non minorem curam in explanandis latinis ſcriptoribus impendant; quorum etiam ſcripta ad verbum ediſcere memoritérque pronunciare diſcipulos jubent. Quin ipſa præcepta, plerumque breviſſima, plurimìs latinorum veterum locìs adlatìs confirmant: ut, ne tum quidem, quum aliquid præcipiunt, puerorum oculi ab illis exemplaribus avertantur. Hæc tamen tam adſidua, tam diligens latinorum lectio cum latinæ linguæ præceptionibus conjuncta, latinitatis cognoſcendæ ſpatia haud ità multùm contrahit. Quid ſi præcepta ſilerentur? quid tum tandem futurum putatis? Nam Gallicæ quidem linguæ atque Hiſpanicæ (quo iſti nituntur exemplo) diſpar eſt ratio. Vocibûs illæ ab Italica multùm differunt, non multùm ſanè Syntaxi. Itaque cognoſci voces eſt ferme ſatìs: cognoſcuntur autem non præcipiendo, ſed legendo. At verò latina plurimùm ab Italica & vocibûs diſtat & Syntaxi. Syntaxis autem non in unius aut alterius, ſed in omnium latinorum ſcriptis eſt longè latéque diffuſa: ut propterea neceſſe ſit, vel omnia illorum ſcripta ab unoquoque legi, ex iíſque Syntaxin ipſam erui atque depromi, (quod & magni ingenii, & acerrimi judicii, & immenſi laboris, & longiſſimi temporis eſt) vel præcepta (quibus univerſa Syntaxeos ratio breviſſimè traditur atque explicatur) latinæ linguæ ſtudioſo cognoſcenda. Utrum igitur malumus, incredibili temporis operæque compendio ad latinæ linguæ cognitionem pueros pervenire: an improbo ſanè labore per

om-

omnes latinitatis Auctores diu, & aut nullo, aut certè exiguo cum fructu vagari? Ineſt profectò, Florentini, quiddam in hac arte grammatica Geographiæ ſimillimum: cujus quidem diſcendæ duplex eſt via; altera longior ac difficilior, loca ipſa terrarum per ſe obire, eáque diligenter notare: altera brevior atque expeditior, eadem ab aliis obita ac notata loca in tabulis librísque deſcripta cognoſcere. Atque illud quidem impigri multi ſolertésque viri fecerunt: qui, orbis regionibûs peragratîs, locorum deſcriptionem litteris prodiderunt: quorum ſic nos itineribus laboribúsque adjuvamur, ut jam Geographiam diſcere ſedentes poſſimus. Immenſa (quod non ignoratis) ſunt artis grammaticæ ſpatia; *cujus* quidem, quemadmodum M. Tullius ait, (*) *penè infinita vis eſt atque materia.* Hunc tamquam orbem grammaticum, ejúſque diſperſas regiones atque oras plurimi induſtrii atque ingenioſi homines perluſtrârunt; veterésque hiſtoricos, Oratores, Poëtas, omnes denique latinos ſcriptores (ne Græcîs quidem prætermiſsîs, ex quibus latini ſunt) adeundos ſibi ac penitus cognoſcendos exiſtimârunt. Ex hac diuturna ac laboris moleſtiæque pleniſſima peregrinatione tandem ad nos veluti poſtliminio redeuntes, tum univerſam rei rationem, tum ſingulas partes, omnia denique ſcitu digniſſima ab ſe in longis illis itineribus animadverſa, otioſis hominibus ac domiſedis deſcripſerunt, quasdámque, ſi ità loqui fas eſt, Grammatico-graphicas tabulas, à ſe diligenter confectas ediderunt. Has cognoſcere quantuli laboris

(*) *Cic. l. 1. de Orat. c. 10.*

boris, quàm non diuturni temporis eſt, ſi cum illa omnium ſcriptorum perveſtigatione comparetur? Has igitur nos adoleſcentulis cognoſcendas, ediſcendáſque proponimus. Iſti Peregrinationum Auctores reſpuunt, adſpernantur, rejiciunt: jubéntque, vix pedibus ingredientes puerulos, vix veſtigiis ſuis inſiſtentes, impatientes laboris, cunctantes, timidos, rerum locorum atque hominum ignaros, ingenii viribûs infirmos, tamquam è patrio littore novos quosdam Jaſones, Veſpuccios, Columbos ſolvere, pérque omnes Grammatici Orbis oras ac littora circumferri, & diu multúmque jactari: unde quum ſe olim domum receperint, non aut Vellus quoddam aureum reportent, aut novas à ſe detectas regiones nuncient, ſed eam grammaticam doctrinam, notam jamdiu ac pervulgatam, quam domi parare facilè ac brevì potuiſſent, ad nos ſenes jam facti, referant. Sed utri magìs diſcentibus ac litteris conſulamus; iſtíne, qui unam latinorum lectionem probant, an nos, qui præcepta cum lectione conjungenda eſſe exiſtimamus, non eſt, opinor, obſcurum. Hæc habui, Florentini, quæ pro Italicis ſcholis, & pro Italis grammaticæ artis Doctoribus contra novos obtrectatores diſputarem. Utinam, qui omnium Italorum gratiam hoc mihi patrocinio comparaturum ſperârim, non alicujus in me odium atque offenſionem concitem. Erunt enim fortaſſe, qui ubi hanc à me pro veteribus atque domeſticis inſtitutis contentionem ſuſceptam fuiſſe reſciêrint, totum hoc conſilium meum improbent

at-

atque reprehendant: homines nimirum ex eorum numero, quibus vetera omnia præ recentibus, domeſtica ac noſtra præ alienis ac peregrinis ſordent. Quod ſi adciderit, equidem quòd non omnibus ſatisfacere potuerim, moleſtè feram: ſed illa me tamen re conſolabor ac recreabo, quòd ſim uſus vobîs, cùm attentîs orationi meæ, tum, quod conjicere atque intelligere ex ſignificatione veſtra potui, ſententiæ æquiſſimîs. Tibi certè, Pontifex ampliſſime ac ſapientiſſime, rem à me gratam profectò atque jucundam factam eſſe confido, qui ea linguæ latinæ præcepta, tibi olim puero in hoc ipſo Lycæo tradita, ejusmodi fuiſſe oſtenderim, ut meliora non ſint poſtea à recentioribus magiſtris inventa; ac propterea tibi ad illa ſumma, quæ in omni doctrinarum genere conſequutus es, properanti, nullam fuiſſe moram grammaticîs illîs noſtrorum hominum inſtitutionibûs adlatam. Dixi.

(a) Inter cæteros, quorum ſententiam de Grammaticæ præceptis latinè non tradendis, in hac Orationis parte refellimus, eſt Vincentius Gravina; cujus illa ſunt in Orat. I. de Inſtaur. ſtudiorum. - - *Atque ex his aliisque ætatis aureæ ſcriptoribus, quæ Auguſti ævo concluditur, carpenda ſunt atque proferenda pueris faciliora . . . . Porrò in traditione præceptorum id meô judiciô peccatur in ſcholis maximè, quòd quæ ad latinæ linguæ intelligentiam requiruntur, latinè præbentur; atque ità obſcura per obſcuriora panduntur. Etenim regulæ ad Auctorum ſenſus referendos inſtitutæ, ipſæmet indigent eâdem clavi, cujus uſum è regulis petimus. Quid autem abſurdius, quàm petere lucem à tenebris, & linguæ intelligentiam quærere à præceptis, eademlingua nondum intellecta perſcriptis? - - - nihil gravius enim, nihil* arum-

ærumnosius, quàm ediscere prorsus ignota &c. Eadem apud sexcentos, qui sibi sapere videntur, repetita invenies.

(b) Audiatur idem in eadem Oratione Gravina: - - *statim,* inquit, *ut puer flexiones nominum ac verborum simul cum aliis Grammaticæ rudimentis memoriæ mandaverit, ad scriptores est adducendus; eique, ùt nobis olim discentibus mos erat, præbendus in primis Ludovici Vives nitidissimus atque utilissimus exercitationum libellus.* - -

(c) Prodiît hic liber primùm Salmanticæ An. 1611. hoc titulo - - *Janua linguarum, seu modus maximè adcommodatus, quo patefit aditus ad omnes linguas intelligendas . . . . Industriâ Patrum Hibernorum Soc. JESU, qui in Collegio, ejusdem Nationis, Salmanticæ degunt, in lucem edita.* - - Auctor ejus præcipuus fuit Guillelmus Bateus: de quo vide Philippum Alegambem in Bibliothecâ script. Soc. JESU. Hunc librum Scioppius in Italiam adtulit, & edendum An. 1628. Mediolani curavit, inscriptum *Mercurius bilinguis:* Cujus Hispanicam interpretationem Alexander Tassonus, Virginius Cæsarinus, Guillelmus Moons Italicam fecerant. De qua tota re vide libellum Hostilii Contalgeni, editum Florentiæ apud Franciscum Honuphrium An. 1672. De Scioppii autem ambitione videantur Alberti de Albertis Vindiciæ c. 14. §. 7. n. 119.

(d) De Præceptis Grammaticis, præter cæteros, ità etiam sentit, in eadem Oratione Gravina. - - *Quibûs addiscendîs absumitur tempus, longè utiliùs atque jucundiùs in vocabulorum explicatione, ac bonorum Auctorum interpretatione traducendum. Etenim præceptîs magìs ad scribendum, quàm ad intelligendum utimur: stultum est autem irretire præceptis ignorantem adhuc vocabulorum sensum & usum, qui legendîs tantùm adripitur explicandîsque scriptoribûs.*

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU, ORATIO PRO LINGUA LATINA, HABITA FLORENTIÆ *DIE XIII. JANUARII ANNO MDCCXXXVI.* CORAM FRANCISCO MARIA MARTELLIO, ARCHI-EPISCOPO.

IV

Diu multúmque, quod non ignoratis, Florentini, ab eruditissimis Viris quæsitum est, Italicáne latinæ, an Italicæ latina lingua præstaret. Etsi autem in utramque partem multa sint sanè graviter & copiosè ab illis Doctoribus disputata, nulla me tamen re impediri arbitratus sum, quò minùs ego, quamquam cum illis neque ingenio, neque doctrinâ comparandus, in eadem quæstione versarer. De qua quid sentiam, ex hac ipsa Oratione mea, quam sum habiturus, cuíque vos, si quando aliàs, maximè & adtentos, & benevolos esse oportebit, intelligetis. Plura præfari me hoc tempore, neque necesse est, & propter dicendarum rerum vim, atque copiam vehementer esset & mihi, & vobis incommodum: sed mihi præsertim, qui febriculâ etiam conflictor, ob

eámque caufam hæc non memoriter, neque ftans, ùt hujus loci confuetudo fert, fed de fcripto, fedénsque, recitare fum juffus.

Sed antequam ad Italicæ linguæ cum latina contentionem venio, quædam mihi neceffariò de linguis generatim dicenda funt; quibûs hujus ipfius rei, quam quærimus, cognitio, & univerfæ controverfiæ tamquam æftimatio continetur. quod fi ii quoque feciffent, qui tantis partium ftudiis in eadem quæftione tractanda ante me verfati funt plurimi, id fortaffe adtuliffent, quo uno adlato ac ftabilito, reliquá eft deinceps omnis facilis atque expedita conclufio: neque hominum eruditorum mentes, qui tamquam difceptatores atque arbitri ad rem cognofcendam ac dijudicandam ab illis actoribus advocati funt, nihil certi adhuc, quod fequi poffent, in re tam ancipiti, obfcuráque habuiffent; neque toties, ùt in judiciis folet, ampliandum pronunciaviffent. Illud igitur ante omnia ponendum eft in oratione ejus, qui linguam aliquam commendandum præ reliquis atque efferendam fufcipit, ídque omni vera ratione confirmandum: unam effe omnium linguarum atque eamdem vim ac naturam; neque ullam ulli fua ipfius dignitate, fed hominum opinione præftare. Hoc Viri eruditiffimi fententiâ meâ, ac cæteroquin acuti non viderunt: putârunt fuam ineffe quibusque linguis infitam ac nativam pulchritudinem, gravitatem, fuavitatem, fpendorem, venuftatem, magnificentiam: quæ dotes in quibus aut omnes, aut plures effent, eas linguas præferri cæteris oportere.

tere.

tere. Atque hactenus quidem res mira animorum consensione, nulla sententiarum varietate bellissimè procedebant. At verò ubi eò deventum est, ut quæreretur, in qua potissimùm lingua talia ornamenta reperirentur; rupta continuò fides, abalienati animi, commissa pugna: vociferatio, rixa, dissidium sempiternum. Nam, cùm omnes inter se de summa re dissentirent, in eo tamen mirificè consentiebant, ut, quam quisque linguam defenderet, sive Græcam, sive Latinam, sive Etruscam, sive Gallicam, sive Hispanicam, sive aliam ex iis, quibus humanæ gentes utuntur, eam reliquis & graviorem, & suaviorem, & splendidiorem, denique omnibûs partibûs meliorem dicerent: disputandíque finis is esset, qui ferme solet, ubi studii cujusque, non veritatis patrocinium suscipitur, résque non subtiliter, nec ad vivum resecantur, sed leviter, ac pingui Minerva, ùt ajunt, aguntur, ut in sua quisque opinione obfirmatior pertinaciórque discederet, séque unum sapere, cæteros errare, ac desipere arbitraretur. Possumúsne verum aliquando, atque hujus disputationis exitum invenire? Possumus placare animos hominum iratorum, eóque infestiùs inter se depugnantium, quò sese justiùs plerique putant pro patriæ linguæ gloria ac dignitate arma sumsisse? Possumus Etruscos Gallis, Gallos Hispanis, præsertim verò Latinos & iis, & reliquis, qui de linguæ principatu contendunt, conciliare; & efficere, ut depositîs simultatibûs, unam omnes principem deligant, atque ità suam non esse principem fateantur, ut nulli tamen de

 digni-

dignitate concedat? possumus, ùt opinor: & profectò præclara res est, & digna, in quam, quidquid possumus, conferamus.

Ac mihi, quidem in humanas res intuenti, & hominum diversa studia atque instituta contemplanti, verissimum esse illud videtur, quod etiam proverbii locô jactatur: Orbis alteram partem, orbis alteram item partem contemnere atque inridere. Nam, ut omittam de ædium, vestimentorum, epularum, officiorum, rituum rationibus ac generibus admodum dissimilibus dicere, quorum tamen cuique sua maximè probantur, ac reliquîs sive honestiora, sive commodiora ferme videntur: id ipsum in linguis, quàm latè pateat, possumus intelligere. Licet unicuique in re minimè obscura, quàm sit hoc verum, secum ipsum reputare. Ego, quid mihi haud ità ante multos hos menses adciderit, dicam. Nam, cùm animi causâ Ligusticam oram lustrarem, & Lavaniam, quod oppidum ad mare jacet, fortè venissem, nec longè lapicidinas toto orbe celebratas, in proximis montibus esse scirem, eò me visendi studiô contuli. Omnia sanè mihi jucunda ac grata adciderunt; præsertim cùm & iîs, qui me deducebant, & iis, qui in operis erant, humanissimîs, ac singula sciscitanti comiter atque adfatim respondentibûs uterer. Unum modò me pupugit, fecítque ut nonnihil conturbatus, inde discederem. Quum enim jam satìs oculos animúmque & videndo & cognoscendo explêssem meum, cœpi, more hoc nostro atque urbano, paulò pluribûs verbîs gratias

tias tam bonis hominibus agere. Vidiſſetis, Florentini, montanos illos incolas furtim inter ſe adſpicere, mirari, ad Etruſca illa verba & veſtræ ſimilem ſyllabarum adpellationem horreſcere, tenere vix riſum aut etiam ſibilum. Tum mecum egomet: Nempe, inquam, non idem eſt ubique linguis honos. Qui Etruſcè loquimur, Liguſticè loquentes inridemus; illi nos: fortaſſe injuriâ; ſed tamen rident. Rideri autem cur malim, quàm probari? Itaque, ut me illis darem, mutato repentè ſermone, & pronunciandi ratione converſa, cœpi Liguſticè Liguſtica verba conjungere, atque ità reliquum gratiarum actionis abſolvere. Quid quæritis? Uſque eò id illis gratum adcidere animadverti, ut & mihi gratularentur, quòd tam ſubitò reſipuiſſem, ac barbarum illum ſermonem, quo initiô uti cœperam, abjeciſſem; & me inquinatiſſimè conruptiſſiméque loquentem, & vaſtè, ac ruſticè, quantum poteram, pronunciantem fauſtîs ominibûs ad mare proſequerentur.

Quid? hoc mihi adcidit primùm, ut eo ſermone utens, qui bonus ac commodus haberetur, inriderer?

Barbarus heic ego ſum, quia non intelligor ulli:
Et rident ſtolidi verba latina Getæ.

Ajebat ille (*) apud Barbaros exſulans latinus Poëta. Verùm & ille aliquando reſipuit; &, ne latinè apud non Latinos loquens inrideretur, didicit Geticè, immo & ſcripſit; atque ità demum probatus eſt:

(*) *Ovid. l. 5. Triſt. El. 10.*

 (*) *Ah!*

(*) Idem l.4. ex Ponto El. 13.

(*) *Ah! pudet; & Getico scripsi sermone libellum,*
Structáque sunt nostrìs barbara verba modìs.
Et placui (gratare mihi) cœpique Poëtæ
Inter inhumanos nomen habere Getas.

At verò Barbarorum modò atque agrestium est bonos sermones inridere, quibus est suus malus: humanæ gentes ac cultæ bonis parcunt, malos dumtaxat insectantur. Quid igitur? Quum aliquando, ùt fieri apud vos etiam arbitror, in scenam Veneti hominis, aut Bergomatis, aut Bononiensis, aut Neapolitani, aut verò etiam Galli, Hispani, Germani persona inducitur; putatis eorum sermonibus plaudi, quum tota Theatra risu, cachinnis, sibilis personant? An sunt harum Gentium sermones mali? An Florentini inhumani, qui non malos sermones inrident? Quid? Quum alii item Populi par pari, ùt ajunt, referentes, ad pulpita Florentini personam hominis evehunt, & simili plausu ac clamoribus excipiunt: Num aut eos barbaros, atque inhumanos, aut sermonem vestrum agrestem atque ridiculum esse dicemus? Ergo & humanissimæ Gentes, non modò barbaræ atque agrestes, bonos sermones adspernantur; &, si quis propterea sermo ab alia gente non probatur, aut etiam inridetur, non continuò efficitur, esse eum malum. Verùm hoc totum quale sit, pòst viderimus: Nunc illud teneamus, plurimum unamquamque gentem sermoni suo tribuere, alienum ferme inridere. Juréne omnes? dicet aliquis. Ex quo tandem istuc quæritur? Ex méne, an ex iis ipsis, de quibus quæritur? Si ex illis: nulla se id non jure facere adfir-

adfirmabit: ſi ex me; omnes injuriâ id facere confirmo. Quid ergo? Omnésne in errore verſari dico, nec omnium offenſionem verebor? Ego verò tum omnium potiùs offenſionem vererer, ſi vel unam aliquam, vel omnes non errare dicerem. Nunc autem quum errare omnes dico, ſperare potiùs videor, omnium me gratiam initurum, quàm vereri, ne alicujus in me offenſionem concitem. Nam ſi illud dicerem; nemini, niſi fortè uni ſatisfacere poſſem; quum quidem ſingulæ rectè ac jure id ſe ſolas facere contenderent. Quum autem hoc dico, *errare omnes*, nulla mihi iraſci, nulla non favere debet; qui non competitricibus ſuis honorem eum, quem ſibi uni deberi unaquæque teſtaretur, ſententiâ meâ detulerim. Ajo igitur, bona cum omnium non modò venia, verùm etiam, ùt ſpero, gratia: Injuriâ ſermonem quemvis à quoquam deſpici; nec ſuum cujusque (id quod inſtitueram dicere) alieno ulla vi ſua præſtare, ſed eſſe omnes (modò ſermones ſint, hoc eſt, vocibus, quibus tandem vis, ad ſignificandas res, atque animi ſenſa depromenda, non careant) eſſe, inquam, omnes inter ſe pares; neque ullam ſive gravitatem, ſive ſuavitatem, ſive ſplendorem, ſive ejusmodi aliam dotem ex iis, quibûs vulgò linguæ commendari cenſentur, in ipſis linguis ineſſe. Peto à vobis, Florentini, ut ne me putetis levitate aliqua, aut ambitione progreſſum, jactare ac profiteri id, quod vel falſum judicem, vel certè ejusmodi ſit, ut nimis acutis atque exquiſitîs rationibûs, longéque à commu-

ni

ni ſenſu abhorrentibûs probari poſſe videatur. Non is ego ſum, qui Sophiſtarum rationem atque inſtitutum ferre in aliis, ne dum in me ipſo probare poſſim. Sic ſemper intellexi (id quod à ſapientiſſimis Viris adcepimus) neminem in Oratorum numero eſſe habendum, qui non ſit, non quidem nomine, verùm re ipſa Philoſophus: homini autem Philoſopho turpius nihil eſſe, nihílque tantæ ſapientiæ profeſſione indignius, quàm, non dicam errare (id eſt enim humanum) ſed, quem eſſe errorem ſenſeris, amplecti, &, quod ferendum eſt minùs, in aliorum animis ac mentibus inſinuare. Si verò eſt aliquid, quod verum judices, ſed ejus probandi rationem non ſatìs firmam habeas atque explicatam, id usque eò continendum puto, quoad certiora, atque apertiora pervideas; vel, ſi efferre velis, id in Gymnaſiis, atque in privatis Doctorum cœtibus poſſis, in concionem certè adferri non oportere. Itaque utrumque profiteor vobis, Florentini, & judicium animi mei, atque ſententiam in hac quæſtione adlaturum, & omnia apertè, dilucidè, bonáque cum fide acturum. Atque utinam, quemadmodum ego, animo maximè aperto, & ſimplici, & bono ſum ea dicturus, quæ dicam, ſic ſperare poſſem, parem mihi omnes, qui me audituri ſunt, voluntatem benevolentiámque præſtituros. Nunc vereor, ne quis jam mihi ſubcenſere, ac propemodum iraſci cœperit, & ne jam nunc apud ſe deſtinet, eumdem animum reliquæ deinceps omni orationi adhibere. Putabit enim, me hoc ſumſiſſe, ut contra Etruſcam lin-

guam

guam disputem, eámque ex eo dignitatis gradu, in quo, suâ & multorum sanè sapientissimorum hominum opinione sita est, hac mea contentione detraham. Quod non ità est, mihi credite, Florentini, &, si quis aliter putat, is & me minimè novit, & rem ipsam parùm adtendit. Nam neque ego tam sum furiosus atque amens, ut, si maximè sentirem, Etruscam linguam omnibus de dignitate concedere, tamen velim, in hac urbe, quod semper omnium bonarum artium, præsertim verò elegantissimi sermonis, domicilium est habitum, apud Florentinos homines, qui suæ linguæ semper primas detulerunt, homo peregrinus atque advena hanc invidiæ plenam, atque offensionis controversiam commovere, &, non modò nulla utilitate proposita, sed magnô etiam meæ famæ atque existimationis periculô esse tam impudens: neque rursum id, quod de linguis me esse dicturum proposui, est ejusmodi, ut, si vel omnibus apertissiméque probâro; quidquam propterea de Etruscæ linguæ gloria ac laude detrahatur. Nam, ùt omnes sermones vi suâ sint atque ipsâ naturâ pares, illud tamen relinquitur, ut alter alteri extrinsecus adjectîs, atque adtributîs dotibûs præstare possit: (quemadmodum, si queam (quod fortasse queam) metallorum omne genus par esse sua ipsorum dignitate demonstrarem, nequaquam illud effecero, ut non aurum tamen præ reliquis opinione, atque adprobatione hominum maximè commendetur) nec, si non inest in ipsis linguis gravitas, si non suavitas, si non splendor, idcirco,

qui iis uti velit, non poteſt non graviter, non ſuaviter, non ſplendidè dicere. Hoc totum cujusmodi ſit, planiùs eſt jam atque enucleatiùs explicandum.

Ego enim ſic exiſtimo: quemadmodum homo, ſi, ùt homo eſt, conſideretur, homini nequaquam præſtat; quòd omnes eadem ſentiendi atque intelligendi vi, qua ſola homines ſunt, æquè polleant: ità linguas, ſi per ſe ipſæ ſpectentur, modò verbîs, ùt ſuprà dictum eſt, ad quasque res ſignificandas, animíque ſenſa depromenda (cujus unius rei causâ primò ſunt inſtitutæ) (*) idoneîs non careant, in eodem omnes dignitatis gradu eſſe ponendas. Atque idem confiteor, eſſe tamen alias aliîs opinione atque exiſtimatione hominum præſtantiores, non ſecùs omnino atque ipſi homines ſua ipſorum opinione ſunt aliîs alii nobiliores. Sed neque linguarum præſtantiam illam, neque hominum hanc nobilitatem rerum ipſarum natura facit, ſed, quemadmodum dictum eſt, opinio. Tolle opinionem; fient continuò omnia paria, neque erit omnino quidquam, cur aut hominem homini, aut linguam linguæ præſtare dicas. Jam, quod ad hominum nobilitatem pertinet, ſic ipſi inter ſe homines convenerunt, ut, qui inluſtribûs Parentibus, avis, majoribus ortus eſſet, hunc nobilem ducerent, hunc obſcurô locô natis anteferrent, huic plurimum obſervantiæ atque honoris haberent. Cur ità convenerint, ſi ex me quæris, vel neſcire me dicam, vel dici à me hoc tempore non oportere. Non enim nunc id agitur, rationéne id fecerint;

(*) Cic. pro Cæcina c. 53. *ſi (voluntas) tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur: quia non poteſt, verba reperta ſunt.*

rint; quáve fecerint; sed omnino fecerint necne: fecisse autem certè dubium esse non potest. Linguas iterum similis hominum opinio ac voluntas, non natura moderata est: ut eæ principes habeantur, quibus hominum quidam cœtus, quas Gentes & Nationes adpellamus, principatum deferre maximè voluerunt. Qua in re tamen id esse eos potissimùm sequutos possumus animadvertere, ut, quæ linguæ scriptoribûs optimîs abundarent, præferrent eas ferme reliquis. Ità Græci Atheniensem, Latini Romanam, &, ut temporibus propiora videamus, Galli Parisinam, Hispani Castellanam, Itali Florentinam, aut certè Etruscam prætulerunt. Nempe, quum viderent ex iis sive Civitatibus, sive Gentibus exstitisse quàm plurimos summîs ingeniîs præditos, & doctrinîs maximîs instructos, qui suam quisque linguam studiosè ac diligenter excolerent, eáque sive in optimarum artium tractatione, sive in earumdem ratione hominibus tradenda, uterentur; eam esse omnium præstantissimam judicârunt, in eáque sibi esse maximè elaborandum censuerunt, quam summi illi Viri potissimùm delegissent, quáque eorum præclara cogitata, atque omnis doctrina contineretur. Videtis igitur, quod familiarum nobilitati Majores, hoc linguarum dignitati conferre scriptores. (a) Quo quid conficitur? Nempe illud, quod suprà posui: si consensu hominum eæ linguæ reliquis prælatæ sunt, quibûs excellentes scriptores esse usos viderunt, non vi suâ atque naturâ linguas linguis, sed ipsorum hominum opinione ac voluntate præstare:

 ac

ac propterea, si per se ipsæ spectentur, esse omnes inter se pares.

Video, Florentini, nec verò dissimulabo, quid dici contra hanc conclusionem possit: Consensu quidem hominum ac voluntate factum esse, ut præferrentur eæ linguæ, quæ meliores, quàm aliæ, scriptores haberent; sed potuisse scriptores ipsos eam linguam potissimùm deligere, quæ sibi sive melior aliâ, sive omnium optima videretur, & esset.

Si potuit hoc fieri, si etiam factum est, non possum recusare, quin causâ continuò cadam. Verùm ego neque factum esse, neque fieri potuisse contendo. Nam quid putatis? Ciceronem, exempli causâ, latinam linguam, Petrarcham Etruscam, bonos item scriptores alios alias earum, quas ab iis inlustratas, & tamquam nobiles factas, eruditísque hominibus commendatas fatemur, delegisse potissimùm atque usurpâsse, quòd eæ reliquîs meliores essent; an ideò reliquîs eas factas esse meliores, quòd ab iis delectæ potissimùm atque usurpatæ sint? Equidem hoc alterum verissimum judico: primum illud omnino falsum. Etenim quum se linguarum nobilitatis Principes illi, atque Auctores ad scribendum contulerunt, linguas eas, quibûs usuri scribentes erant, jam tum exstitisse atque adeò in ore vulgi, rudes illas quidem atque impolitas, verumtamen satìs instructas, omníque vocabulorum genere abundantes versatas esse, celebratásque quis nescit? Neque enim earum Conditores illi, sed usurpatores fuerunt: neque eo sermone scripserunt, homines

mines

mines nimirum acuti & callidi, qui, ſiquidem eum ſibi ipſi ſuo marte peperiſſent, à nemine poſſet intelligi. Id modò unum ſibi permitti quosdam voluiſſe video, ut, ſi quando eas res tractare cœpiſſent, quas nemo antè in eodem ſermone adtigiſſet, certa quædam vocabula ab iis ſermonibus, quorum erant uſu protrita, neceſſariò mutuarentur, aut etiam alia ſui ipſorum ſermonis propria, leviter immutata innovarent. Hactenus, quia facere aliter non poterant, licere ſibi ab uſitato ſermone recedere exiſtimârunt. At verò ubi hæc ſumma neceſſitas aberat, usque eò uſitatarum vocum tenaces, latini præſertim, erant, ut, ſi quando uſitatam quidem, ſed minùs vulgò frequentatam uſurparent, veniam quodammodo præfarentur, illîs aut illarum ſimilibûs utentes formulîs: (b) *ſic enim jam loquuntur: ſi hoc verbo uti poſſumus, &c.* Atque etiam ſi novum aliquod (quod fortaſſe erat non novum, ſed tamen ipſis, ùt ſæpe adcidit, inauditum) ab aliquo induci verbum audiſſent, vitioſum ducerent, gravitérque reprehenderent: quod, ut alia omittam exempla, quæ multa ſunt, in M. Antonio, qui *piiſſimum* novè dixerat, Ciceronem (*) feciſſe ſcimus. Quòd ſi aliqui non ità religioſi aut in novis inducendis, aut in vetuſtis vocibus innovandis fuerunt (quales Poëtarum nonnulli, in primíſque Dantes Aligherius inter Italos fuiſſe exiſtimatur) id neque tam ſæpe fecerunt, ut vocum ſive novarum, ſive innovatarum ratio magnopere ſit habenda; neque non neceſſitate ipſi etiam aliqua, ſive rhythmi, ſive

(*) *Philipp. 13. c. 43.*

metri, five convenientiæ inter fe fyllabarum extremarum confonantiæque coacti fecerunt : & certè non tam illis laus tribuitur, quòd id fecerint, quàm venia, quòd neceffario fecerint, quàm venia, quòd neceffariò fecerint, datur. Eo igitur fermone, qui effet in ore vulgi, fcriptores optimos effe ufos intelligimus. At multum tamen inter fcriptorum & vulgi fermonem intereffe conftat. Multum ? Immo verò plurimum. Atque adeò hoc ipfum fatìs figni eft, quidquid, præter fignificandi vim, habent bonitatis linguæ, adfcitum id effe, non infitum, ab fcriptoribus habere, non à natura: ut proinde, fi vulgi fermo à bonis fcriptoribus ufurpatus fit melior, confitendum fit, non ideo bonos fcriptores alios alias linguas delegiffe atque ufurpâffe, quòd eæ reliquis meliores effent, fed ideo factas eas effe reliquîs meliores, quòd fint à bonis fcriptoribus delectæ, atque ufurpatæ.

Quid mihi tu igitur gravitatem, quid fplendorem, quid fuavitatem, quid admirandam tuæ linguæ pulchritudinem prædicas? Cur illam tantopere amplexaris, & tamquam filiolam deofcularis tuam? Quid te mihi moleftum offers? Quid meas obtundis aures? Quid te jactas magnificéque circumfpicis? Quid peregrinos infectaris? Quid inrides? Quid Barbaros vocas? Nemo eft barbarus linguâ, fed moribûs. Nulla non lingua gravis, nulla non fplendida, nulla non fuavis, nulla non pulchra eft, fi quis eam modò probè calluerit, eáque uti vel loquendo, vel fcribendo fcienter poffit. (c) Itaque, fi quemvis defpectiffimum

mum sermonem homo poliundæ Orationis non ignarus adsumserit, eúmque artificio quodam extrinsecus adhibito, quo & minùs plebejas voces deligat, & quas delegerit, apta inter se compositione conlocet; præsertim verò rebus amplis, magnificis, gravibus, non minutis, non humilibus, non ineptis adjungat; modò propriîs, modò translatîs utatur; denique omnia, quibûs excultæ jam linguæ maximè commendantur, in sua illa excolenda conquirat: si quis, inquam, talis artifex despectissimum quemvis sermonem, ità, utì dictum est, excoluerit, ac perpoliêrit; hunc necesse est, & gravem, & splendidum, & suavem, & pulchrum haberi. Quod quidem ipsum licet etiam è contrario intelligamus. Nam, si excultum jam atque ab aliis perpolitum sermonem quemvis rudis homo atque hujuscemodi artificii ignarus usurpet, levem, abjectam, invenustam, ingratámque hujus Orationem ferre quis potest? ut omnino bonos, qui putantur, sermones malorum scriptorum non minùs adspernemur, quàm malos bonorum expetamus. Atque hoc quidem in genere scio Mediolanensi sermone, quo multa Carolus Maria Magius elegantissimè scripsit, & me & alios vehementer esse solitos delectari. Neque tamen admodum eleganter loqui Mediolanenses existimantur. Quis sermo magìs, quàm Ligurum*, nostris quidem auribus inconditus, atque absonus habetur? Eum tamen Antonius Folieta vario scriptorum genere mirificè exornavit. Cavallus verò ex eadem gente, homo ingenii felicissimi,

at-

atque ad omnia, quod de Catone dictum adcepimus, versatilis, ad eam pulchritudinem ac venustatem patriam linguam suîs scriptîs evexit, ut illa (fidenter dicam) possit tali scriptore freta, cum quavis ex elegantissimis de dignitate certare. Quid? si pari ingenio ac facultate homines eamdem novorum & multiplicium scriptorum genere tractandam, excolendámque susciperent? Nónne necesse esset, eam brevi tempore in pretio atque in existimatione, addo etiam in usu esse? Nam qua ulla ratione alia, aut Græca, aut Latina, aut Etrusca in hanc gloriam, in qua nunc sunt, celebritatémque venerunt? Sed & illa, & pleræque Italicæ, miseræ, atque infelices, nimirum jacent; carent luce; neglectu hominum, atque fastidiis obsolescunt. Non eas alieni expetunt, quòd suîs contenti sunt: non sui adjuvant; vel quia desperant, se quidquam profecturos, vel quia utilius putant, magísque è re litterarum publica, & privata sua fore, si quas frequentari, celebraríque à plerisque sapientibus viris vident, eas quoque ipsi colant.

Atque hoc quidem non singulorum hominum, sed universarum nationum judicium, quæ suas linguas negligunt, ut probatas, jam atque receptas amplectantur, quid valeat, Florentini, mecum, quæso, considerate. Intelligetis profectò, non eam linguam, quæ patria cujusque sit, sed quam potissimùm sapientes viri probaverunt, quæque est, & publicis litterarum, & privatis litteratorum hominum rationibus maximè profutura, esse, & præstantissimam, & reliquis omni-

omnibus anteponendam. Nam, si patria vi sua aut dignitate aliqua valere posset; si cæteris aut gravitate, aut splendore, aut suavitate, aut alia præcipua ipsius dote præstaret, posset hoc nobis fortasse concedi, ut patriæ linguæ charitatem & cujusvis auctoritate, & quavis utilitate potiorem duceremus. Quum verò nulla in linguis præcipua insit, ac sua dignitas, sed sit omnium par vis atque una conditio; quúmque aliæ tamen aliis communi sapientum Virorum consensu, & certa quadam atque insigni utilitate præter cæteras commendentur: quid causæ satìs justæ adferre quisquam potest, quamobrem non, nisi patriam, suspiciat ac colat, cæteras verò despiciat ac negligat? Sed suum licet quisque judicium de se ac de suis rebus sequatur: erret sanè sibi: periculô suô, quoniam ità vult, peccet. Cur tu etiam mihi sapientissimorum hominum judicia reprehendas? Cur te interponas? Cur eorum auctoritatem apud me valere tua interpellatione non sinas? Cur me quoque, hominem simplicem, rerúmque ignarum, in errorem inducas? Cur mihi eum fructum, qui ex cognitione talium linguarum percipi potest, invideas? Habeto tu tibi tuam, quam optimam judicas: me patere, magnas quasdam utilitates sequentem, sapientum judiciìs stare.

Intelligitis, ùt opinor, Florentini, quid in hac re mihi displiceat, quid reprehendam, quid probare non possim; & quos hæc mea significet, &, quamquam tacita, satìs adpellet oratio. Nam quosdam profectò fuisse in Italia, atque

eſſe etiamnum ſcitis, quos tantum ac tam perverſum ſuæ linguæ ſtudium tenuerit, hodiéque teneat, ut ei non ſatìs ſe facere poſſe arbitrarentur, niſi Latinæ, non unius (ùt ſunt ferme cæteræ) ſed omnium Gentium judiciîs, & ipſa utilitate probatiſſimæ, horribile ac nefarium bellum indixiſſent. Quid heic ego vobis in eam olim dicta, quid ſcripta, quid facta commemorem? quum quidem alii inopem atque egentem; alii rudem atque impolitam; alii & dictu aſperam, & auditu inſuavem eſſe criminarentur. Stilus etiam in miſeram, atque immerentem à crudeliſſimis latronibus acuebatur; illíque, tamquam hominum generi pernicioſæ, & puerilis præſertim ætatis in ſcholis grammaticis conruptrici, vis indigniſſima adferebatur. Excutiebantur è manibus ingenuorum latini libri; Italici ſubjiciebantur; atque illi maximè, quibûs ejus ſalus nomen ac dignitas liberrimè petebatur. Armabatur in matrem filia: cui quidem impia tela ab impuriſſimis procis miniſtrabantur. Jactabatur in Italia, in Italia inquam, regnô olim ſuô, illa gentium atque imperiorum Princeps, quæ leges orbi univerſo dixerat, quæ humanitatem feris gentibus invexerat, cujus ſapientiâ atque inſtitutîs ſunt hominum ſemper mores exculti: neque tantam illi Gothorum immaniſſimæ Gentis è Ponto erumpentes atque in Italiæ peſtem ac vaſtitatem effervefcentes, obſcœno ore, ac barbaris moribus perniciem importârunt, quantam iſti, in Italia nati, atque alti, dictis, ſcriptis ac factis ſuis per ſummum ſcelus atque immanitatem adferre

ferre voluerunt. Nec nihil verò tanto funt furore ac tantis contentionibus confequuti. Si non vitam, quam petebant, ademeruut, at cruenta quædam certè fpolia reportârunt. Viluit poft ea Reginæ ac principis linguæ apud nonnullos auctoritas: reftincta funt illa animorum, quæ priùs fuerant, incenfa ftudia: plurimum operæ Italicis litteris, minimum Latinis dabatur: minoris perfectum latinum gravis hominis atque eruditi Poëma, quàm Italici quatuordecim Endecafyllabi inepti amatoris æftimabantur: nobilium ædes atque aures Italicis cantiunculis patebant, latinis aut verfibus aut orationibus erant obftructæ. Quid agerent boni viri, ac bene de litteris fentientes, non habebant: vocem lattinam publicè mittere, ratio non erat: adclamatione enim multitudinis imperitæ, atque conviciis compreffa effet: latina porrò abjicere, & fua & majorum judicia damnare (qui tantum in iis operæ ftudiíque pofuiffent, quibúsque auctoribus ac principibus in Italiam poft longum exilium veluti poftliminio rediiffent, five potiùs diu exftincta atque fepulta iterum in hanc lucem, & in hujus cœli fpiritum adfpectúmque veniffent) fanè nolebant. Quid facerent? Sibi & Mufis, id quod reftabat unum, canebant: libellos fuos pofteritati refervabant, quam mox, & fibi, & latinis æquiorem, fpe quadam inani falsáque inducti, exorituram augurabantur.

O hominum prudentiffimorum minimè vera rerum futurarum auguria! O fpem fallacem! O vanas atque inanes cogitationes! Nondum

 de-

desæviit, Florentini, temporum illorum, tamquam procella: adhuc in miseram latinam linguam tota passim Italia acerbissimè debacchatur. Nova successit veteri ætas: sed ingenium, quod olim fuit, Italorum manet. Favent, adulantur, blandiuntur, &, si hoc etiam verbum expectatis, linguæ lenocinantur suæ. Unam esse tamquam virgunculam, omnium elegantissimæ formæ, unam decoram, unam expetendam, unam, ut ità dicam, procandam putant. At verò latinam, tamquam ætate jam grandi effœtam anum, turpem, rugosam, edentulam, deliram aversantur, respuunt, derident, exsibilant, insectantur. Quid litteratorum hominum Conventus, quas Academias vocant, nullo non in Italiæ angulo instituti, num,nisi ad Italicam recitandam,atque audiendam celebrantur? Ecquem jam Italorum non propemodum pudet latinum aliquid in ejusmodi Conventus adferre? Libri verò si qui eduntur, nónne plurimi sunt Italico, vix aliqui latino sermone conscripti? Quin etiam permulti Italorum sunt, qui Italicè latina ipsa perscribunt; quíque ob eam rem modò videntur latinam linguam didicisse, ut latina scripta perditum eant, & ne omnino nos latinis ullis litteris indigeamus, immo ne discere, aut unde aut quæ didicerunt ipsi, possimus. Nam quò illa tanta non nullorum latinos veteres eos præsertim, quorum est frequentior in Gymnasiis usus, Italicè interpretandi cura studiúmque pertinet, quídve est tandem effectura, nisi ut paulatim latina scripta, tamquam minùs jam necessaria, negligantur; iisque

que

que neglectis, ex quibus omnis latinæ linguæ cognitio petitur, olim homines latinè nescire cogantur? Et verò, quantam perniciem putatis Juventuti latinitatis studiosæ, quantam industriæ moram esse adlatam; quantam desidiam animis, quantámque securitatem istis istorum interpretationibus, ingeneratam? Qui si id agunt, ne sint otiosi, ne omnino nihil agant: pergant, per me licet, latinorum scripta Italicè interpretari: edant etiam interpretationes istas suas, si volent. Ineptos libros modò emere non cogaris, edi ab suis auctoribus ferre animô æquô possis. Verumtamen eo negotii sui fructu contenti sint: hanc exstare otii sui rationem satis habeant: nihil præterea petant, nihil sibi adrogent: neque putent, se quidquam vel latinis litteris non nocere, vel Italicis interpretandi ista ratione prodesse.

Námque hanc scitote, Florentini, adferri tum ab istis Interpretibus, tum à reliquis italico, non latino, sermone scribentibus causam, cur id faciant: quòd nempe plurimùm & homines Itali italicîs scriptîs adjuventur, & Italicum Nomen Italicîs quamplurimîs scriptoribûs inlustretur. Nam latina quidem, inquiunt, ignota sunt Italicis, neque verò, nisi & longo tempore, & multo labore nota esse possunt. Cur non igitur potiùs latina ista Italicè hominibus Italis proponamus: atque ità eos labore discendi latinam linguam levemus, & celeriùs ad doctrinarum cognitionem ducamus? An latini græcè latinis hominibus scribebant? An non

 Græ-

græca in latinum transferebant? An non planè id agebant, ut græcis litteris non indigerent? An non Græcorum omnem doctrinam ad se transtulerunt? An non ità immortalem sibi gloriam comparârunt, præclarè de litteris ac de litteratis meriti, qui quidem non modò suos, verùm nos etiam præstantissimas quasque facultates suo, hoc est, noto sermone docuerunt? Cur non idem Italis permittatur? Cur non ità scriptorum & multitudine, & præstantia Italicum Nomen possint latinorum exemplô inlustrare?

Jam est apertius, quàm ut testificatione mea indigeat, Florentini, istos, qui hæc loquuntur, latinæ linguæ non decus, sed caput, ùt ajunt, petere. Audîstis enim, & industriam in ea addiscenda vituperari, & latinorum, qui latinîs contenti essent, exempla commemorari: quasi verò (ut hoc primum causæ firmamentum labefactare incipiam) aut ità latini sua adamârint, ut græca contemserint, aut ità latina perfecerint, ut eadem græcîs non indigerent. Quòd si umquam latini contenti suîs esse potuerunt, fuit id certè per ea tempora, quibûs Tullius, Virgilius, Horatius, aliíque præstantissimi scriptores floruerunt: quorum tum doctrinâ tum sermonis elegantiâ factum est, ut illorum illam ætatem auream nominaremus. Atqui Tullium ad Demosthenem, Virgilium ad Homerum, Horatium ad Pindarum, alios item ad alios ex Græcis scriptoribus totos se contulisse scimus: eosdémque Romanis ac Latinis hominibus fuisse

Au-

Auctores, non exemplo modò, verùm etiam voce, ut Græcorum volumina diu noctúque sibi putarent manu esse versanda. Erat jam Æneis illa, divinum hominis opus, toto Latio vulgata, & latinorum omnium testimoniis (quorum nonnulla consignata litteris ad nos usque pervenerunt) judiciîsque comprobata. Ex Homeri tamen tamquam fluentis haurire ad usus suos necessaria latini Poëtæ non desistebant. *Aspice Mæoniden* (eorum ingeniosissimus, atque elegantissimus quidam dicebat) (*) *Aspice Mæoniden: à quo, ceu fonte perenni, Vatum Pieriîs ora rigantur aquîs.* Exacta autem aurea illa felicíque ætate, quum nihil Latio deesse videretur, quod quidem ad liberales quasque disciplinas pertineret, quod non ab suis ipsorum scriptoribus & tractatum, & perfectum esset: græca tamen studia à latinis non modò non negligebantur, verùm à prima usque pueritia diligentissimè colebantur. Ex quo illud est Quintiliani, (**) Rhetoris sanè doctissimi: - - *A sermone Græco puerum incipere malo . . . quia disciplinîs quoque Græcîs priùs instituendus est: unde & nostræ fluxerunt.* Mirari igitur satìs non queo, potuisse Italicæ linguæ amatoribus idoneos videre latinos, quorum exemplô Itali ad latinam linguam negligendam, & suam modò frequentandam uterentur: quum illos tum quoque, quum satìs multa eáque perfectissima haberent, Græcîs tamen esse usos videamus. Nam illud opinor, non dicent, meliora facta esse ab Italis latina, quàm ab latinis Græca sint facta. Quod

(*) Ovid. Am. 3. El. 9. v. 11

(**) L. 1. c. 2.

si

ſi dicerent, quis non eos riſu potiùs, quàm Oratione eſſe refutandos putaret?

At certè, inquiunt, multa Græcorum in latinum ſermonem Romani homines convertebant. Primùm neſcio, an tam multa ea fuerint, quàm putatis, & quàm multa ſunt ea, quæ vos ex latino in ſermonem Italicum convertiſtis. Sed fuerint ſanè. Quid tandem id ad rem pertinet? Num, ſi quando hoc fecerunt, non utilitatem aut ſuam aut ſuorum ſequuti ſunt, ſed Græcarum litterarum interitum (quod vos de latinis, in latinis convertendis, cogitatis) & deſuetudinem inducere voluerunt? Quædam ex græco ſermone Cicero in latinum tranſtulit, Arati Phœnomena, Xenophontis Oeconomica, Platonis Timæum; eáque admodum adoleſcens, annos vix tres & viginti natus. Qua quidem exercitatione id conſequi modò voluit, quod ſe quoque adoleſcentem alia quadam non diſſimili eſſe aſſequutum L. Craſſus apud eumdem Ciceronem librô primô de Oratore teſtatur. - - *Poſtea* inquit, *mihi placuit, eáque ſum uſus Adoleſcens, ut ſummorum Oratorum græcas Orationes explicarem; quibùs lectìs hoc adſequebar, ut, quum ea, quæ legeram græcè, latinè redderem, non ſolùm optimis verbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea.* Idem planè Chriſtianum illum Ciceronem, Paulum Segnerum (cujus hominis, non meâ tantùm, ſed omnium doctorum ſententiâ, quò ſimiliores, eò meliores

res Itali Oratores evadunt, tantúmque ab summi perfectione, quantùm ab Segneri imitatione recedunt) idem, inquam, spectâsse arbitror: Quem Ciceronis in Verrem Orationes septem, quas habemus, non modò multùm & sæpe legisse, atque adeò descripsisse, sed etiam Etruscas fecisse memoriæ proditum est. Eodémque consilio usum præstantissimum Poëtam Torquatum Tassum Virgilii Æneidem Italicè reddidisse (id quod scriptum apud nonnullos video) existimare debemus. Hoc ego non reprehendo. Italicè scripturis utile est, quemadmodum olim latinis latinè græca convertere; sic iis horum latinè scripta, Italica interpretando facere. Neque verò ipsis modò, verùm iis etiam qui latinè nesciunt, est id vehementer utile: cujus similem utilitatem, si qui latinè olim græca interpretati sunt, sibi etiam proponere potuisse non nego. Verùm tota hæc ac talis interpretandi ratio quam vim tandem habet? Num eam, ut parvi eum sermonem faciamus, qui est in alium interpretatione conversus? Immo eam, ut magni eos ipsos sermones æstimemus, in quibus convertendis sive ad suas, sive ad suorum utilitates, doctissimorum Interpretum industria elaboravit. Quantum igitur ad negligendam latinam linguam valere debet, quod isti dicunt: latinos homines fuisse latinè Græcorum scripta interpretatos: quasi ea re illi Italis licentiam dederint, Italicìs suìs solùm interpretationibûs, omissìs latinorum scriptìs, utendi?

Quid? illa multúmne valent? nimium & laborem in latinis addiſcendis, & tempus impendi: Cui incommodo Italicis litteris obcurri! Videte quantum inter meum atque iſtorum judicium interſit, Florentini. Ego enim ſic ſtatuo: multò eſſe ad diuturnitatem longius, multò ad laborem moleſtiámque gravius, ſi vernaculâ linguâ, quàm ſi latinâ, doctrinæ, artésque tradantur. Etenim ſi hoc fiat, ſatìs eſt latinam linguam ab litterarum ſtudioſis perdiſci: id quod labore certè aliquo, at non admodum improbo, at non ſanè diuturno conſequi non hebes, neque indiligens quivis poteſt. Fac autem, in earumdem litterarum tractatione à ſingulis quibusque Gentibus linguam uſurpari vernaculam. Prô DEUS Immortalis! quis tanta mentis acie præditus reperietur, qui non animum planè deſpondeat, à ſtudióque doctrinæ deterreatur, ubi ſibi (ſiquidem velit eruditionem etiam peregrinam, atque exterorum hominum doctrinam non ignorare) præter vernaculum, Græcum etiam, Latinum, Hebraicum, Illyricum, Perſicum, Polonicum, Sarmaticum, Anglicum, Scoticum, Hybernicum, Batavum, Germanicum, Hiſpanicum, Gallicum, Italicum, omnes denique omnium ſcriptorum ſermones eſſe cognoſcendos intelligat: Certè qui vel ipſos Latinos græcè, non latinè, ſcripſiſſe mallent, ut homines ſtudioſi unam modò linguam, non duas, ùt nunc fieri neceſſe eſt, diſcere cogerentur: id optant, quò multùm profectò humani ingenii imbecillitati, in hac vitæ brevitate conſuleretur. Iſti

au-

autem misericordes homines atque humani, ut nos labore latinam linguam discendi levent, tum latinam ipsam nos discere, tum reliquas omnes præterea cogunt. Quid? quòd majorem etiam, quàm nobis, laborem posteritati atque onus imponunt? Verè enim ait Horatius:

Ut Sylvæ foliis pronos mutantur in annos;
Prima cadunt: ità verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modò nata, vigéntque.

Quod sanè ità esse & latinæ linguæ, & Italicæ ipsius, denique omnium, quæ sunt, aut fuerunt, tam multîs vicissitudinibûs, quas non longîs annorum intervallîs contigisse constat, planè omnes intelligunt. Ergo si Italica quoque hæc, quæ nunc viget, quámque isti nos unam discere, ne alias cogamur, volunt, confectîs aliquot sæculorum cursibûs obsoleverit, atque adeò interiĉrit; nováque in Italia atque alia planè subcesserit (qualis Italica hæc ipsa latinam olim excepit) quid illam futurorum hominum prolem, in alia tum lingua natorum, facturam, o vos vernacularum Patroni, putatis? probaturósne eos Italicam hanc, quæ hoc quidem tempore popularis est, nobísque vernacula? Quî poterunt? si verè dicitur id, quod certè dicitis, solas esse vernaculas, quibusque gentibus probandas, non poterit illa posteritas hanc, quæ sibi vernacula non erit, certè probare; nec volet vestra authoritate argumentísque commota, laborem & tempus in aliena lingua consumere: suo ipsius sermone doctrinas omnes, artésque perscribet. Quid tum huic vestræ fiet, quam tantopere deperitis, pro qua

tam vehementer laboratis? vestris sententiis, vestrôque, ut ità dicam, gladiô misera jugulabitur. Quòdsi hanc quoque vestram, quæ venturæ illi posteritati vernacula non est futura, probari tamen ab ea, usurparíque malletis: cur vos latinam, quòd nobis non sit vernacula, esse nobis improbandam statuitis? cur non hanc potiùs vestræ illi posteritati, egregiîs doctrinîs instructam, transmittitis; ne ea, præter vernaculam suam, ipsámque latinam, atque alias omnes, etiam hanc vestram discere majore certè cum labore ac temporis impendio cogatur?

Non moventur homines pertinaces, ac propemodum inhumani. Perstant Italicam hanc, & iis, qui nunc vivunt, & iis, qui victuri olim sunt, præter cæteras omnes, ac præcipuè latinam commendare. Ad latinos ipsos provocant, & Latinorum judiciô latinam ipsam linguam posse condemnari putant. Ajunt enim: latinos non græcè, sed latinè scripsisse: Italos propterea non latinè, sed italicè scribere potissimùm oportere. In quo illud primùm reprehendendum est, quòd negant, latinos græcè scripsisse. Constat enim, qui id præclarè se facere posse arbitrarentur, facere non omisisse. Fecit Lucius Lucullus, (d) fecit T. Pomponius, fecit M. Tullius, fecit Acilius, fecit Ælianus, (e) aliíque permulti fecerunt. Sed certè non multum græcè Romani homines latiníque scripserunt. Quum enim eruditissima Græcorum natio egregias omnes maximéque liberales disciplinas non tractâsset modò, verùm etiam mirificè scriptîs inlustra-

ſtrâſſet ſuîs, non putârunt quidquam ſe nominè Romano dignum in eodem ſcribendi genere poſſe præſtare, neque noctuas, ùt græcô proverbiô dicere conſueverant, mittendas eſſe Athenas cenſuerunt. Adcedit, (f) quòd Romano ſpiritu ſuperbiâque elati, non quid alieni, ſed quid ſui de ſe exiſtimaturi eſſent, laborabant. Itaque eo ferè ſermone ſcribebant, qui à ſuis, non qui aut à Græcis aut ab aliis gentibus, quarum erat illis vulgò deſpectum nomen, intelligeretur. Denique id maximè ſpectabant, ut Græcis, quorum opes fregerant, imperiúmque terrâ marique ſuſtulerant, litterarum quoque gloriam adimerent. Quid ſimile in Italis? Num ſi latinè ſcripſerint, timent, ne ob eam rem aut non ſive à ſuis, ſive ab exteris intelligantur, aut eorum ſcripta tamquam vulgaria ac minùs neceſſaria repudientur? Scribant, modò ità, utì oportet, hoc eſt, politè, atque ſapienter: nec dubitent, quin ab innumeris doctiſſimíſque hominibus ea, quæ ſcripſerint, expetantur. Etenim, ſi ratio omnium eruditorum, qui ubique terrarum ſunt, ineatur, multò eſſe plures hoc tempore, qui latina intelligunt, latiníſque litteris delectantur, quàm Romanorum florente Republica, reperientur. Græca tum maximè apud omnes ferè gentes celebrabantur, latina, ùt ait Cicero pro Archia, ſuîs ſanè exiguîs finibûs continebantur. Quid ergo eſt? Cur iſti Italicè, non latinè, & ſcribunt ipſi, & ab Italis omnibus ſcribendum cenſent? Illud eſt profectò, id ſpectant, id moliuntur, id agunt, ut Latinis eam ſcriptîs ſuîs præripiant litterarum gloriam, quam Latinos Græcis adimere voluiſ-

luisse paulò antè commemoravi. O homines cùm stultissimos, tum verò etiam maximè ingratos! Hanccine vos Latinis, vestris majoribus, referre gratiam, ut, à quibus tantam rerum omnium gloriam adcepistis, quantam exteræ gentes propè jure vobis invideant, de eorum vos gloria minuenda, atque adeò extinguenda cogitetis? Siccine vos mortuorum voluntatem negligere, & eorum conceptæ spei, atque exspectationi non satìsfacere, ut, siquidem Imperium, quod vobis reliquerunt, retinere non potuistis, ne sermonem quidem, exiguam illam quidem, sed tamen unam reliquam tanti Patrimonii partem, conservare velitis? Quæ (malum!) hæc est tanta perversitas! Quæ hæc tanta importunitas! Quod hoc tantum rerum avitarum, domesticæque memoriæ fastidium! Quid faciant alieni, si tam sunt sui in suos ingrati, tam remissi, tam dissoluti?

Sed stultitiam etiam hominum, Florentini, considerate. Scilicet tam bene est rebus Italicis, ea sunt tempora, ea spes ostenditur, ut Galli, Hispani, Germani, Angli, reliquæque nationes exteræ latinarum litterarum curam, ac cogitationem abjiciant, quò sese impensiùs Italicis dedant. Ab his nimirum majores quasdam, quàm ab illis, utilitates se esse consequuturos sperant; & ità Italicum hoc nomen suspiciunt, ut præ illo latinum, atque adeò suum, contemnant. Numquam sanè externi homines, qui in Italicis litterarum monumentis operam aliquam studiúmque ponerent, defuerunt, nec verò deerunt: quod Itali quoque in illorum cognoscendis multi fecerunt, súntque facturi.

ℓturi. Verùm hoc tantum popularium linguarum ſtudium, & hæc nonnullorum patrio ſermone ſcribendi, ſive voluntas, quòd ità malunt, ſive neceſſitas, quòd latinè non poſſunt, facit, ut & illi noſtrîs, & nos illorum litterîs indigeamus. At certè utrique malle debemus, ut, quæ cognita ſunt omnibus profutura, ea ab omnibus non ignoto, ùt cuique ſunt ferè peregrini, ſed noto, qualis latinus eſt, ſermone ſcribantur. Quòd ſi jam non plurimum latina valuerint, ſi patrius alicujus Gentis ſermo eſt in latini locum aliquando Regnúmque venturus: citiùs profectò, in hac tanta exterarum Gentium conluvione, in tam crebra Dominorum mutatione, támque repentinis rerum Italicarum ac tantis converſionibus, quantas & legimus & audivimus, & meminimus, & videmus, dediſcent Itali italicè, & peregrino neſcio cujus exteræ nationis loqui ſermone condiſcent, quàm ut italicum ſermonem exteris nationibus invehant. Sed ſuperi meliora: vigebit, vigebit, inquam, italicus in Italia ſermo, nec ullo umquam tempore, aut ulla peregrinitate delebitur. Et vigeat ſanè: nam & copioſus eſt, & commodus, & ſummis ingeniis excultus atque perfectus, & certè nobis, ſive Italis, ſive inter Italos agentibus, neceſſarius. Verumtamen latino plurimum tribuat, nec cum illo de dignitate contendat: Qui, quemadmodum oſtenſum eſt, ſua vî atque naturâ nihilo inferior eſt, omnium verò gentium opinione, atque ipſa utilitate, multò ſuperior. Dixi.

(a) In

(a) In hoc Varchius pag. 160. Edit. Flor. 1730. sui Herculani à nobis non dissentit: - - „ *Le lingue nobili* „ *non è dubbio, che hanno non mica l' essere, ma l' esser* „ *nobili, O altramente che chiamare le vi vogliate da-* „ *gli scrittori:* - - In reliquis ab eo ego dissentio: „ - - *Considerando, che se una lingua non fosse tale, che* „ *gli scrittori si potessero servire, e onorare di lei, eglino,* „ *se non fossero stolti, non vi scriverebbono dentro, si può* „ *dire in un certo modo, che le lingue faccano gli scrittori.*

(b) Cic. pro sextio c. 115. *Et ùt ipsi loquuntur, favore.* Acad. quæst. libro 4. c. 6. *Corpus, & quasi qualitatem quamdam nominabant.* *Dabitis enim profectò, ut in rebus inusitatis utamur verbis inusitatis.*

(c) Cic. lib. 2. de Orat. c. 146. *ea* (res & sententiæ) *vi* „ *sua verba parient; quæ semper satìs ornata mihi quidem* „ *videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res peperisse videa-* „ *tur.* Et lib. 3. de Fin. c. 19. *Quum de rebus grandio-* „ *ribus dicas, ipsa res verba rapiunt. Ità fit cùm gravior,* „ *tum etiam splendidior Oratio.* Et de Orat. l. 3. c. 125. „ *Si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex* „ *rei natura quidam splendor in verbis.*

(d) De Luculli historiis græcè scriptis. Cic. ad Attic. lib. 1. Ep. 19. de T. Pomponii Græco commentario Cic. ad eumdem l. 2. Ep. 1. De Acilio. Cic. l. 3. de officiis c. 115.

(e) „ Claudius Ælianus Prænestinus (ex Suida) græcè scri- „ psit variam historiam, & historiam de Animalibus: „ quem Philostratus l. 2. de vitis Sophistarum adfirmat, „ extra Italiæ fines numquam fuisse egressum.

(f) „ Atque hinc illud M. Antonii apud Cic. l. 2. de Orat. „ c. 153. *semper ego existimavi, jucundiorem, & probabiliorem* „ *huic populo Oratorem fore, qui primùm quamminimam* „ *artificii alicujus, deinde nullam græcarum rerum significa-* „ *tionem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse,* „ *non hominis, quum tantas res Græci susciperent, profite-* „ *rentur, agerent . . pollicerentur, non admovere aurem, &,* „ *si palàm audire eos non auderes,* ne minueres apud „ *tuos Cives auctoritatem tuam,* *subauscultando* „ *tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, ad-* „ *tendere.* - -

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO

SCHOLIS PUBLICIS

ORATIO I.

HABITA FLORENTIÆ

XVII. KAL. FEBRUARII ANNO MDCCXXXVII.

CORAM

FRANCISCO MARIA MARTELLIO,

ARCHI-EPISCOPO.

V

QUum animadverterem, Florentini, publicas per Italiam ſcholas gravi ac diuturna apud nonnullos infamia flagrare; eóque rem penè adductam viderem, ut non niſi privata intra domeſticos parietes adoleſcentulorum inſtitutio probaretur; ídque non modò publicis Doctoribus injurioſum, verùm etiam doctrinis ipſis eſſe maximè infeſtum intelligerem: rem ipſam ad vos, tamquam ad legitimos quosdam diſceptatores æquiſſimósque Judices deferendam; causámque tot hominum honeſtiſſimorum, tot inluſtrium Gymnaſiorum, litterarum denique ipſarum eſſe mihi ex hoc loco ſuſcipiendam putavi. Quòd ſi hanc tam malam de ſcholis publicis opinionem ipſi ſua ſponte Itali homines ſuſcepiſſent, ſuáque in hac re, non aliorum judicia atque auctoritatem

O ſeque-

ſequerentur: fortaſſe aliò orationem meam convertiſſem, atque huic omni cauſæ ac contentioni ſuperſediſſem. Etenim Italorum ingeniis, & in re litteraria conſtituenda atque ordinanda prudentiæ tantum tribuo, & ab omnibus tribuendum puto, ut, quoties de litteris agatur, quas ipſi è Græcia arceſſitas apud ſe omnium principes conlocârunt, & Gentium barbararum conluvione deinde exſtinctas ad vitam longo intervallo revocârunt, revocatásque uſque ad hoc tempus ſumma cum earum ſuáque dignitate retinuerunt, nemo mihi aut cuiquam gravior eſſe Auctor debeat. Italos, Italos, inquam, bonarum litterarum parentes, de litterarum ratione præcipientes, & ſive vetuſtas conſuetudines tollentes, ſive novas inducentes, æquô animô, immo & libentî feram. Illud verò ferre quis poſſit? Submitti quotidie è tranſalpinis transmarinísque regionibus non modò archetypas illas comendi capitis, totiúsque corporis veſtiendi ornandíque arbitras, & modeſtiæ gravitatísque italicæ conruptrices Pupas; verùm etiam leviſſimos quosdam, & non niſi ſtultitiæ atque impudentiæ pleniſſimos libellos: quibus non dicam (id, quod verè dicere gravitérque poſſim, ſi Theologi doctoris perſonam agere, non Rhetoris velim) credendarum à Chriſtiano pióque homine, faciendarúmque rerum ſumma convellitur; ſed certè (id quod Theologo minùs dolendum eſt, verùm Italo Rhetori deplorandum eſt magìs) Italorum ſapientiſſima ac vetera doctrinarum inſtituta, atque univerſa Humanitatis tradendæ ratio liberè

aper-

apertéque reprehenditur atque emendatur; Atque ut intelligatis, quæ isti in publicis Italiæ, atque adeò omnium gentium Gymnasiis, & quàm sine ulla satìs probabili ratione reprehendant: conligam priùs ac breviter recensebo criminationes eorum omnes; tum singulis, quàm accuratissimè planissiméque potero, respondebo. Si qui autem in hac frequentissima lectissimáque concione adsunt, qui, sive eorum, quos contra dicturus sum, auctoritate permoti, sive suo ipsorum judicio persuasi, cum illis sentiant: peto ab iis, ut ne me putent (postremum quidem omnium, qui non modò in hac urbe, sed in universa Italia sunt, verumtamen publicum Præceptorem) hoc publicarum scholarum patrocinium ob eam rem deserere debuisse, quòd ipsi obtrectatorum nostrorum numero adcreverint, ac, tamquam auxiliaria ex Italia manus, in castra externorum hostium advenerint. Quòd si licere sibi arbitrantur, institutum hoc totius Italiæ publicè docendi criminari; nósque ipsos, qui in eo versamur, reprehendere: interdictum nobis existimare non debent, quò minùs reprehensi, rationem facti nostri reddamus, & gravissimas nostrarum scholarum criminationes depellamus. Quos quidem ego confido, si me diligenter æquìsque animìs attenderint, non modò mihi hujus defensionis meæ veniam daturos, sed etiam sensuros nobiscum, & ex adversariorum præsidiis perfugas in nostra castra venturos.

Publicarum scholarum gravissima hæc isti esse ajunt incommoda: primùm, quòd delectus

fieri magistrorum non possit, sed quoscumque sors obtulerit, atque adeò minùs etiam aliquando idoneîs volenti discere sit utendum: ii autem ipsi ne tamdiu quìdem possint, quamdiu discentium utilitas requirit, retineri; sed sæpe sint in medio cursu amittendi, cúmque aliis nonnumquam deterioribus commutandi. Deinde, quòd tam multis auditoribus, quot ad scholas publicas confluere vulgò solent, unus sufficere Doctor nequaquam possit: qua etiam ex re fieri, ut diutiùs, quàm necesse sit, iisdem in scholis discipuli detineantur. Tertiò denique, quòd in tanta omnis generis juvenculorum multitudine ac contubernio non nisi pessimè bonis moribus consulatur. Videtis, tria esse omnio crimina ab istis in publicas conjecta scholas: primum de genere Doctorum: alterum de diuturnitate docendi: tertium de moribus.

Heic ego, si paucis agere, totámque criminationem una interrogatiuncula, tamquam machinam aliquam uno impulsu, labefactare velim atque pervertere: facilè possim, Florentini. Quæram enim: si verè ista dicuntur, quî nam fieri potuerit, ut publicis è scholis tam multi in omni temporum memoria doctissimi sanctissimíque viri prodirent? Námque, ut ne ex hac urbe discedam, & ne non modò viventes nullos (qui multi sunt, civitatis lumina, & litterarum græcarum latinarúmque decus ac columen) sed ne mortuos quidem ullos, quos nôsse plerique vestrûm non potuerint, nominem: duo certè paria, quæ instar multorum esse possint, utrumque singu-

lare

lare atque excellens, sed alterum in altero genere præstantius, Benedictum Averanium, atque Antonium Mariam Salvinium, Thomam Bonaventuram Gherardescam, atque Aloysium Mariam Strozzam ex hoc ipso Gymnasio, quod mihi nunc est concreditum ac commendatum, memoria hac nostra vidimus exstitisse. Possem etiam illa commemorare, quæ valere certè multùm deberent? apud omnes paulò humaniores gentes nullo non tempore publica Gymnasia discere volentibus patuisse: tantámque hujusce rei, præsertim apud Romanos illos veteres, auctoritatem ac veluti religionem fuisse, ut plurimæ ex condiscipulatu, arctissimæque necessitudines in omnem deinceps reliquam vitam constituerentur. Tum quærerem: num aut in hujusmodi Gymnasiis instituendis errâsse, aut semel institutis, non incommoda, si qua erant, postea vidisse, aut, si vidit, non ea, sublatìs ipsìs Gymnasiìs, corrigere voluisse tota antiquitas judicanda sit? Hæc ego omnia prætermittam; satìs illa quidem firma per sese atque inlustria, verumtamen, propterea quòd nimis universè dici viderentur, non perinde, ùt ego velim, ac res ipsa postulat, pondus apud nonnullos atque auctoritatem habitura.

Placet igitur pedem, quod ajunt, propiùs conferri, & singulas criminationes suìs ac propriìs responsionibûs refutari. Ac primò quidem, quod queruntur, Magistrorum delectus tolli, eligendíque optimos quosque potestatem adimi, iisque necessariò esse utendum, non quos

maximè probaverimus, ſed quos ſors ipſa in publicis ſcholis obtulerit: quid, ſi optimos quosque ſors ipſa in publicis ſcholis offerret? num Magiſtrorum delectus illos, eligendíque liberam poteſtatem magnopere deſiderari oporteret? Atqui ſic ſe res habet: ut optimi quique Magiſtri ferè non niſi in ſcholis publicis reperiantur. In quo nonnullorum eripiendus eſt error, qui ità putant: docendi rationem optimam ſic eſſe cum ſumma doctrina conjunctam, ut ab ea ſeparari divellíque non poſſit; nihílque inter doctum hominem, atque Doctorem intereſſe; ut qui maximè doctrinâ excellat, idem maximè ſit ad docendum adcommodatus. Id eſt longè ſecùs. Doctos ego homines poſſim quamvìs multos proferre, qui ſe ipſi tamen minimè idoneos ad docendum & agnoſcent & fatebuntur. Laborem hæc res præcipuum quemdam, ærumnas maximas, incredibiles moleſtias adfert: innumerabiles diſcentium ineptiæ, ſtultitiæ, nequitiæ devorandæ ſunt: levitas, garrulitas, ferocitas, tarditas, ceſſatio ferenda eſt. Qui ſe non antè animi invicta quadam patientia tolerantiáque muniêrit, is, quamvìs doctus ſit, non poterit hoc munus diutiùs ſuſtinere: quin immo, quò erit ipſe doctior atque ingenioſior, hoc ſe minùs eſſe aptum adoleſcentulorum ingeniis excitandis atque inſtituendis intelliget. Magìs enim diſcentium tarditate aut negligentia commovebitur. Nam, ùt præclarè Tullius, (*) *Quò quisque eſt ſollertior atque ingenioſior, hoc docet iracundiùs. Quod enim ipſe celeriter adripuit, id quum tardè per-*

(*) *Pro Qu. Roſc. Com. c. 31.*

percipi videt, *discruciatur*. Maximè verò eódem adcedat communicandæ doctrinæ quædam facultas oportet; ut neque plura tradantur, neque sol lertiùs, neque jejuniùs, quàm discentium est captus. Quam certè facultatem sæpe ab doctissimis abesse viris videmus. Si quando igitur doctores omnium optimos quæremus, non continuò doctissimos quosque homines putemus nobis esse quærendos: statuamúsque, Magistrorum præstantiam non tam in doctrinæ commendatione, quàm in egregia ejus tradendæ cùm facultate tum voluntate consistere: neque satìs esse, eos ea scire, quæ docent, nisi & sciant & velint ea ipsa docere, quæ sciunt. Num igitur tales non ferè sunt ii, quibus docendi munus est in scholis publicis demandatum? Fateor, in plerisque civitatibus reperiri aliquos aliquando posse doctores: sed, qui meliùs tueri partes doctoris possint, non ferè reperiri confirmo. Nam primùm, non temere ad eam provinciam negligentérque adsciscuntur; sed ab iis, qui publicis Gymnasiis præsunt, summâ curâ, ac propè fastidiosè probati deliguntur. Scientia in illis earum rerum, quas professuri sunt, eáque non vulgaris, sed etiam in comparatione præstans atque excellens; morum gravitas, severitas, probitas; præcipuè verò illa in docendo, quam modò dicebamus, patientia, ac communicandæ doctrinæ facultas facilitásque requiritur. Non atrocior animadversio, non dissoluta indulgentia, non operis vacatio, immo ne aliarum quidem rerum occupatio permittitur. Hæc Gymnasiorum moderatores scilicet curant;

his

his invigilant, atque inſtant; hæc repetunt; ſuntque cùm maximè in deligendo ſollertes, tum minimè etiam in probando remiſſi. Quòd ſi ſpes illos fortè fefellerit, neque ſatìs exſpectationi, ſuóque muneri doctores publici facere videantur: paratum remedium eſt. Magiſteriô ceſſantes removentur; diligentiores, magíſque idonei ſufficiuntur. Verùm huc quàm non deveniendum eſt ſæpe¿ Facit enim ipſa publici muneris amplitudo ac dignitas, hominum fama atque exiſtimatio, ſtudium probandi ſui cùm omnibus civibus, tum maximè Magiſtratibus, contentio quædam inter ipſos atque æmulatio, vehementer ſedulos in docendo atque impigros Præceptores. Qui, ſi mercede docent, ſpe etiam præmiorum magnopere commoventur. Si verò nullìs utilitatibûs ſuìs propoſitìs, ſed civitatum atque hominum commoda, Deíque in hac ipſa re voluntatem gloriámque ſpectantes ad docendum adcedunt; dici vix poteſt, quantò acrioribûs ſtimulìs ad bene docendum incitentur. Nulla enim res eſt, quæ honeſtum ac probum virum ad ſui muneris partes implendas vehementiùs impellat, quàm hominum ipſorum Deíque charitas. Denique, quod in reliquis artibus contingit, ut uſu atque exercitatione perfectè cumulatéque diſcantur, id in hac quoque docendi fieri neceſſe eſt. Quamobrem etiam ſi primo in Gymnaſia adventu non ità ab omnibus copiis parati atque inſtructi Magiſtri publici reperiantur: at altero Magiſterii anno reperientur: ſi non altero, certè tertio; quarto quidem, ſine controverſia: quin-

quinto verò, ſexto, ſeptimo, reliquis deinceps, quis tam hebes eſſe, per DEUM immortalem! quis tam tardus, plumbeúsque cenſebitur, qui non hanc artem, in qua una tamdiu elaborârit, poſſit præclarè perdiſcere? Certè ſi quis eſt ejusmodi, ut poſt aliquot annorum exercitationem non ſatìs in docendo excellens evaſurus videatur, hunc neceſſe eſt tam nullo ingenio, támque, non dicam ſtupidum, ſed ſtipitem eſſe, ut neque voluiſſe is ſua ſponte, neque aliorum judicio ac voluntate permiſſus eſſe umquam ad docendum adcedere ſit exiſtimandus. Itaque, quos unos è multis acerrima æſtimatione delectos, quos ſuæ dignitatis, quam vident oculis & judiciis multorum eſſe propoſitam, ſtudioſos; quos aut ſpe præmiorum incenſos, aut DEI hominúmque eximia charitate inflammatos perdiu in hoc tamquam pulvere deſudare; quos id unum agere; quos docentes in ſcholis publicis conſeneſcere videmus, eos profectò peritiſſimos quosdam in arte docendi, atque excellentiſſimos Magiſtros exiſtimare debemus: qui quidem ſi tales non ſunt, qui potiùs eſſe debeant, planè non video. Itaque aut nulli ſunt excellentes Doctores, aut, ſi qui ſunt, ii certè ſunt publici. Quod ſi ità eſt: quid eſt, cur iſti conrectores atque emendatores noſtri de optimis Magiſtris eligendis laborent? Parcant operæ, ſi me audire volunt: aliò ſuas curas reſervent: ne actum agant. Nihil opus eſt electione. Habent jam Italiæ civitates à ſapientiſſimis viris delectos; quibûs meliores deligere certè ipſi non poſſent. Quòd ſi

 deli-

deligere tamen volent, non repugnabo: modò inter istos ipsos delectos deligant. Non poterit in tanta delectorum copia, quem ipsi delegerint, non esse electissimus. At certè, inquiunt, quid prohibet, privatum Doctorem pari, ac publicum, esse excellentia? Immo, inquam, nihil prohibet, esse etiam, si vultis, superiore: quid tum? An nunc id agitur, possint nécne boni privati aliqui Doctores esse: An verò, utrum publicos deseri, mali quòd sint, oporteat? Bonos ego hos, immo si diligenter adtendistis, optimos vulgò esse demonstravi; &, quæ prima in scholas publicas criminatio jactabatur, in quibus optimorum doctorum negabatur fieri posse delectus, satìs, ùt arbitror, apertè dilui. Cæterùm cum privatis Doctoribus mihi neque ratio, neque res est: quibus usque adeò non irascor, ut, si boni sint, fieri etiam publicos velim; eorúmque industriam atque excellentem facultatem ex domestica exercitatione atque umbratili in adspectum lucémque proferri, & publicis civitatum commodis inservire. Sed quoniam, quemadmodum quidem interpretor, eò vocor, ut de his ipsis, quod sentio, dicam; quoniámque universa de hac re disputatio eò pertinet, ut publicorum Doctorum præstantia ex privatorum contentione magìs intelligatur: non committam, ut publicis scholis patrocinium, me agente, aliqua ex parte defuisse videatur.

Age verò: quicumque privatis Doctoribus tantum tribuis, ut præ his despicias publicos atque contemnas, est, quod à te mihi responderi ve-

velim: ut, si rectè responderis, vincas; sin in hac responsione nullus fueris, desinas maledicere. Artémne esse hanc docendi dicis? Artem profectò esse, sive artis quamdam similitudinem (*) non negabis. Nam & certa utitur ratione ac via, & tractatione, ùt reliquæ artes, augescit. Nunc, quoniam esse artem dicis: quæro etiam ex te illud: facilémne artem, an difficilem esse dicas? Facilem non potes dicere; in qua nimirum negas publicos magistros, qui se multùm in ea diúque exercuerunt, satìs excellere. Relinquitur ergo, ut difficilem dicas. Rectè est. Sed cur eam solis publicis Magistris difficilem facis? cur non potiùs privatis, quàm publicis, difficiliorem? Necesse est enim privatos multîs partibûs plures esse, quàm publicos. In difficili autem arte, pauciores usitatius est excellere, quàm plures. Philosophi, Mathematici, Causidici, Medici, Architecti, Pictores, Statuarii, quia eorum artes difficiles putantur, excellentes multi admodum esse non possunt. Vide igitur quid sequatur, si difficilem docendi hanc artem statuis: paucos (id quod res est) paucos, inquam, posse in ea esse excellentes. Quod ego quum ita esse intelligerem, paucos hosce eosdem, non alios profectò esse arbitrabar, quàm quos summâ curâ ad publica Magisteria deligi, & in hac una arte diu multúmque exerceri videbam: quorum si numerum summámque inirem, eos, pro cujusque civitatis modo atque urbis celebritate, aut duos aut quinque aut decem aut viginti aut, ut multum, triginta fortasse reperiebam: neque

(*) Cic. de Legibus l. 2. c. 47. *Nam non solùm scire aliquid artis est, sed quædam ars etiam docendi.*

verò civitatibus vel frequentiſſimis malè conſultum exiſtimabam, ſi in artificio tam difficili triginta ejusmodi artifices excellerent. Quid tu? Difficilem eſſe ſanè hanc artem fateris; paucos propterea in ea excellentes eſſe poſſe concedis: idémque privatorum Doctorum excellentiam publicorum dignitati anteponis; hoc eſt, triginta excellentes in frequentiſſima civitate reperiri poſſe Doctores negas; centum, ducentos, trecentos, eóque ampliùs, totidem nempe quot privatorum familiæ ſunt, reperiri poſſe non negas. Quæ umquam tam florentes Athenæ tanta excellentium Doctorum multitudine redundârunt? O fortunatam civitatem, in qua plures præſtantes Doctores, quàm mediocres ſutores reperiantur! ſiquidem multis familiis calceandis ſinguli ſutores ſufficiunt: at verò non niſi ſinguli ſingulis familiis ſatìs eſſe Doctores poſſunt. O levem! o inliberalem! o penè ſordidam artem hanc docendi noſtram! in qua infimæ ſortis opifices plùs etiam, quàm in artificiis ſuis excellere ſe poſſe confidant. Publi Nigidi, Marce Varro, Cai Cæſar, Marce Cicero, Fabi Quintiliane pudet me veſtri. Quid fuit, quòd tantum operæ, in ſcribendis tam multis de arte ſive grammatica ſive rhetorica voluminibus poneretis, ſi hæc diſcere ludus eſt, docere cujusvis? Vos verò, ſapientiſſimi Italicarum civitatum publici Doctores, monitos etiam atque etiam volo, & vehementer hortor, ut, ſiquidem in publica litterarum profeſſione exſpectationi hominum ſatisfacere non poteſtis, minúsque idonei

quàm

quàm privati doctores ad vestras artes tradendas existimamini, ludos vestros obcludatis, publicum magisterium deponatis, & privati esse Doctores condiscatis. Probari enim aliter non potestis. Difficiles quidem primos in beatorum quasdam domos aditus offendetis; quòd, quum è publica professione recentes sitis, putabunt homines, vos nondum, quantum satìs est, esse privatos. Sed durate, *durate* inquam, *& vosmet rebus servate secundis.* Patebunt enim opinione celeriùs regificæ ædes, in easque ultro, honorificentissiméque admittemini: si præsertim non tam litteras, quàm nescio quas potiores vobiscum artes vendibilioresque adtuleritis. Nam scitote, non tam heic Doctorem liberis, quàm domui curatorem, codici ac rationibus scribam, ruri etiam, si diis placet, villicum quæri. O tempora (nisi boni superi respexerint) litteris calamitosa! O mores hominum præposteros atque perversos! Huccine tandem omnia reciderunt, ut propterea publici tam malè doctores audiant, tam vacua in singulos dies publica Gymnasia fiant, tantopere domestica institutio commendetur atque invalescat, quòd rei familiaris rationibus magìs conducat, privatos habere doctores, quàm publicos? Retexo jam orationem meam. Fateor, si optimi sunt, qui sint conservando augendóque patrimonio maximè utiles, fateor, inquam, istiusmodi privatos doctores meliores esse, quàm publicos: fateor, non injuriâ publicas scholas reprehendi: nec optimorum doctorum fieri in iis posse delectus, vehementer civitatibus incommodum es-

fe confirmo. Verùm mihi danda venia eft, quòd errore quodam populari inductus, in doctore non nifi docendi facultatem quærendam effe arbitrabar: quam quum excellentem effe in publicis doctoribus intelligerem, negabam, quidquam illìs reperiri poffe præftantius. Nunc, quoniam, eos effe optimos, verbi falfa interpretatione decepti, oftendere non potuimus, conemur faltem, fi fortè dicendo id confequi poterimus, oftendere; nihil certè in eo effe incommodi, quòd interdum vel potiùs, ùt ifti ajunt, nimium fæpe mutentur.

Quid autem? Hoc publicorum Doctorum magìs eft, quàm privatorum? An non hi fæpe dimittuntur? non ipfi fæpe miffionem petunt? non denique interdum atque etiam fæpe mutantur? Neque hæc mea magìs fententia eft, quàm eorum ipforum, qui hafce in fcholis publicis mutationes ferre fe negant poffe. Quod ita effe, quivis vel ex hac re, quæ mihi ante paucos hos dies ipfi adcidit, fanè faceta ac perridicula, exiftimare poteft. Quum enim in optimum ceteroqui, mihíque amiciffimum virum, fed peregrinis opinionibus nimio opere addictum, paulóque fcholis publicis infenfiorem incidiffem, ac multa de crebra hac Magiftrorum mutatione, tamquam ex veteri declamatione aliqua, deplorantem ac conquerentem audîffem: dixi contrà nonnulla, quæ res & tempus pofcere videbantur. Tum eo omni fermone confecto, cùm de quibusdam rebus aliis, tum ad extremum de filiolo ejus, feftiviffimo puero, agere inter nos fanè benevolo animo cœpimus. Quem

cùm

cùm ego & ab ingenio & ab indole & à castissimis moribus mirè laudarem: est verò, inquit, ùt dicis (nam quid dissimulem?) summa exspectatione puer, atque is, quem certè numquam me pœniteat suscepisse. Sed Magistro bono est illi vehementer opus: qualem si quem inter auditores rhetoricos tuos esse compereris, scito te mihi gratissimum esse facturum, si huic puero destinâris. Tum ego: quid? inquam: illíne, certè grandiusculo, Magistrum nondum parâsti? Sexcentos, inquit ille planè stomachans, sexcentos ad hanc diem paravi: sed totidem, alius alia de causa, dilapsi sunt. Quamquam, si verum quæris, una fuit omnium atque eadem causa, avaritia. Ut est enim genus hoc hominum maximè sordidum & inliberale, simul atque spem lucelli majoris alicujus ostentari vident, diffluunt. Heîc ego porrò interpellans: Honorificentius, inquam, si videtur, de honestissimo probatissimóque civitatis ordine loquitor: de discipulo autem illo meo, quid fieri possit, considerabo. Et simul adridens, quum à me jam ille discederet: Interim valde, inquam, gaudeo, Magistros vestris domibus (id quod publicis scholis non contingere initiô sermonis tam dolenter querebare) contingere sempiternos.

Nempe ità, ità est, inquam planè, Florentini. Una est hæc omnium scholarum, sive publicas sive privatas contemplere, párque conditio, ut in iis perpetui Doctores esse non possint. Quod ità tamen est verum, ut in publicis quidem perdiu multos versari, ac nonnullos etiam

con-

consenescere videamus. Qui autem minimùm durant, súntque perrari, iis saltem magisterii unus est annus explendus. Quid putatis? primis illis latinæ Grammaticæ rudimentis probè ediscendis plus annuo spatio requiri? Atqui nonnulli privati Doctores exstiterunt privatos dico: nam è publicis, hoc est, è rerum peritis, & ingeniorum, quæ vulgò hominum natura fert, expertis, nemo, quod sciam, usque adeò deliravit) qui non elementa modò illa, sed universam rei grammaticæ rationem tradituros se puerulis, non annô, sed sex, opinor, mensibûs professi sunt. Nimium hoc quidem, ac perabsurdum: at verò æquè illud falsum; primæ illi institutioni non octo mensium operam, aut summùm decem, sufficere: sit modò, qui docendus est, non omnino hebes ac tardus, adferat studium, adhibeat diligentiam, præstet Doctori suo adsiduitatem. Hunc, in illa puerili doctrina satìs instructum, si Magister suus repentè deserat, alteríque committat: recens autem hic in fidem ac disciplinam suam adcipiat; & reliquam, ut ità dicam, exædificationem, rectè ac probè ab veteri jactis fundamentis, superstruat: absolutóque (id quod fieri certè potest, fitque plerumque) annuo opere atque perfecto, alteri alumnum suum tradat, politioribûs quibûsdam litterîs, quam Humanitatem vocant, imbuendum: atque hic demum Rhetori formandum perficiendúmque commendet: quid hi doctrinæ comparandæ gradus; quid hæc Doctorum in alio quodam genere ac munere subcessio discentibus possit obficere, sanè non video. Unum quoddam est opus, adolescentem

in

in hisce litteris, quæ Grammaticâ atque Rhetoricâ (de harum enim Magistris tota hac oratione quærimus) continentur, erudiri. Hujus autem operis multæ suntpartes; quas minimè necesse est omnes unum atque eumdem Doctorem obire. Námque, ut ab illo simili, quod suprà adtigi, ne recedamus: ne in ædificiis quidem constituendis quidquam operis aut firmitati aut elegantiæ obest, ipsos inter se fabros atque artifices totius operis faciundi vices officiáque partiri. Quinimmo illud usuvenire vulgò intelligimus, ut, qui fodiendis jaciendísque fundamentis maximè apti sunt, iidem parietibus tollendis, ferruminandis, ad perpendiculúmque exigendis, non æquè idonei reperiantur; nec, qui in hoc valuerint, videmus continuò eosdem tectorio albarióque inducendo esse maximè adcommodatos: nec horum ipsorum hac una in re scientiam atque artificium ad tectum aptè imponendum ac commodè fastigandum multum admodum conferre. Similiter in oratorio hoc opere, quod facultate unum, institutione multiplex est, nihil impedit, quò minùs ei perficiundo plures tamquam artifices, alii in alio partium operis genere præstantes adcedant, & suam veluti provinciam quisque sortiatur: atque alii quidem latinitatis in adolescente tamqu m fundamenta ponant; alii reliqua, eódem pertinentia, tradentes, tamquam parietes tollant; alii humanitatis atque elegantiæ quemdam colorem, tamquam albarium, adliniant; alii demum in artis intima, ac veluti ad oratorium culmen & fastigium eumdem illum adolescentem

 per-

perducentes, tamquam coronam ac tectum imponant. Utriusque autem rei causam exquirere si velimus, illam verissimam reperiemus; quòd in utraque facultate, ædificandi & instituendi, unum est quiddam, quò omnis singulorum artificum intenta mens spectet, quóque singulare cujusque ac proprium opus dirigatur: ut, quamquam diversa inter se ipsa sint opera, si tamen eòdem singula referantur, perinde sit, ac si non à multis, sed ab uno omnia administrentur. Hoc, dictum fortasse obscuriùs, dicam, si potero, planiùs. Videtísne in exstruendo ædificio sic illa ab aliis fundamenta agi atque constitùi, ut, & altitudine & laxitate, parietibus superimponendis proportione respondeant? parietes autem ipsos ab aliis ità tolli atque educi, ut & cameris & tabulatis & tecto fastigióque conveniant? reliquáque omnia sic esse inter se apta ac veluti concinentia, ut ima cum mediis, media ipsa cum imis summísque concordent? Quid ità? quia, quamquam non unius fabri opera industriáque advocatur, at unius Architecti concepta animô, suìsque momentìs, certîsque modulîs exacta, descriptio ac forma una perficitur. Quid in docendo? Hoc item multiplici in opere plures tamquam manus versantur, alia atque alia obeuntur munia, rerum est plurimarum functio atque agitatio: verùm omnia una demum mente administrantur; una est forma totius operis atque descriptio; unus omnium moderator atque architectus; una docendi est ratio; unum atque idem magisterium: ut proinde non ferè magìs latino Oratori ab ipsis initiis formando plurium Magistro-

rum

rum institutio, quàm ædificandæ ab ipsis fundamentis domui varia ac diversa plurium fabrorum opera impedimento esse possit.

Quo quidem loco illud mihi venit in mentem dicere, quo haud scio an dici verius quidquam possit: Magistros in publicis scholis non (id quod caussæ bonitate confisus, paulò antè dederam atque concesseram) non inquam, annuos, sed esse perpetuos. Non enim Magistros eos esse verè existimare possumus, qui neque à se conditas artes profitentur, neque sua præcepta tradunt, neque ab se artificii sui, sed ab aliis peti imitationem volunt. Duces hos ego ad eas artes, Interpretes quosdam, Comites, Adjutores voco: Magistros verò non alios, nisi quorum ipsæ sunt artes atque præcepta, à quibúsque imitatio petitur, duco. Itaque, quum ante annos ferme septemdecim rhetoricam hanc artem docere institui, primúmque sum auditores meos, florentissimos juvenes, adloquutus, cùm alia quædam in hanc sententiam, tum illud dicere me ac commemorare memini; in quo animadverti, universos maximè commoveri: - - *Errare; si qui me rhetoricæ Magistrum illo anno fore arbitrarentur: habere eos jam inde ab institutis publicis scholis excellentissimum rethorem, quo nemo umquam melior exstiteeit, nec verò esset exstiturus, Marcum Tullium Ciceronem. Hunc audirent, huic parerent, ad hujus se unius similitudinem conformarent: me, quamdiu tantus Magister foret, non commissurum, ut vocem ullam meam de rhetorica arte mitterem, aut opus ullum meum ad imitandum proponerem: adrogantissimi hominis esse & non*

ferendi quidquam ſperare ſe melius eſſe adlaturum: itaque ab eo uno omnia cùm præcepta tum exempla peterentur; cujus & præcepta ea eſſent, ut ex optimarum vel Græcorum vel Latinorum orationum animadverſione præſtantiora condi non poſſent; & orationes ejuſmodi, ut nullìs cujuſquam vel optimìs præceptìs poſſent abſolutiores evadere: unum modò me illud de me polliceri atque adeò præſtiturum, ut ducem me ad illum adire volentibus præberem; &, quoniam aliena quadam lingua loqueretur, interpretis vice defungerer; & quæ præciperet, & quæ ex præceptis atque arte diceret, explicarem: diligentiam, adſiduitatem, fidem meam in hac una re pollicebar: Magiſtrum me neque fore, neque, ſi maximè vellem, eſſe poſſe, teſtabar. - - Hæc ego jam tum, Florentini, non oratorio quodam more ad tempus causámque, ſed planè ex animi mei ſententia veréque dixi. Magiſtri adpellamur: at non niſi operarii quidam & miniſtri Magiſtrorum atque interpretes ſumus. Ipſi illi Donati, Alvari, Ambroſii à viſitatione, Bonciarii, Butii, Lancellotti, Soarii, Decolonii, quíque eorum ſimiles in ſcholis grammaticis aut rhetoricis prælegunțur, magiſtri non ſunt. Obſervatores modò quidam atque enarratores artificii ejus, quo in re ſive grammatica ſive rhetorica veteres illi ac germani Magiſtri utuntur, adpellandi ſunt atque habendi. Nihil de ſuo, niſi animadverſiones quaſdam adferunt; omnem præceptorum rationem ex illorum diligenti obſervatione conſtituunt. Si quid edicunt, id ſua quidem voce declaratum, ſed ex veterum illorum ſenſu prolatum intelligi volunt, eóſ-

que

que ſolos magiſtros eſſe atque haberi æquô animô ac ſumma cum voluntate patiuntur. Jam veros hoſce ac ſolos Magiſtros quis non à ſcholis publicis numquam removeri, numquam mutari, ac eſſe planè perpetuos intelligit? Magiſtrìs autem manentibûs, quantùm tandem referre ad inſtitutionem arbitramini, ſi nos, qui non niſi miniſtri quidam, ùt ſæpius dicam, atque interpretes ſumus, ad eam penè unam rem adhibiti, ut vocem vivam diſcentibus præbeamus, & noſtro ore Magiſtri ipſi illi ſua, non noſtra, animi ſenſa depromant, quantùm, inquam, referre arbitramini, nos ſi receſſerimus; & bienniô, vel etiam non plùs annô, interpretandi hoc munere defuncti, aliis deinceps atque aliis eamdem provinciam planam atque expeditam tradiderimus? Interpres receſſit; novúsſubceſſit. Quid? At manent præcepta; manet docendi ratio; manet magiſterium: Magiſtri denique illi, quos dixi, legitimi atque ordinarii, & tamquam totius operis architecti, non receſſerunt: ut, ſi diſcipuli in ſcholis iidem maneant, qui proximô annô fuerunt, nec ſe ſive ad ſuperiores facultates, ſive, ùt fieri plerumque video, ad alias quaſdam potiores, hoc eſt, magìs quæſtuoſas artes contulerint, ii, novi interpretis ac doctoris adventu, vocis alium quemdam auribus ſuis adcidere ſonum ſentiant; rem quidem ipſam atque doctrinam minimè immutatam, ſed planè eſſe eamdem intelligant. Si quis eſt autem, qui, quamquam eſſe hæc vera fateatur, interpretes modò in ſcholis publicis aliquando, non magiſtros magiſteriúmque mutari, horum tamen ipſorum interpretum mutatio-

nem esse incommodam discentibus arbitretur: huic ego homini, nimium fortasse difficili ac moroso, brevissimè respondebo: Primùm: si quid in eo esse incommodi concessero, tamen non esse ejusmodi, ut cum plurimis publicarum scholarum commodis conferatur; nec, quum res humanæ omnes aliqua in re laborent atque deficiant, neque esse possint ex omni parte perfectæ, esse æquum, ob eam unam rem scholas publicas damnari ac respui, quòd ab aliquo minimo incommodo sejunctæ esse non possint: deinde, id ità esse incommodum, ut in eo ipso tantumdem commodi reperiatur. Nam, si quid nocet mutatio, propterea nocet, quòd aliquando, qui subcessit, non eâdem sit, qua, qui recessit, sive doctrinâ, sive doctrinæ tradendæ facultate. Quid verò, si hæc ipsa in superiore fortè minora fuerint? nónne huic subcedi, meliorémque subfici ac subrogari est utile? An est aut aliqua lege cautum, aut rerum conditione fatale, ut deteriores esse semper debeant, superiori quicumque subcesserint? Concludam breviùs. In hujusmodi mutationibus, aut parem aut superiorem aut inferiorem facultate subcedere necesse est. Si par subcedat, nihil incommodi est: si superior, aliquid commodi: si inferior certè nonnihil incommodi; sed facilè & quamprimum mutatione, immo nonnisi mutatione atque aliqua subcessione, tollendum. Ità, quæ mutatio nonnihil obfutura videbatur, eadem in contrario genere aliquid prodesse intelligitur.

Reliquæ mihi nunc orationis partes duæ esse deberent: altera de diuturnitate docendi in scholis publicis; altera de quadam morum, ùt dictitant,

con-

conruptela? de quarum utraque, déque iniquiſſimis omnium, quæ fingi poſſunt, criminationibus, neque dicendi præſtitutum mihi tempus, neque ſatietas audiendi veſtra, neque verò defatigatio mea, ſinunt, me dicere ea, quæ copioſiſſimè dici graviſſiméque poſſent. Erit mihi alius eas coarguendi locus. Nolo nunc aut pauciora dicere, quàm rei gravitas poſtulat, aut plura, quàm & ratio veſtri commodi, & temporis anguſtiæ permittunt. Tum cauſæ utilius fore intelligo, ſi ad ejus graviſſimas partes tractandas, viribûs quàm integerrimîs, ac tamquam recens, adceſſero. Nunc videte, quid vobis de una illa criminatione, quam depellere à ſcholis publicis conatus ſum, ſtatuendum putetis; ex eáque reliquarum conjecturam facite. Oſtendi, Magiſtros publicos, à ſapientiſſimis viris delectos atque probatos, & in artificio ſuo diu multúmque exercitatos, plurimîſque rebûs, quibûs hominum induſtria maximè acui ſolet atque ali, vehementer excitatos, eſſe optimos, & ad docendum, ferè præter cæteros doctos homines, ad commodatos: nec, quòd aliquando, aut etiam ſæpe mutentur, quidquam id obeſſe diſcentibus; nam neque antè mutantur, quàm eam quisque doctrinæ partem tradendô abſolverit, ex qua ſic eſt ad reliquas aditus atque adcenſus, ut in ea tamen ſeparata quædam ab aliis, per ſeſéque conſiſtens ſcientia ac diſciplina conſtituatur; & ità demum mutantur, ut Magiſtrîs, ſive potiùs Magiſtrorum quibûsdam miniſtrîs atque interpretibûs mutatîs, maneat tamen, atque adeò perennet, docendi eadem ratio atque idem planè magiſterium. Habeant hoc à me interim judicii mei,

dé-

déque eorum præſtantia mirificæ opinionis teſtimonium publici, & hujuſce civitatis, & univerſæ Italiæ Doctores: reliqua autem ad ſcholas publicas pertinentia, pari fide diligentiáque tractata, alio tempore à me eodem exſpectent. Pro quo labore meo ac voluntate, hanc mihi unam referri ab iis gratiam pervelim, ut, ſi quos, natione quidem Italos, at ſtudiô, ſententiîs, moribûs denique peregrinos, hac oratione mea offenſos fortè reſciérint, quòd non in hoc Italiæ publicè docendi inſtituto alicujus externi hominis opinioni ſubſcripſerim, ne meam cauſam deſerant, ſed conſilium ac factum meum defendant, mihíque eos placare & conciliare ſtudeant: teſtentúrque meo nomine atque confirment; mihi nullas eſſe cum exteris eruditis hominibus ſuſceptas inimicitias, quorum ingeniis atque induſtriæ vehementer faveo, doctrinîs ac librîs plurimùm delector ac juvor: unum modò illud mihi non minimùm diſplicere, nec ità id moderatè ac leviter, ùt Italorum nonnulli ſolent, ferendum videri, quòd ità ſua illi venditent, ut noſtra contemnant; tantúmque tribuant ſibi, ut nobis derogent omnia, nec modò ab ſe ſua diſcere, ſed noſtra etiam dediſcere ac repudiare nos velint; eóque adrogantiæ atque impudentiæ proceſſerint, ut, ſi quando aliquod ad eos à nobis egregium opus, quod contemnere non poſſint, adfertur, ità hominem Italum laudent, ut contumelioſè Italiam flagitioséque vituperent. Solent enim jam ſic vulgò exclamare. -- *O factum male! quòd non Londini, quòd non Pariſiis, quòd non denique extra Italiam, tale ſit ingenium exortum!* quaſi verò portenti ac prodigii ſimile ſit, præclara ingenia in

Ita-

Italia nasci; aut digni non simus, quos inter ingeniosus aut doctus ullus exsistat. (a) Hoscéne spiritus? hanccíne superbiam atque adrogantiam? hanccíne maledicendi tam impunitam licentiam, cujusquam Itali, non dicam animus ferre sed aures possint? Hisce nos, de nobis tam abjectè sentientibus, tam liberè, impudentérque obloquentibus, blandiri, adulari, obsequi sic convenit, ut, quidquid sive novi adtulerint, sive antiqui ac recepti improbârint, continuò nos, sine judicio ac ratione certa aliqua, aut amplectamur aut aspernemur? Atqui, mihi credite: nisi huic effrænatæ carpendi nostra libidini Itali homines atque audaciæ, conjunctîs animîs ac viribûs, restiterimus; si, ùt quodque illi improbârint, ità nos id etiam improbandum censuerimus; si nostra ad illorum arbitrium, non ad decreta Majorum ac veritatem ipsam exegerimus; nisi nos per nos stare, nostrîsque inventîs valere posse ostenderimus: actum, actum, inquam, est de Italici splendore nominis ac dignitate, déque Italorum veteri in litteris principatu ac regno. Decus, existimationem, libertatem denique ipsam amittemus: discemus ab aliis, qui alios docere consuevimus; certísque quibusdam nationibus turpiter serviemus, qui cunctis gentibus imperare solebamus. Quúmque nos illæ sibi tam dicto audientes, támque addictos, obæratos, mancipatósqne intellexerint, non illæ quidem nos plùs diligent, sed magìs contemnent, nec docilitatem illam nostram, sed stoliditatem ducent: útque jucundiorem sibi ludum de nostra fatuitate dent, sua ipsa illa, quæ paulò antè, ipsîs auctoribûs, adceperamus, damnare rursus (quod non in una re

 jam

jam fecerunt) incipient, nósque ad vetera instituta nostra, quasi sua atque nova, revocabunt. Nos verò adsiduâ novandi curâ, tamquam aliqua tempestate jactati, neque ullum certum cursum ac præscriptum tenentes, modò vetera repudiantes, modò nova amplectentes, modò hæc ipsa fastidientes, atque illa rursus adamantes; aliorum nutum in omnibus intuentes, & ab eorum levitate pendentes, nostríque semper dissimiles: insulsi quidam, fatui, vecordes, atque omnium Gentium ineptissimi judicabimur. Consistamus igitur in Majorum nostrorum, sapientissimorum hominum, vestigiis atque institutis: Nostrorum plùs apud nos, quàm alienorum judicia valeant: à nostris moribus, quibûs semper viximus, ac præter cæteras Gentes maximè floruimus, ne recedamus: peregrinorum levitatem atque adrogantiam adspernemur; neque iis, in studiorum præsertim tatione, si sumus Itali, pareamus, sed imperemus. Dixi.

(a) At non ità abjectè de Italorum ingeniis atque doctrina Galli præsertim homines sæculo decimo sexto ineunte sentiebant. Budæus l. 1. de Asse. -- *At Italorum*, inquit, *extant opera, quæ priscam litterarum elegantiam instauràsse nobis ac retulisse jure creduntur.... Neque invitus fecerim, ut Italiæ alumnis, velut majorum Gentium scriptoribus, sedendi in orchestrâ hujus Theatri jus tribuam. sed quis jam omni gradu, atque in quintam classem dejectos aut submotos Gallos esse patiatur.... Verùm esto (quod tamen pace dictum aliarum Provinciarum velim) Itali hominum soli hactenus hoc nomine in cœlo esse dicuntur, aliarum Gentium opinione: hoc est, Italos hodie omnium ore celebrari. Sed si Herculem, & Liberum, & Castores in cœlum ingentia merita subvexisse traduntur, cur non possint olim & alii scribendi industriâ parem, & similem Italis laudem mereri, atque adeò jus ipsum sperare Quiritium?* --

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU, PRO PUBLICIS SCHOLIS ORATIO II.

HABITA FLORENTIÆ

IV. KAL. FEBRUARIAS ANNO MDCCXXXVIII.

CORAM

FRANCISCO MARIA GINORIO, FÆSULANORUM PONTIFICE.

VI

PUblicarum Scholarum defensionem, à me superiore anno institutam, atque ex hoc ipso loco susceptam, meministis, ùt opinor, Florentini, ità propter summam rerum dicendarum copiam ac varietatem, non potuisse unica oratione universam comprehendi; ut, quum tria proposuissem, de quibus dicerem, vix unum illud, quod primum in partitione fuerat, de Magistrorum genere ac mutationibus, explicârim: reliqua autem duo, de diuturnitate docendi, déque morum conruptela, omnino intacta reliquerim. Quod quum ità tum adcidisset, sic tamen putabam fore, facilè ut reliquas criminationes illas altera dumtaxat actione complecterer, & utrique satìs commodè uno atque eodem tempore responderem. Verùm, quum ad eas ipsas defensionem meam compararem,

 om-

omniáque, quæ in re essent, satìs adtento animo nuper inquirerem, digererem, expenderem, adornarem; ità se mihi multa in illa commentatione obtulerunt, ut, nisi suscepto patrocinio deesse velim, tribûs omnino actionibûs, quod reliquum causæ est, mihi esse absolvendum intelligam. Nam diuturnitatis quidem refutatio non nisi bipartita esse potest. Quum enim plurimos, &c, verè ut dicam, plerosque, hac quidem tempestate, diutiùs, quàm oporteat, in publicis Scholis versari, nec satìs umquam eruditos evadere adolescentes constet: duo certe illa præstare atque efficere debeo, ut & id non esse publicis Scholis adscribendum ostendam, & veras hujus ipsius rei causas investigem ac proferam: quò, iis repertîs atque enunciatîs, neque ullus in animis hominum scrupulus aut dubitatio relinquatur, & ab hujus criminis suspicione publicas abesse Scholas magìs ac magìs intelligatur. Itaque duplex mihi actio ex una illa criminatione nascetur: quarum altera in purgatione criminis, altera in diuturnitatis hujus causarum investigatione versabitur. Tertia denique illa omnium gravissima adcedet actio de moribus. Verùm duo hæc quidem aliàs: nunc primum illud, si placet, de docendi diuturnitate videamus.

Nimis diu in Scholis publicis detineri Juventutem queruntur. Si Scholarum ipsarum id vitiô contingit: gravis sanè querela, justa reprehensio, res ipsa denique omni animi adversione providenda atque emendanda. Neque enim aut tam longum est homini ad vivendum spatium à na-

natura concessum, aut tam modica hujus ipsius vitæ occupatio est, ut non vel in unius anni jactura damni plurimum fiat. Si non publica, sed privata juventutis institutione hoc adsequimur, ut aliquot annos, aut etiam menses, otio ac cessationi, hoc est, morti cuidam demtos, agendo aognoscendôque, id est, veræ hominis vitæ, addere possimus: valeant doctores publici, gymnasia autem publica non claudantur modò, verùm etiam disturbentur. Non juventus propter gymnasia, sed propter juventutem gymnasia sunt: huic illa oportet, non hanc illis adcommodari. Potior sit omnium ratio, quàm paucorum: nec consuetudini, sed utilitati publicæ serviatur. Equidem, quod ad me adtinet, provinciam hanc docendi meam, quam jamdiu maximas inter ærumnas gero, non modò non invitus, sed lætus atque alacer deponam. Videbor mihi aliquando liber, si meis me litterulis sine interpellatoribus dedero: & aliquid fortasse discere incipiam, quum alios docere destitero. Magnam habebo privatis doctoribus gratiam, qui me hoc onere, quod vix ferre jam possum, levabunt; nec minorem meorum auditorum parentibus, qui, quò celeriores liberis suis cursus doctrinarum præstent, moram mihi omnem ad easdem inflammatô studiô ab ipsa pueritia contendenti, removebunt. Probo consilium; propositum laudo; & egregiam istam nullas in vita negligendi litteras voluntatem, ac tamquam avaritiam temporis, vehementer esse commendandam puto. Placet vox illa mihi parentum, &

 cùm

cùm plenam charitatis erga liberos tum etiam ſapientiſſimam judico. Volumus, inquiunt, grammaticos eſſe liberos noſtros, volumus eſſe rhetoricos: ſed mathematicos, ſed philoſophos, ſed theologos, ſed reliquîs doctrinîs omnibûs inſtructos eſſe non nolumus. Neque ulla pars vitæ ſtudiîs vacet, neque omnis uni ſtudio ætas addicatur. Prima celeriter percurrantur, ne nimis ſerò ad extrema veniatur. Ut non multùm ad carceres hæſeris, haud multum tibi admodum, ad metas ut pervenias, ſupererit. Non igitur in Scholis publicis juventus miſera conſeneſcat: non in grammaticis, non in rhetoricis pars vitæ maxima, ac verò optima conſumatur: ſuum etiam reliquis diſciplinis tempus, ſuum ſtudium, ſuáque opera tribuatur.

Hæc qui commemorari audiêrit, & tam ſeriò gravitérque agi à plerisque parentibus animadverterit; profectò cùm illos præclarè ſentire magnificéque loqui intelliget, tum illis obtemperandum, eorúmque egregiam hanc voluntatem omni ope adjuvandam exiſtimabit. At verò quum idem deinde videat, dimiſſos è Scholis publicis adoleſcentes non ad alias facultates ferme contendere, ſed, omni omnium litterarum abjectâ curâ, vel malè agere, vel agere id unum, nihil ut agant: ſanè miretur, quid tantopere properatô opus eſſet; cur nihil longius parentibus videretur, quàm ut illi, ſæpe nondum ſatis eruditi, è gymnaſiis excederent; cur denique non eam partem ætatis, quæ maximè proclivis ad vitia eſt ac lubrica, maluerint à ſuis ſub Ma-

gi-

giftrorum liberali difciplina, quàm in licentia, otio defidiáque confumi:

Quotus enim quisque eft ex iis, qui tam celeriter gymnafia reliquerunt, aut, ùt ipfi loquuntur, ftudiorum curriculum confecerunt, quibus non hæc ipfa ftudia, non cupiditatem ac fitim, ùt fieri oportebat, incendiffe, fed faftidium ac fatietatem adtuliffe videantur? Num eruditorum cœtus celebrare, num commentari, num fcribere eos aliquid, num denique lectitare fcriptores ullos, nifi fi fortè aut Marinum, aut Guarinum, aut aliquem eorum fimilem fufpicamur? non eos tota paffim urbe compofito ac delibuto capillô, molliffimo inceffu, muliebri propè cultu concurfare? non matronarum cathedris aut curribus hærere? non ludis, non fpectaculis omnibus intereffe? non etiam popinas ac tabernas frequentare? non amoribus inretitos? non voluptatibûs captos? non ære alieno obligatos, atque adeò preffos videmus? Unum modò habent, in quo reprehendi non poffint. Nam vigilantes effe audio; qui quidem totas noctes in alea choreísque confumant. Si qui autem aut equîs, aut canibûs, aut gladiîs, aut fidibûs delectantur; ii demum effe aliquid, ac multùm quidem agere exiftimantur. Et verò non planè nihil agunt, fúntque in eo ipfo, quod agunt, quantulum id cumque eft, fi non laudandi, at certè ferendi. Sed videtis, quomodo defciverint, & in pejus lapfa fint omnia: fiquidem quæ vitia non funt, eas virtutes ducimus, & in laude ponimus, quæ vix vituperationem effugiunt. Nam cer-

certè & equitare, & venari, & digladiari, canere non multum veræ laudis habent, iísque esse impensiùs deditum haud multò est plus, quàm esse in ipsis occupationibus otiosum, sive in ipso otio occupatum. Verè igitur mihi videor esse dicturus, quidquid longioris temporis in hac quidem vivendi ratione (quæ tantùm à consuetudine institutóque majorum deflexit, ut non iis, sed aut Ægyptiis, aut Asianis, aut Sybaritis, aut si quæ delicatiores molliorésque fuisse gentes memorantur, prognati esse videamur) quidquid, inquam, longioris temporis in adolescentium institutione consumeretur, non id bonis ullis artibus aut doctrinæ, sed deliciis, sed voluptatibus, sed, ut levissimè dicam, otio atque inertiæ subductum iri. Quæ quum ità sint, utinam hanc mihi facultatem causa daret, ut possem hoc confiteri: diutiùs, quàm addiscendis litteris esset satìs, adolescentes à Scholis publicis detineri. Hoc ego crimen non reformidarem, sed libenter agnoscerem, nec modò non refutandum, sed mihi præ me ferendum putarem. Quum enim morum potior ac probitatis, quàm eruditionis cura esse debeat, præstétque improbîs ac noxiîs civibûs carere, quàm litteratîs hominibûs abundare rempublicam: quid ad publicarum Scholarum decus ac laudem commemorari à me inlustrius posset, quàm eas hoc in hac vita moribúsque præstare, ut quantum moræ in docendo juventutis eruditioni adferunt, tantum temporis adultioris ætatis licentiæ, aut certè inertiæ detrahatur? Sed non licet tantum bonitatis atque splendoris cau-

ſæ adrogare : non poſſum Scholis publicis diuturnitatem in docendo iſtam ſalutarem, non ſingulare in rempublicam beneficium meritúmque tribuere. Id igitur ſumamus, eóque contenti ſimus, quod ſimplex veritatis ratio, & cauſa ipſa concedit. Neque enim ejusmodi illa eſt, ut, niſi mendacio nixa, non poſſit firmitate ſua ipsáque veritate conſiſtere. Nego longiora, quàm addiſcendis litteris neceſſe eſt, in Scholis publicis diſciplinarum eſſe curricula: nego domeſtica privati cujusquam doctoris inſtitutione fieri contractiora.

Atque hoc quidem poſterius cum illa exceptione dictum intelligi volo, ut, ſi publicæ inſtitutioni privata adjungatur, atque altera ab altera mutuò viciſsímque adjuvetur, non negem multum ſanè id ad diſcendi celeritatem conferre: illa modò præſcriptio in hoc genere cautióque adhibeatur, in eóque ſita eſſe omnia exiſtimentur, ut, non ſolùm non contraria, ſed ne diverſa quidem alia ab alio doctore tradantur; & ut privatus ille non princeps ac dux in inſtituendo ſit, ſed veluti quidam adminiſter ac comes, & tamquam partium ſecundarum ſe eſſe actorem patiatur. Hæc ſi fiant, ſi domeſticus hic ſuam ad illius publici inſtitutionem adcommodet, ſi eadem diſcentibus ab utroque inculcentur, ſi domeſtici operis, ſi ſcholaſtici ratio repetatur, ſi denique id agatur, ut, quæ in publicis puer Scholis didicerit, ne ea per negligentiam ſocordiámque domi dediſcat: abſolutiſſimum fore opus cenſeo, nec quidquam ad do-

ſtrinam celeriter adripiendam fieri poſſe adcommodatius puto.

Licet hinc etiam omnes intelligant, id quod ſuperiore actione teſtatus ſum, privatis me non eſſe doctoribus infenſum, quorum in diſcipulis inſtituendis operam & vehementer probem, & mihi etiam depoſcam ac flagitem. Utinam multos tales nanciſcar, qui in excolendis, tamquam agris, adoleſcentulorum ingeniis, jugum pariter mecum ferre non detrectent. Utinam ea facultas omnibus diſcipulorum meorum parentibus detur, ut liberis ſuis privatos etiam adhibere doctores poſſint. Magna profectò me laboris ac moleſtiæ parte liberarent (quamquam id eſt levius, nec, mihi ut tribuatur, poſtulo) ſed certè valde ità liberorum bono ſtudiiſque conſulerent; valde id ad eam, quam potiſſimùm ipſi ſpectant, diſcendi feſtinationem conduceret.

In quo ſanè mirandum eſt, vehementiùs nos de ſuis ſuorúmque commodis laborare, quàm ipſos; nec nobis tamen parem gratiam pro tam liberali voluntate ſingularíque ſtudio referri. Nam nos quidem, quò citiùs inſtituere eorum liberos atque erudire poſſimus, privatorum doctorum operam ac miniſterium ultro advocamus: ipſi noſtram operam adſpernantur atque rejiciunt; malúntque à ſolis privatis, quàm conjunctim à publicis, in ſuis liberis erudiendis elaborari: quaſi non modò non erudire eos, ſed ne conferre quidem aliquid ſive ad eorum eruditionem, ſive ad erudiendi celeritatem poſſemus, ſi ad privati doctoris præcepta atque inſtitutio-

tutionem noſtra vox etiam, noſtræque facultatis, & induſtriæ nonnihil adcederet.

Sed nimirum non odiô id noſtri, neque quò de facultate noſtra ſecùs, ac nos vellemus, exiſtiment, ſed planè amore ac miſeratione quadam commoti impulsíque faciunt. Vident confluere undique ad nos plures, quàm ut uni tanto tot erudiendorum oneri ferendo pares eſſe poſſimus. Vocem profectò ipſam, ne ſi Stentorea quidem ſit, tantæ auditorum frequentiæ ſufficere non putant poſſe. Nobis parcunt; noſtris viribus ac valetudini conſulunt; minùs occupatis atque diſtentis laborem atque onus imponunt.

Quis non hac tanta támque inuſitata humaniſſimorum virorum benignitate capiatur? Cujus non publici doctoris animus ac voluntas ad mutuô reſpondendum tantæ erga ſe benevolentiæ, ſollicitudini, curæque excitetur? Nemo, ùt opinor, eorum eſt, qui non eò etiam ægriùs ferat, nequaquam ad ſe talium parentum liberos mitti, quò magìs ad ſe ſuáque commoda intelligit non mittendi cauſam pertinere. Nobiſcum igitur præclarè agitur: major noſtri ratio, quàm vulgò exiſtimatur, habetur. Redeamus ſanè cum iis hominibus in gratiam, à quibus vanîs quibûsdam ſuſpicionibûs, fictíſque malevolorum ac diſſeminatis rumuſculis abalienati eramus. Nihil eſt de noſtra dignitate aut exiſtimatione detractum: aliquid etiam commodis noſtris eſt, degendæque vitæ tranquillitati conceſſum. Privatis doctoribus timeo. Vereor, ne majus iis onus,

 quàm

quàm quod ferre possint, imponatur. Levari nos labore molestiáque gratum est: gravari eos opprimíque non est æquum. Atqui, nisi provisum sit, quantum adsequi conjecturâ possum, debilitentur nimio labore, atque inter opus deficiant, necesse est.

Video enim eò illos ferè arcessiri, ubi robusta firmáque ætate florens paterfamilias, amans reipublicæ civis, non infœcundam uxorem superûm benignitate nactus, catervas liberorum patriæ ac gentis incremento procreavit. Nec verò eos genitrix, ùt Terra parens Titanas, uno omnes conceptu fatúque fudit. Quamquam omnes multum de parentibus referant, fratrésque eos esse germanos vel primo adspectu possis agnoscere: at ætate, at ingeniis, at doctrina differunt. Maximus quidem natu, nec jam impubes ac puer, sed planè juvenis, ceteris, ùt ætate, sic etiam eruditione antecellat necesse est. Eum ego rhetoricis institutionibus atque poëticis maturum autumo. Proximus quidem is videtur, qui earumdem facultatum initiîs, & mitioribûs quibûsdam litterîs sit atque humanioribûs imbuendus. Reliquos deinceps minores illos in grammaticis detinendos omnes exercendósque censeo; sed ità, ut non omnia omnibus æquè conveniant; verùm ut minimis prima illa nominum verborúmque elementa tradantur; grandiusculi participiorum, gerundiorum, reliquarúmque rerum grammaticîs illîs tamquam mysteriîs initientur; tertiis intimior Latinæ syntaxis ratio explicetur. Quid verò festivissimo illo puellula-

rum

rum choro faciemus? Nónne ipſo ore geſtúque declarant, cupere ſe etiam ac velle unà cum fratribus erudiri? Eásne lanam modò ac colum ancillari miniſterio ſemper tractare patiemur? non indoli naturæque indulgebimus? non honeſtiſſimæ voluntati obſequemur? Nolo Pieridas eſſe mulieres, ſed nec planè amuſas ac ruſticanas evadere. His igitur ſua quoque cura impendatur: ſciátque privatus noſter recénsque doctor, poſtremum hoc ab ſe expeti munus atque exigi, ut rationem legendi ſcribendíque puellas etiam duas, trésve, quattuórve doceat.

O miſerum atque infelicem, quisquis is eſt, cui tam multiplex, tam varia, tam impedita procuratio demandatur! O gravem! O ærumnoſam! O horribilem vitæ conditionem! Hoc nimirum illud erat, quod verebar, ídque animus quaſi divinans præſagiebat, fore, utì miſericordes iſti parentes, qui aliquid ex labore noſtro, noſtríſque occupationibus, domi ſuos liberos continendô, deonerare vellent, nimium iidem ac non ferendum onus in privatos doctores trajicerent atque transferrent. Miſeret me certè hominis iſtius, qui tantîs litterîs inſtructus atque abundans, quantas oportet eſſe ei, qui non unus è multis, ſed inter multos propè ſingularis, à copioſo & locuplete patrefamilias conducitur, ut grammaticum, ut poëtam, ut rhetorem, ut mathematicum, ſi neceſſe eſt, ac philoſophum apud ſe agat, primùm totos dies cum pueris puellíſque vir graviſſimus, & doctiſſimorum hominum cœtibus ſermonibúsque adſuetus, verſari

cogatur: deinde aciem ingenii ſui, vímque doctrinæ propè immenſam in exiguum arctúmque concludat, & facultatem ſuam in orationibus, poëmatis, theorematísque ſubtiliſſimis exercitatam, ad leviſſimas ſanè putidulásque præceptiunculas demittat ac contrahat.

Sed quid facias? Ità homines ſunt, ut, quæ vitæ conditio acerba tibi ac non ferenda videatur, eadem aliis valde probetur atque expetatur. Dimittamus igitur iſtos, qui privati magiſterii provinciam, tamquam formoſam aliquam multísque procis petitam ſponſam nacti, non modò ut ſui miſereamur, non poſtulant, verùm etiam ſibi invideri à nobis putant. Sed habeant ſanè ſibi totum iſtuc, quidquid eſt, formæ mirificæ atque elegantiæ: me quidem certè rivalem non habebunt.

At verò, ſi non eorum, quod ità ipſi malunt, miſerebor; non poterit certè mihi, non vobis Florentini, non prudentiſſimo cuique viro tot ingenuorum una in domo conditio non miſeranda vehementer videri. Unúsne tam multis, in docendi generibus diſſimillimis, ſufficiet? An poſſunt omnia promiſcuè omnibus tradi? Nihil inter lectionem ſcriptionémque differt? rhetoricæne præceptiones poſſunt grammaticis diſcipulis adcommodari? Non alia oratorum, alia poëtarum eſt inſtitutio? quid orationi cum carmine? quid figuris dicendi cum emendata loquutione? quid ſcriptori cum anagnoſte? Alius alii ſit impedimento neceſſe eſt. Quantum uni tribueris, tantum ſubripueris alteri. Non potes non aliquem negligere, qui

o-

omnes complecti velis: nisi autem omnes complexus fueris, certè aliquem negliges. Non intelligo, quid ista domestica institutione discipuli tam dispares adjuventur. Temporis compendium, in ista tam multiplicis doctrinæ ratione, non video. Ut multum operæ singulis culturæque impendatur, vix poterit quoque die sesquihoræ spatium unicuique contingere. Quantulum autem est hoc, non dico ad discendi celeritatem, sed ad mediocritatem sciendi? Tu mihi etiam Scholas publicas criminaberis, ac nimis longam in iis esse institutionem quereris? Quinque solidas diurnas horas eamdem, ùt dicitur, incudem tundimus. Idem opus sive grammaticum, sive rhetoricum, sive poëticum sine intermissione urgemus. Ferrea sint licèt, quæ tractamus, ingenia; cedant tamen repetitis ictibus necesse est, atque mollescant. Aut nullum docendi discendíque compendium est, aut hoc est profectò, eadem iisdem diuturnâ operâ perpetuâque inculcare.

Placet, inquiunt, consilium: sic igitur faciemus: singulos singulis liberis nostris privatos doctores adjungemus, qui eadem adsiduè iisdem inculcent. Id si fecerimus, profectò vicimus. Neque enim tam celeriter publico doctori, qui tam multos vulgò suscipit instituendos, erudire suos licebit, quàm privatis nostris, qui uni sese totos impendent.

Heic ego, tam subita támque acuta istorum interpellatione oppressus atque perculsus, quid tandem, Florentini, reponam? Quid me vos respon-

ſponſurum putatis: Fortaſſe id dicam, quod dicturum me nemo veſtrum ſuſpicatur. Videte, quàm non ego meam cauſam agam, ſed pro litteris, & pro publicis utilitatibus ac commodis laborem. Quod quidem mihi publicos doctores conceſſuros certò ſcio, nec me prævaricationis alicujus acturos reum, ſi quod eſt pleriſque mortalibus maximè gratum, reipublicæ autem ipſi propè æquè ſalutare futurum, quamquam minùs Scholis ipſorum utile, hoc tempore dixero. Ego verò, ſi qua in civitate tanta ſit excellentium doctorum copia, ut ſingulis adoleſcentibus ſinguli excellentes doctores poſſint adtribui, non dubitabo privatam iſtiusmodi inſtitutionem ſi non publicæ anteferre, at certè cum ea propemodum comparare. Ne ſic quidem publicæ inſtitutionis illa, quam quærimus, brevitas celeritásque æquabitur: verumtamen neque tanta erit hujus privatæ diuturnitas, ut non, in hoc hominum tam inſolenti publicarum Scholarum faſtidio, ferri quodammodo atque adeò negligi poſſit. Sed tam multos iſtos excellentes ubinam reperire doctores poſſumus? Fac reperiri. Ex iis ipſis quàm multi à privato magiſterio iſto, humili, obſcuro, ærumnoſiſſimóque abhorrebunt. Quò magìs excellent, eò minùs volent: facultati obſtabit ambitio: præſtantia dignitate obruetur. At ampliſſimîs præmiîs propoſitîs, promiſsîsque ingentibûs invitabuntur. Quid dicam hoc loco, planè neſcio, Florentini. Non enim divitias cujusquam civis, neque munificentiam ſatìs novi. Unum tamen illud dicere non omit-

tam

tam, hoc vulgò in magiſtris ſive privatis ſive publicis conducendis adcidere, ut, qui liberales in eos munificíque eſſe vellent, ferme non poſſint; qui poſſent, nolint oppidò. Nec verò nonnullorum etiam querelis non aliquando interfui, qui ſecum valde inliberaliter, & certè non ùt pro ſua opera atque in erudiendis pueris labore æquum erat, agi à parentibus dicerent. Quos quidem ità conſolari conſuevi, ut præteritorum memoriam temporum repetens, haud aliter in omni ætate cum magiſtris actum eſſe à parentibus doceam: ſoleóque illos ad luculentum ſanè auctorem Juvenalem (*) rejicere; qui, commemoratîs inſanîs hominum ſua tempeſtate locupletiſſimorum ſumtibûs, ità de eorumdem in filiorum magiſtros parſimonia avaritiáque teſtatur:

(*) *Satyra VII.v.186.*

Hos inter ſumtus ſextertia Quintiliano,
Ut multum, duo ſufficient.

Tum ad extremum non ſine quodam fatidico mentis inſtinctu, quo non ſuam modò, ſed conſequentes etiam ætates, noſtrámque hanc adeò complexus eſt, egregius vates ac planè vates exclamat:

. Res nulla minoris
Conſtabit patri, quàm filius.

Verùm hæc ego, conſolandi causâ neceſſarios meos, aliquando ſoleo, non exprobrandi cujusquam divitis conſuetudinem, commemorare. Sed profectò videtis, rationi illi atque inſtituto, ſingulos excellentes doctores ſingulis

adolescentulis adhibendi, sive excellentium paucitatem, sive eorum ipsorum in summa etiam copia voluntatem, sive demum parentum parsimoniam adversari: ut omnino de talibus consultare, optantis magìs sit, quàm rem explicatam, quæque fieri in hominum vita possit, in medium adferentis.

Sed certè aliquis aliquando reperietur parens, cùi & conducendi liberis suis egregii doctoris facultas suppetat, nec voluntas non suppeditet. Quid? plùs tum domestica, quàm publica institutio valebit? Unus uni addictus plùs proficiet, quàm in Scholis publicus doctor multis deditus? Continget id fortasse aliquando: contigisse etiam nonnumquam possim concedere. Sed neque ex iis, quæ solent perraró contingere, agendarum in vita rerum constituenda ratio est ac moderanda; neque certè id ipsum, quod aliquando sive contigisse, sive contingere posse confiteor, docentium facultati est, sed discentium præstantiæ, singularibúsque ingeniis tribuendum. Valet, si quando id evenit, vis animi excellens quædam, non disciplina: non ratio, sed natura dominatur. Da celeres in adolescente ingenii atque acutos motus; da acre discendi studium; da sciendi incensam atque inflammatam cupiditatem: adde eò animi generosam quamdam indolem atque excelsam, quem vinci pudeat, qui ne parem quidem ferre possit, sed primas in litteris petat ac concupiscat, gloriæque stimulìs acerrimìs concitetur: næ iste, tantìs bonìs ac dotibûs cumulatus, haud multùm sanè

ma-

magiſtri ullius inſtitutionem requiret. Simul ac prima tradideris, ac, tamquam forti equo ac generoſo, ſtadium curriculúmque commonſtrâris; impiger ad metas ſine duce, aut rectore provolabit. Factum hoc etiam in ſcholis publicis, & me diſcente commemini, & me docente expertus ſum, ut incredibiles quidam ad omnem litteraturam talium ingeniorum, atque admirabiles curſus exſtiterint. Quid quòd de Torquato Taſſo, principe illo epici apud Italos carminis Alite, proditum memoriæ eſt, (a) eum à Bernardo patre, vix dum quadrimum, meæ Sodalitatis hominibus, qui recèns ludum Neapoli aperuerant, in publicam diſciplinam traditum ac commendatum, uſque adeò in litteris támque celeriter profeciſſe, ut ſeptennis & Latinam perbene linguam nôſſet, & Græcam non ignoraret, & verſus & orationes ſcriberet, & ad coronam, quæ ſcripſerat, recitaret?

Sed ego non exemplîs ſingularibûs abutar: non, quod aliquando, quod præter conſuetudinem, quod alia fortaſſe de cauſa adcidit, continuò id publicis Scholis adſcribendum putem. Quod more, quod plerumque, quod rei ipſius efficientia quadam naturâque fit, id in omni diſputatione valeat, id omni cauſæ ac controverſiæ ſuffragetur.

Sic igitur ſtatuo: unius doctoris in uno erudiendo impenſam atque occupatam operam minùs vulgò eſſe utilem, quàm multis in eodem genere inſtitutionis addictam. Quî tandem hoc demonſtrari poteſt? Quia plùs à multis unus,

 quàm

quàm ab uno adjuvatur. Quid ais, ó bone (dicet aliquis) quæ rerum portenta narras? inludísne tu nobis: an te ſtultiſſima opinione ludi atque agi transverſum ſinis? Hoc quidem ridiculum eſt, magiſtros putare à diſcipulis adjuvari; nec docendi munus onus eſſe quoddam videre, quod, quò plures docendi ſunt, eò magìs, non minuitur, ſed augetur.

Hoc mihi certè ignotum eſſe non poteſt, eſſe onus & ſanè grave ac permagnum, atque Æthnâ (ùt dicitur) gravius, docere. Sed ne illud quidem ignorari à me exiſtimandum eſt, diſcentiúmne multitudine adlevetur id onus, an graveſcat. Levius certè fieri, quicumque mercede docent, eóque levius, quò plures docent, confitebuntur. Verùm iis quoque, qui non mercenariam operam ſuam locant, ſed gratuitam impendunt, ſcitote idem videri, idémque uſuvenire, ut multitudine potiùs diſcipulorum, quàm paucitate ſubleventur. Quod oratoribus concio, quod recitatoribus cœtus, quod actoribus corona, hoc eſt auditorum frequentia doctoribus. Contrahuntur animi ſolitudine, adflictantur, concidunt: langueſcit induſtria, frangitur actio, vox denique ipſa debilitatur. Nec modo ità fit naturâ: ſed iudiciô id etiam ac voluntate faciunt. Inſani enim eſſe hominis arbitrantur, aut vocem validiùs intendere, aut actionem acriùs commovere, aut vehementiùs animîs concitari, denique non modicè, non leniter, non remiſsè omnia aut eloqui aut agere, ubi vix ſit, qui te exaudiat, & cujus causâ tan-

tùm

tùm contendere conaríque debeas. Contrà verò erigimur, recreamur, commovemur frequentiâ; causámque esse justam putamus, cur & voce & actione & animis excitemur, ubi plurimos in nos intentos, & tamquam ab ore pendentes nostro intuemur. Jam verò quantum de ardore animi, déque actionis vocísque motu ac contentione remittitur; tantum de vi ac facultate sive docendi, sive persuadendi, sive efficiendi denique quidpiam in eorum mentibus, ad quos adhibetur oratio, ferè deperditur: eóque minùs ad comprehendendam, tamquam aliquam flammam, vim orationis atque doctrinæ est aptus auditor, quò frigidior ad eum atque languidior, sive orator, sive doctor adcedit. Hæc scilicet nemo non ità contingere, ac necessariò quidem contingere intelligit.

Quod igitur possumus studium ab eo doctore, quam alacritatem, quam vim in docendo contentionémque exspectare, cui, tamquam fabulam acturo, ædium angustissima maximéque abdita zothecula totum theatrum sit, consessus spectatorésque puerulus? Exanimetur mente, actione torpescat, linguâ etiam hæsitet necesse est. Nolim hunc ego valde esse doctum. Æquiùs tolerantiúsque tantas rerum angustias diritatésque feret indoctior. Quò est enim quisque eruditior, hoc luce magìs frequentiâque delectatur: hoc se majore theatro dignum putat.

Verùm me quidem non magìs iste doctor, certè miserandus, quàm docendus ille, qui timidus ac verecundus, mærens, terrámque intuens

adſtat, ingenuus puer movet. Videor enim illi adeſſe, ac tamquam præſens præſentem intueri. O miſerum atque infelicem, & certè non iſta fortuna dignum! Quid mæres, miſer, quid me identidem adſpectas, quid ſuſpiras, quid ingemiſcis? Miſericordiam tibi ego, dolorémque meum poſſum impertiri; ſolatium ac ſalutem non niſi parens poteſt. Qui tibi animus, miſer, quæ mens, quæ vita ſoli cum ſolo, triſti, ſevero, horrido, fortaſſe etiam moroſo, clamoſo, plagoſo, inhumano? Nónne neceſſe eſt, ùt aviculas videmus à gregalibus caveâ diſcluſas, deſpondere, maceſcere, interire; ità te miſellum æqualium cœtibûs intercluſum, tamquam cœlô liberô prohibitum, tanta in ſolitudine ac tenebris brevì contabeſcere atque emori? Sed fac vivas; atque utinam felix diúque vivas: at non ſperet pater, te tantâ confectum curâ, tantóque mærore perditum, adflictum, exanimatum, lucis vitæque pertæſum, excitaturum eſſe umquam animum atque erecturum, & illos, quos ſomniat, in litteris proceſſus celeriter eſſe effecturum.

Sed nos jam ex hoc privati laris, tamquam carceris, horrore ac ſolitudine ad publicarum Scholarum lucem ac frequentiam conferamus. Nitent heic mihi omnia, rident, geſtiunt: nihil ſqualidum, nihil triſte, nihil obſoletum. Placent mihi ſubſelliorum illi ipſi gradus atque ordines, ut me ingredi quoddam theatrum exiſtimem. Placent pendentes parietibûs coronæ, tubæ, vexilla: tam multa illa litterariæ, tam-

quam

quam bellicæ, virtutis insignia; Pœnorum leones illi, Romanorúmque illæ aquilæ, tantáque magnarum rerum, ùt in scena, ipsa imitatio placet. Consessus verò ille tam frequens, tam honestus, tam splendidus tot ingenuorum; mundities, cultus, vultus illi feroculi, magnum quiddam ac præclarum minitantes, cui tandem poterunt displicere? Quanta alacritas? quanta sedulitas? quanta æmulatio? Quæ spes? qui timor? quæ cura? Ingenii enim mox est, memoriæ, doctrinæ, diligentiæ faciendum tanta in celebritate periculum. Procedit ecce publicus doctor: gymnasii limen ingreditur. Omne murmur ac strepitus, si quis erat, illico conquiescit. Adsurgitur: fit honestissima persalutatio: considitur: nihil cessatur. Jubentur prodire ex adversis partibus aliquot, tamquam pugilum, paria, & in mediam arenam ad certamen luctámque descendere, & memoriter insigniorem aliquem veterum, sive oratorum, sive poëtarum locum alternis vicibûs recitare. Consistunt in medio gymnasio duæ utrimque adolescentulorum acies, magnorum exercituum instar atque animos gerentes. Datur pugnæ signum: confligitur: recitatur. Qui cursus verborum, DEUS immortalis! quæ linguæ celeritas! quàm nulla hæsitatio! Ut imminent adversarii! ùt instant! ùt urgent! ùt moram adferre aliquam student! ùt offendicula injiciunt! ùt dejicere ac deturbare stantes omni ope víque conantur! Nec, si non potuerunt, tamen animos demittunt: æquè se vicissim restituros, neque locô movendos

dos ac pervertendos confidunt; &, si non vicerint, non esse tamen vincendos sperant. Instauratur de integro certamen: atrocior pugna committitur: hos successus ferociores, illos anceps prœlii eventus ex omni parte cautiores facit. Fit clamor, impetus, incursus: petitiones propemodum gladiatoriæ conjiciuntur: aliquæ declinantur, non omnes. Qui enim id in tanto animorum ardore ac pertinacia possit? Heic lapsus aliquis concidit. Clamorem victores tollunt, gestiunt, exsiliunt, gratulantur: supplicationem propè sibi decerni ac triumphum postulant. Silent contrà victi, dolent, indignantur, inlacrymant. Excedunt tamquam saucii ex acie; integri recentésque subcedunt, qui hostium effrænatos impetus atque insolentiam frangant ac comprimant. Pugnatur rursus infestissimîs animîs: stat aut gloriosè vincere aut honestè cadere: hæret vir viro, pes pedi: manus manu conseritur: vî geritur res. Pulvereæ adeò nubes, pedum supplosione & corporum agitatione, tolluntur. Quod ubi doctor animadvertit, rem plùs nimio calere, & propè ad internecionem atque exitium adduci, furentes auctoritate sua nutúque cohibet, atque, ùt Virgilianus ille Æolus,

Mollitque animos & temperat iras: (*)

conlaudatîsque victoribûs, præmiôque ornatîs, & tamquam bonus imperator, suorum virtute rebúsque gestis vehementer lætatus, receptui cani jubet; sed ità, ut faciat tamen victis certaminis in alio quodam genere potestatem. Non pugnâ

(*) Æneid. 1. v. 61.

gnâ desistitur, sed locus atque arma mutantur. Scribendo, interpretandóque decertant. Pugnatur eminus nihilo segniùs, quàm modò pugnatum est còminus. Idem animus, eadem vis, eædem rerum fortunæque vicissitudines. Ità post multas in acerrima contentione consumtas horas, quum se propter ardorem animi tamdiu contendisse vix sentiant, in castra præclaræ cohortes dimittuntur; domum disceditur; curantur corpora; ad aciem, ad solem, ad pulverem haud ità multò pòst reditur: eáque toto anno perpetua sibíque subcedens exercitatio in Scholis publicis contentióque servatur.

Heic mihi quisquam audeat segnem illam privati doctoris atque intermortuam disciplinam objicere, aut verò etiam commemorare? Quisquámne privatas Scholas publicis anteponat, faciliorésque in illis, quàm in his doctrinarum esse cursus contendat? Quid illîs magìs impeditum? quid autem hîs commodius atque explicatius? Heic frequentia, illic solitudo; heic alacritas; illic torpor; heic contentio, illic quies; heic æmulatio, illic securitas: denique in illis statuere hoc nemo possît, pluráne incommoda docentium facultatem, an discentium industriam remorentur; contrà in his omnia sunt cùm ad discentium utilitates, tum ad docentium rationes maximè adcommodata. Agitur heic semper aliquid, in litteris adsiduè vivitur, non torpent animi, non languescunt: laude, ignominia; spe, timore; præmiis, suppliciis excitantur. Quam potest quisquam hinc exsistere docendi moram, quam discendi diuturnitatem commini-

fci? Nónne omnia eò potiùs referri ac collineare intelligimus. ut quàm fieri poteft celerrimè breviffiméque difcatur?

At doctrinæ tradendæ turba obftat; nec, perinde ùt uni privatus, ità multis poteft fe totum publicus doctor impendere.

Quid fi non unus privato, fed plures, ùt vulgò fit (nam quid in re quotidiana atque perfpicua diutiùs inludi patiamur?) quid fi, inquam, non unus privato, fed plures fint adolefcentuli adolefcentulæque fimul inftituendæ? Nónne domeftica hæc etiam turba doctrinæ tradendæ obftare exiftimabitur? Singulísne fe totum poterit, ídque in diffimillimis doctrinæ generibus, privatus doctor impendere? Cur ea publicis fcholis à privatarum patronis objiciuntur incommoda, quibus privatæ ipfæ vacare non poffunt? Quid unus ifte uni addictus tam fæpe jactatur, fi non uni plerumque, fed multis, ifte nefcio quis unus addicitur?

Sed efto; uni addicatur: quid tum? An minùs unus non uni in Scholis publicis fufficit? Non fufficere, poffim fortaffe in iis publicis Scholis concedere, ubi multa multis ab eodem doctore traduntur: quas ego Scholas five à defenfione mea rejicio ac feparo; five, quoniam id non eft neceffe, ab aliis commodis, quæ funt illis cum noftris communia, emolumentísque defendo. At verò in reliquis publicis plerisque Scholis, in quibus fingulæ feparatim difciplinæ ejusdem ordinis adolefcentibus explicantur, ubi eadem difcentium eft inftitutio, unáque docentis opera

præ-

præceptióque consumitur, non magìs doctrinæ tradendæ turba, quàm exaudiendæ doctoris voci, impedimento esse potest. Non, quod multis dicas, minùs singuli exaudient: neque minùs singuli discent, quod multos doceas. Tota singulis auditoribus unius vox una contingit: tota discentes singulos institutio una unius informat. Quæ grammaticus doctor grammaticis: quæ Rhetoricæ, Humanitatis, Poëticæve studiosis, aut rhetor, aut philologus, aut poëta præcipit multis; profectò non plùs valerent, si uni, non multis, præciperentur. Non igitur obstat in Scholis publicis turba præceptis. Num emendationi scriptorum? Id enim est alterum, quo præcipua earum doctrina continetur. Nam tertium illud, *Interpretari*, vel commodè ad præcepta revocari potest, vel certè non habet præceptorum dissimilem rationem. Ut enim multis simul eadem præcipimus, sic eadem multis simul interpretamur. Quartum autem, quod nonnulli addunt, *Memoriam excolere*, à scholasticis exercitationibus sejungo. Domo enim adferuntur, quæ in Scholis memoriter pronunciantur. Una igitur scriptorum emendatio relinquitur: de qua illud brevissimè dicam, non modò non impediri eam turbâ, sed adjuvari.

Cognoscit domi privatus doctor, quæ scripsit alumnus suus: in qua quidem re, quæ ad ejus, quem instituit, eruditionem præstat, sive præstare debet, ferè illa sunt, quæ sapiens poëta (*) diligenti alienorum versuum censori facienda præcipit:

(*) *Horat. in Arte poët.*

Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, incomtis adlinet atrum
Transversô calamò signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambiguè dictum, mutanda notabit.

Habetis à privato doctore scriptorum emendationem. Num quid reprehendo? Nihil sanè. Rectè enim omnia atque ordine facta video, nec uni ab uno meliùs consuli posse intelligo. Sed mihi dicite, amabo vos. Si plures, non unus, illud idem scriptum ad privatum hunc doctorem adtulissent, atque eadem, quæ unus ille, peccâssent; minúsne ceteris una illa unius emendatione consuleretur? Certè non minùs. Æquè enim omnibus, qui eadem peccâssent, eorumdem peccatorum emendatio prodesset. Quid, si alia unus, alia plures illi peccâssent? Nempe tum unius peccatorum reprehensio iis etiam, qui illa vitâssent, valde conduceret: sive quòd, quum casu illa, non ratione vitâssent, æquè de illis admoneri eos necesse est, ac si nequaquam vitâssent: sive quòd peccati etiam judicio ac voluntate vitati reprehensio atque notatio vehementer ad ejus cùm certiorem scientiam, tum firmiorem memoriam diuturniorémque facit: sive denique, quod objurgatio illa aut etiam animadversio, quam in unius reprehendendis peccatis, castigandáque segnitie adhibere doctores solent, reliquos à peccando non modò in eodem, sed etiam in similibus peccandi generibus continet. Hanc igitur multiplicem utilitatem ex unius peccatorum reprehensione turba perciperet. Quid? unus ille, è cujus re-

pre-

prehenſione tanta doctrina in reliquos, támque inſignis utilitas redundaret: num viciſſim poſſet ex aliorum peccatis ac reprehenſione proficere? Non poſſet: ſiquidem ſola ipſius à doctore, illi uno addicto, peccata conrigerentur. Eſſétne hoc illi utile? Immo valde quidem adverſum, & diſcendi celeritati maximè infeſtum. Poſſumúsne aliquam rationem excogitare, qua hic quoque unus hac in doctrinæ parte adjuvetur, & ne tantis utilitatibus fructúque careat? Poſſumus, & facili quidem negotio poſſumus. Quî tandem? Reliquorum etiam, quos ad privatam hanc Scholam adceſſiſſe, atque idem, emendandi causâ adtuliſſe ſcriptum fingimus, à privato doctore peccata proferantur, reprehendantur, caſtigentur. Eamdem tum unus utilitatem ex multorum prolatis, reprehenſis, caſtigatíſque peccatis conſequetur, quam conſequi ex unius emendatione multos vidimus. Placet ità fieri? Quid ni placeat, ſi non alia ratione poſſumus hujus unius cumulatiori eruditioni doctrinæq́ue conſulere? Quid hoc? Nónne, ſi ità fiat, tum ad emendationem ſcriptorum, maximè diſcentibus profuturam, turba advocatur? An non animadvertitis, è domeſtica nos in publicas eſſe Scholas delapſos? nónne publicum è privato doctorem fecimus? nónne ab illo unum adoleſcentulum, quo commodiùs is atque utiliùs inſtitueretur, abduximus, & inter æquales in Scholis publicis conlocavimus? Satíſne videmur confiteri (ſi res una illa, cui maximè turba obſtare videbatur, ſcriptorum nempe emendatio, diſcipulorum multitudine non im-

peditur, ſed adjuvatur) reliquam publicarum Scholarum inſtitutionem longè privatæ multúmque præſtare, & ad celeritatem diſcendi eſſe maximè adcommodatam? Nam quid dicemus? Commodiùs una in domo multiplicem diſciplinam diſparibus alumnis impertiri, quàm in Scholis publicis eamdem cum paribus diſcipulorum ordinibus communicari? Hoc quidem cùm rationi, tum rei ipſius naturæ adverſari perſpicuum eſt. An promtiores ad unum modò docendum alacriorésque privatos, quàm ad multos inſtituendos publicos doctores adcedere? At ſolitudine concidere animum docentibus, facultatémque minui; contrà excitari illum frequentiâ, hanc autem augeri conſtat. Diſcentiúmne ſtudia, privata inſtitutione commoveri, publica retardari? At torpere ſolos, acui autem congregatis induſtriam, fieríque eos ex æmulatione adſiduáque inter ſe contentione ſollertiores vidimus. An denique præcipiendi, interpretandi, emendandíque rationem uni magìs adcommodari? quam nemo eſt, qui non æquè pluribus convenire ſine cujùsquam detrimento intelligat: quum præſertim ipſa ſcriptorum emendatio in turba utilior ac multitudine evadat. Quid igitur dubitamus, publicas Scholas in invidiam ab obtrectatoribus imperitíſque hominibus vocatas, & atrociſſimi maleficii reas injuriâ factas, ſententiâ noſtrâ abſolvere, & longè ab iis diuturnitatis in docendo abeſſe crimen, pronùnciare? Dixi.

(a) In

(a) In vita Torquati Taſſi ab Joanne Baptiſta Manſo conſcripta, & Florentiæ anno 1724. edita, cap.12. * Era
„ di que' tempi venuta novellamente in Napoli la
„ Compagnia de' Padri del Gesù: la quale comecchè
„ poſcia abbia con maraviglioſo proceſſo ſcorſo tutto 'l
„ Criſtianeſimo, ed illuſtratolo con chiariſſimi lumi
„ di ſapienza e di ſantità: allora tuttavia eſſendo picciola famigliuola, e di poco tempo prima ragunata,
„ e non avendo molta fama, fù ricevuta da quella città, madre d' opere ſante e magnifiche, nella vietta,
„ che chiamano del Gigante: dove eglino aprirono
„ in prima una picciola Chieſetta, e le loro uſate
„ Scuole: nelle quali cominciarono con maraviglioſo
„ frutto à ſeminare e nelle prediche e nelle lezioni
„ ſanta e profonda dottrina. Nelle coſtoro Scuole adunque Torquato, menando ancora il quart' anno
„ degli anni ſuoi, fù dal padre mandato à compire gl'
„ incominciati ſtudi . . . . Il che fece il fanciullo con
„ tanto ardor d' animo, che non ſi laſciò mai coglie-
„ re dal naſcente giorno nel letto: anzi aſſai ſovente
„ s' alzava di notte tempo; ed aveva così gran
„ fretta di eſſer menato al maeſtro, che fù meſtiero
„ talora alla madre di mandarlovi innanzi dì co' doppieri acceſi, per vedere la ſtrada. Quivi fece egli
„ così felici avanzi, che in altri quattro anni apparò
„ preſſo che perfettamente la lingua Latina, ed in
„ gran parte la Greca, e per sì fatto modo le regole
„ intorno all' arte del favellare e dello ſcrivere acconciamente ed in proſa ed in verſo, che compiuto
„ il ſettimo anno dell' età ſua, compoſe e recitò pubblicamente orazioni e verſi con nuova maraviglia di
„ chi l' udiva. ec.

Orationes.